

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Sait ÇİYA

Dersim

YAZILARI

Sait ÇİYA

Dersim YAZILARI

1

Tij
YAYINLARI

Tij
YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

DERSİM YAZILARI

Sait ÇİYA

DN: 1469

Tij yayınları

Birinci Baskı:
İstanbul - Mart - 1998

Dizgi :

Sait ÇİYA

Editör:

Cemal TAŞ

Mizanpaj:

Ahmet ÖNAL

Kapak:

Erol AYDIN

Film:

Aydılar Grafik Ltd. Şti.

Baskı:

Kayhan Matbaası

Cilt :

Yalçın Mücellit

RESİMLER

Ön Kapak:

Turkuaz

Arka Kapak:

Hatıratım ve Tunceli Kül. ve Day. Der.

ISBN 975-8277-00-6

Yönetim Yeri

TİJ Yayınları

Marmara Cad. Erenler 2 İş Merkezi

Kat. 2 No. 24/85 Avcılar/İSTANBUL

Tel.: (0212) 593 74 31 Fax : (0212) 591 44 85

(TİJ Yayınları, (GÜNEŞ GIDA, İNŞ. TURİZM
ve BASIN - YAYIN, SAN. TİC. LTD. ŞTİ.) kuruluşudur.)

İÇİNDEKİLER

İlk Söz	5
Munzurun Doruğu	9
Dil ve Sosyalistler	13
Yanılsamalar	18
Tarih Teorisi ve Yöntem	23
Dersim Rönesansı	29
Siyaset Olguları Kendisine Temel Alır	37
Lâdes	47
Tekrara Mecburmuyuz?	51
Bazıları Kopya Sever	55
Palavra Meydanı	65
Edebiyat Seferleri	71
Alevilik Araştırmaları, Yöntem ve Gerçek	83
Tanzimat'dan Koçgiri Direnişine	117
Gerici Statükoya Devrimci Reddiye	165
Bir Mektup	216

Sait iya

Yazılarında Sait iya mahlasını kullanan yazarın ismi, Cemil Yıldız'dır. Sait iya Dersim'in Çemişgezek kazasının Akırage (Gözlüayır) köyünde 1958 yılında doğdu. Mazgirt Lisesi'ni 1977'de bitirdi. Siyasi faaliyetlerinden dolayı 12 Eylül Cuntası döneminde bir kaç kez gözaltına alındı. Tutuklandı. 1990 yılından beri Almanya'da siyasi sığınmacı olarak yaşamını sürdürüyor. Evli ve iki oğlu olan Yazarın 1978 yılından itibaren çeşitli sol Dergi ve Gazetelerde yazıları çıktı. **Jiyana Nû** ve **Roj** Gazetelerinin çıkarılmasında görev aldı. 1995 yılından beri Zazaca yayınlanan **Tija Sodiri**'nin Redaksiyonunda çalışıyor.

İLK SÖZ

Burdaki yazıların tamamına yakını 1994-97 arasında çeşitli Dergi ve Gazetelerde yayınlandı. Bazı arkadaşların bu yazıları kitaplaştırma yönündeki önerileri bana da doğru geldi. Zira, bu yazılar farklı yer ve zamanlarda yazılmasına rağmen ağırlıklı olarak Dersim tarihi ve güncelliğini kendisine konu edinmişti. Yazılar Dersim'in her bakımdan gündeme oturduğu, yeni bir sürece girdiği dönemde yazıldı. Bu bakımdan, Dersim Yazıları içeriğe uygun düşüyor.

Tanzimat'dan Koçgiri Direnişine isimli yazı ise ilk defa yayınlanıyor. Konuyla ilgili olduğu için bir dosta yazılmış Mektub'u da buraya almayı gerekli gördüm. Tekrara Mecbur muyuz isimli yazı, Nûroj'da yayınlanmak için yazıldı. Fakat sansüre takıldı, yayınlanamadı. Ki, bu yazı bir cevaptı. Gazetenin ilk sayısında benim yazılarıma ve Zaza sorununa ilişkin suçlamalarla dolu bir yazı yayınlanmıştı. Cevap vermek gere-

kiyordu. İlginç olan aynı Gazete'de yazı yazmamıza rağmen, cevap verme hakkının olmamasıydı.

Bu tavır, yazılarda geçen Kürt Resmi İdeolojisi tanımlamasının da göstergelerinden birisidir. Tabiatı gereği her ideoloji statükocudur. Mutlak doğruları vardır. Gerçekleri aramaz. Ulaştığı sonucu mutlak doğru olarak görür. Sorun bu doğrunun hayata uygulanmasıdır. Bu uygulama sürecinde, muhalif söylem ve pratiklere karşı takınılan tavır, ideolojinin siyasal niteliğini de belirler. Resmi ideolojileri eleştiremezsiniz. Eleştiri, ceza ve saldırı ile karşılaşılır. Yasaklar duvarı önüne çıkar. Kürtler henüz iktidar olmadıklarına göre, resmi ideolojileri de olamaz, diye itiraz edilebilir.

Gerçek hayat ise giderek bir Kürt Resmi İdeolojisi'nin oluştuğunu gösteriyor. Bugün, Kürt dili ve Kürtlerin kim oldukları konusunda oluşmuş bir resmi tanım var. Buna göre, Zazalar, Khurmançlar, Soranlar, Goranlar, Lorlar hepsi birden Kürt'dür. Bunların konuştukları diller de Kürtçe'nin lehçeleridir.

Bu tanımın dışına çıkıldığında yasaklama, suçlama ve yer yer de saldırılar başlar. Örneğin, bu satırların Yazarı Jiya-na Nû, Roj ve Nûroj'da Dersim ve Zazalar konusunda farklı düşündüğü, resmi tanımın dışına çıktığı için sansürün hedefi haline gelmiştir. Konu yeni tartışıldığı dönemde kısmen var olan tolerans, netleşme sağlandıkça yerini yasaklama ve suçlamaya bırakmıştır. Roj'un 5. sayısında yayınlanan Yanılsamalar yazısından sonra, konuya ilişkin yazı yazmam istenmemiştir. Dersim Rönesansı isimli yazı büyük bir çaba ve iç mücadele sonucunda zorla yayınlandı. Siyaset Olguları Kendisine Temel Alır isimli yazı ise tam anlamıyla sansürlendi. Değiştirildi. O haliyle de, birçoklarının uykusu kaçtı. Nihayetinde, Tekrara Mecbur muyuz? yazısı ile tartışmanın yönü belli oldu. Bu konuda tartışılmak istenilmiyordu. Mevcut zeminde geriye iki alternatif kalmıştı. Ya susacaksın ya da resmi görüşü tekrarlayacaksın.

Tartışılmayan, eleştiriye kapalı olan, farklı düşünenleri suçlama ve saldırıyla karşılayan anlayışın ismi Resmi İdeolojidir. Kürt hareketi yarattığı alanlarda Zazalara ilişkin resmi düşünce dışındaki görüşleri engellemektedir. Her ideolojinin zayıf noktası, kırılma merkezleri vardır. Zazalara ilişkin farklı görüşler, Kürt Resmi İdeolojisi'nin aşıl topuğudur.

Bugün Kürt ve Zaza aydınları arasında adeta sağırlar diyalogu yaşanıyor. Düşünce ve tezler tartışılmadan reddediliyor. Güçlü önyargıların oluştuğunu da görüyoruz. İnkarcı milliyetçiliğin hedefi olmuş ve halâ büyük bedeller ödeyen bir halka, benzer bir milliyetçilik biraz lüktür. Aklın yolunun bir olduğu söylenir. Karşılıklı yabancılaşma ve güvensizlik derinleşmeden, aklın ve mantığın hakim olduğu bir tartışma örgütlenmelidir.

Yazılar, bu konuda var olan kavram kargaşasına, bilinçli-bilinçsiz çarpıtmalara karşı tavır alıştır. Haliyle, Gazete ve Dergi yazısı olması bakımından sınırlıdır. Eğer, tarihimiz, dilimiz ve kültürümüz üzerine yürütülen tartışmaya bir katkı olabilirse, amacına ulaşmış sayılır. Söylemeye gerek yok, eleştiriye açıktırlar. Sosyal konular içeriği gereği daha çok akışkan ve değişkendir. Verili koşullarda ulaşılan sonuçlar her zaman gerçeğin ancak bir kısmıdır. Somut hayatın soyutlaması üzerine kurulan teori hep yaşamın gerisinde kalmıştır. Yaşamdan kopmadan, teori kendini yenilemeli, zaman zaman yaşamın önünü de açabilmelidir.

Yazıları yeniden yayınlarken değiştirmedim. Bazı dipnotlar ilave ettim. Sansüre uğramış veya 'dizgi' yanlışlığı sonucu anlam kayması ve kopukluğu oluşmuş yazıların özgün halini yayınladım.

Mayıs 1997

MUNZURUN DORUĞU

-Jiyana Nû, Sayı. 4, Ekim 1994-

Dersim dört dağ içinde
Gülüm var bağ içinde
Dersim'i Hak saklasın
Bir gülüm var içinde.

Dersim kadar yukardaki halk türküsü de ünlüdür. Çoğumuz büyük bir haz duyarak dinledik ya da dizelerini mırıldandık. Munzur'a özlemi türküde tattık. Çıktık yücesine dağın, gelecek günlere baktık. Hak saklamadı ama, biz zulme inat güller büyüttük. Yediveren gülleri.

Nice şiirler yazıldı, destanlar söylendi, ağıtlar çığlık oldu. Aşk türkülerini dahi hüznle söyledik. Yine de hep umut oldu Dersim. İsmi direnişin, muhalif kimliğin, tarihe, toprağa ve aydınlanmaya bağlılığın yanına yazıldı. İlk direnen oldu. Son yenilenlerin hanesine yazıldı. Yenildi de sayılmaz, tüfek sesleri, asi duruşlar gelenek oldu. Tarihçi de, "*Dersim derilmemiş bir güldür*" diye tarihe not düştü.

İşgalciler, faşistler, darbeci generaller her zaman Dersim'i dikkate aldı. Dersim'i hesaba katmadan kimse planını yapmadı. Bakmayın siz inkarcılara, O her zaman haklıdan, gelecekten, özgürlükten yana oldu. Özgürlük savaşçılarına da, sosyalizm arayışlarına da bağrını açtı. Oğullarını, kızlarını verdi.

Dersim'i tarihten silmek istediler. Onbinlerce insan katle dildi. Mağaralarda çoluk çocuk, yaşlı genç binlerce insan, bombalar, süngüler, patlayıcılarla öldürüldü. Köyler, ormanlar yakıldı. Munzur'dan kan aktı. Laç deresi, 'leş' deresi oldu. Küçük Hitler Abdullah Alpdoğan, doğmamış bebekleri süngü uçlarında parçaladı. Yine de biz büyüdük. Kanun çıkarıp adını değiştirdiler. "*Tunceli*" diyerek, tunç elbisenin içine almak istediler. Yatılı Bölge Okulu, Öğretmen Okulu, Kışla, Komanda taburu ile geldiler, beş para etmedi. Tarihi günümüze taşıdık. Munzurun doruklarından cücelere baktık.

Künyemize direniş yazılıdır. Töre böyledir. Eskiye bir yana bırakıyorum. 12 Eylül dönemini hatırlatmam yeterlidir. Dersim, Cunta'nın zulmüne karşı Kürt, Türk binlerce devrimciyi korudu. Suskunluğun ve karanlığın ortasında şimşek gibi çaktı. Özgürlüğün umudu, karanlığın korkusu oldu. Kızlarını, Oğullarını yolladı Cudi'ye, Şırnak yanarken ayakta, Lice bombalanırken yastaydı.

Rejimin de Dersim'e yönelik hesapları vardı. Teslim almak için her yolu denedi. Korucu sistemini yerleştirmek için on yıl uğraştı, kandırılmış, MHP'ye bağlanmış bir-iki Türk köyü dışında bir tek Dersim'li bulamadı. Dersim'li ihaneti affetmez, böyle olduğu için Raybere Qop rolüne soyunan bir iki soysuz kışlaya sığınmak zorunda kalmıştır.

Şimdi TC korku ve yılgınlık içinde Dersim'in ormanlarını, köylerini yakıyor. 1937-38 Dersim katliamını, operasyon adıyla tekrarlamak istiyor. Türk ırkçılığının hiç bir zaman terk etmediği barbarlık, Dersim'de doruğa ulaşıyor. Evler içindeki eşyalarla birlikte yakılıyor. Halk aç-susuz, evsiz kendi yurdunda mülteci durumuna düşmüş. Yalnızca Ovacık'ta binlerce insan sokaklarda. TC, Basına yansıdığı kadarıyla 147 köyü yakma kararı almış. Boşaltılıp yakılan, boşaltılmak istenen yerlere baktığımızda, 1937-38 katliamında izlenen yolun tekrar edildiğini görüyoruz. Çemişgezeg'in kuzeyinden itibaren Hozat'a, oradan Ovacığ'a, oradan da Pülü-

mür'e uzanan bir hat insansızlaştırılmak isteniyor. Aynı çizgi, 37-38'in "yasak bölge"siydi.

Son on yılda Kürdistan ve Kırmanç/Zaza yurdunda 2000'e yakın köy bombalanıp yakıldı (Ağustos '94). Halkı sürgüne yollandı. TC, Dersim köylerine yaptığı son saldırı ile insansızlaştırma planını sonuca götürmek istiyor. Rejimin bakış açısından Dersim ve Diyarbakır'ın büyük önemi vardır. Ankara, Dersim ve Diyarbakır'ı karşı merkezler olarak görüyor. Dersim'e yönelik saldırı, genel savaş planının bir parçasıdır. Küçümsememek gerekiyor. Saldırıyı püskürtecek bir kampanya acilliğini koruyor. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar sevindiricidir. Ama, yeterli olduğu söylenemez.

Tüm demokratik güçler, Kürdistan, Kırmançiye halkı, devrimciler Dersim için ayağa kalkmalıdır. Öncelikle, Dersimliler her yerde öne atılmalıdır. Munzur'a gitmemize gerek yok. Büyük şehirlerin varoşlarından, Avrupa kentlerinden, bulunduğumuz her yerden dalga dalga direnişler yükselmeli, sesimiz Munzur'da yankılanmalıdır. Bu, tarihin çağrısıdır. Biz halkız, çok barbarlar, krallar gördük. Onlar gitti, biz kaldık. Romalılar, Persler, Moğollar, Osmanlı Sultanları Dersim'e boyun eğdiremedi. Osmanlının "modern" çocukları da bunu başaramıyacaktır. Çakal sürülerini, Moğol artıklarını kovmak için adımları sıklaştırmalıyız.

Sahi, Alevi dernekleri neredeler? Hani Alevi kimliğini, geleneğini savuyordunuz. Dersim'de Alevi inançlı halk, Alevi kutsal yerleri, ziyaretler yakılıyor. Kerbela'yı lânetlemeniz yetmez. Ovacık şimdiden Kerbala'yı geçmiş. Siz neredesiniz? Atatürk fotoğrafları halâ duvarlarınızı süslüyor ve siz Diyanet'ten pay almak için gizli-açık "görüşmeler"inizi devam ettiriyor musunuz? Şimdi sınav günüdür. Eğer, bu sınavdan geçmezseniz, tez elden adınızı, tabelânızı değiştirin.

Peki, 75 yıl sonra Diyar Ağa'yı oynayan Kamer Genç (Qemero Şia) ne yapıyor? "Terörün olduğu yerde demokrasi olmaz" demiş! Hadi ordan be, korkak, satılmış herif. Kim te-

rörist? Sende İçişleri Bakanı Menteşe gibi konuşuyorsun. Yoksa, Dersimliler kendi köylerini mi yakıyor? Ne dersin, cesaretin var mı? Ovacığ'a gidebilir misin? Eğer Dersim halkından özür dilemezsen, hemen kimliğini değiştir.

Rejim istediğini yapamıyacaktır. 1937-38 tekrarlanamaz. Köyleri, Ormanları yakmak, çözümsüzlüğün ifadesidir. Munzur'un üstünde dumandan bulutların oluşması geçicidir. Tarihe bak, Munzur'un üstü hep durudur. Biz doruklardan bakıyoruz ve siz cücesiniz. Gerçeğe gücünüz yetmez. Munzur, Cudi yakılmakla bitmez.

Son olayların da gösterdiği gibi tarihe olan borcumuz kapıyı çalıyor. Yüklenelim kapı açılacaktır. N. Dersimi'nin intikam çılgılığı Munzur'da yankılanıyor. Şair'in dediği gibi 'intikamı alınmamışların mezar taşları devriktir'.

DİL VE SOSYALİSTLER

-Jiyana Nû, Sayı. 20, Şubat 1995-

Ülkemizin işgali, öteki alanlarda olduğu gibi dilin gelişmesine de engel olmuştur. İşgalciler, dilimizi yasaklayarak ortadan kaldırmak istemiş, O'nu bir dil değil, çeşitli dillerin karışımı geçici bir olgu, sunni bir dil olarak göstermek istemişlerdir.

TC kurulduğu dönemden bu yana sözde "*bilimsel*" çalışma adı altında, Kürtçe'yi, Zazaca'yı inkar eden, "*Türkçe'nin bir lehçesi*" olarak gösteren yüzlerce kitap, tez, yazı yayınlandı. Ama, 'gerçek inatçıdır' deyiminin ifade ettiği gibi, tüm bu sözde "*bilimsel*", gerçekte uyduruk görüşler inanırlığını yitirdi. Bugün, resmi görüşün propaganda bürolarının bu tür görüşleri artık dikkate alınmıyor. Kürtçe'nin, Türkçe'den ayrı bir dil olduğu giderek ortak kabul görüyor. Bu elbette sevindiricidir. Bu kadarlık gelişme dahi büyük mücadeleler yürütülerek kazanılabildi. Kaldığı, Türk ırkçılığı iddialarından vazgeçmiş değil. Kürt hateketi tasfiye edilebilse, aynı safsatalar yeniden piyasaya sürülecektir. Ne varki, aynı durum Zazaca için geçerli değil. Türk rejiminin propagandası etkisini yitirdi. Fakat, "*lehçe teorisi*" Zazaca'nın yakasını bırakmış görünmüyor. Kürt Hareketinin tamamına yakın bir kısmının savundu-

ğu, "Zazaca'nın, Kürtçe'nin lehçesi olduğu" tezi, dilimizi Kürtçe'nin vesayeti altına almak ve bağımsız gelişmesini engellemek istiyor.

Kürtçe'ye, Zazaca'ya -öteki dillere de- özgürlük, dilin hayatın her alanında kullanılması, geliştirilmesi anlamına gelir. Bunun anlamı, İlk Eğitim'den Üniversite'ye, Basın-Yayın'dan en küçük yerel örgütlenmeye, devletin tüm kurumlarına kadar dilin kullanılmasıdır. Bunun en temel insan hakkı olduğu kabul edilmeli, yaşama hakkı kadar gerekli olduğu ortak savununu haline gelmelidir. İnsanların yaşama hakkını savunmak, dilin yaşama, gelişme ve özgürlüğünü savunmayı beraberinde getirir. Dili elinden alınmış, yasaklanmış insan yarı ölü demektir.

Lenin, yıllar önce çok uluslu bir ülkede genel olarak ulusal soruna, özel olarak dil sorununa ilişkin çok doğru bir çözüm önermişti. Bu yaklaşımın günümüzdeki gelişmelerle doğruluğunun kanıtlandığı daha rahat görülüyor. Sosyalistlerimizin durumlarını görmeleri açısından, Lenin'in bunu "*kapitalist toplumda herhangi bir biçimde ulusal barışın*" ön koşulu olarak savunduğunu belirtelim. Sosyalizm adına, daha geri toplum modelleri önerilince, insanın bunların "*sosyalizmi*"ndense, Lenin'in belirttiği demokratik kapitalist toplumun daha ileri olduğunu tekrarlaması zorunlu oluyor. "*Sömürüye, kâr elde etmeye ve didişmeye dayalı olan kapitalist toplumda herhangi bir biçimde ulusal barış, ancak, bütün ulusal topluluklarla, dillerin tam hak eşitliğini güvence altına alan, resmi zorunlu bir dil tanımayan, halka bütün yerli dillerle öğretim yapacak okullar sağlayan ve Anayasası herhangi bir ulusal topluluğa herhangi bir ayrıcalık verilmesini ve herhangi bir ulusal azınlığın haklarına saldırılmasını önleyici maddeleri kapsayan, A'sından Z'sine demokratik, cumhuriyetçi bir hükümet sistemiyle sağlanabilir*".

Bu yaklaşım ülkemiz için de aciliyetini koruyor. Devrimimiz hangi biçimde gelişirse gelişsin, resmi dile, zorunlu

dile karşı çıkılmalıdır. Bağımsızlık, Federasyon ya da başka bir çözüm de gerçekleşse, dillerin eşitliği ve özgürlüğünü savunmak gerekiyor. Hangi anlayışla olursa olsun Resmi Dil'i savunmak, asimilasyonu, eşitsizliği ve baskıyı beraberinde getirir.

Kürtçe ve "lehçe"cilik içinden çıkılması zor ve karmaşık sorunları barındırıyor. Kürtçe'nin kapsamı içinde görülen Khurmanci, Sorani, Zazaki ve Gorani konuşan kesimler ortak bir yazı ve konuşma diline sahip değildir. En azından iki bin yıldır varlıklarını koruyan, sınırlı imkanlarla da olsa gelişen ve giderek kendi içinde sistemleşen Sorani, Zazaki, Khurmanci ve Gorani'yi bir çırpıda kaldırmayı düşünenler, niyetlerini, tek dil yaratıp-hakim kılma istemlerini gerçeğin yerine geçiriyorlar.

Önce, bazı olguları net olarak belirtmek gerekiyor. Khurmanci ile Zazaki, Sorani ile Khurmanci arasındaki farklılığın nedeni, Kürdistan'ın bölünmesi ve özgür olmaması değildir. Farklılığın tarihi daha eskidir. Kökenlerinin aynı olması da fazla bir şey ifade etmemektedir. Köken bakımından Farsça, Paştunca, Kürtçe ve öteki İrani diller gidip Avesta'ya dayanır. Bu dahi tartışmalıdır. Avesta'dan önce tek bir dil mi vardı? Avesta, dini metin olması dolayısıyla etkilediği alandaki akra-ba dilleri yakınlaştırmış olabilir. Her halukârda, bugünkü durumu 2-3 bin yıl önceki hipotezlerle açıklayamayız. Bugün Dersim, Diyarbakır, Bingöl ve Varto'da iç içe, yan yana yaşayan, aynı köyde ortak bir yaşam sürdüren Khurmanç ve Zaza'nın dili tekleşmemekte, kendi temeli üzerinde gelişmektedir. Devrimci tavır yaşamı dikkate alır. Gerçek yaşamın olgularını, iradi kararlarla ortadan kaldırmak, değiştirmek akıl ve mantık dışı olmakla kalmıyor, anti-demokratik bir özellik gösteriyor.

Son dönemde "ortak yazı ve konuşma dili", "dilde merkezleşme" yönünde daha çok kesim görüş belirtiyor. 6-8 Ocak '95 tarihinde Berlin'de yapılan "*Kürt Dil Konferansı*" da

benzer bir karar aldı. Alınan kararlardan birisinde, "*Kürt dilinde lehçe birliğinin sağlanarak standartlaştırılması*" talep ediliyordu. Nasıl olacak, hangi yöntem izlenecek? Pek belli değil. Önce amaçlarını açıklıyorlar, sonra ise "*tek dil*" yaratacaklar.

Henüz tüm yönleri ile derlenip yazılmamış, bilimsel olarak incelenmemiş, eğitimde, Basın-Yayın alanında kullanılmamış "*lehçeler*"i tekleştirmek; ya ne dediğini bilmemek ya da bazı "*lehçeler*"i tasviye etmektir. Bence bu kararı alan ve aynı yönde düşünenler ne dediklerini çok iyi biliyor. Bazı dilleri, şimdilik daha çok da Zazaca'yı ortadan kaldırmak istiyorlar. Ki, bu düşüncelerini de gizlemiyorlar. Bu hakkı kimse kendinde görmemelidir. Garip olan dilimizi ortadan kaldırmak isteyenlerin değil de, buna karşı çıkanların suçlanmasıdır.

Bu dediklerimize karşı çıkan "*lehçeciler*", tüm "*lehçelere*" özgürlük ve eşitliği savunmaları gerekiyor. Kimse, ayrı olan ve milyonlarca insan tarafından konuşulan dilleri zoraki olarak birleştiremez. Tüm "*lehçeler*" her alanda özgürleşmeli, eğitimde, Basın-Yayın'da, hayatın her alanında kullanılmalı, farklı "*lehçeler*"i konuşan kesimler arasında iletişim güçlenmeli, birlik doğal yoluna bırakılmalıdır. Khurmanci ve Zazaki'nin birbirine çok yakın ve bir dilin lehçeleri olduğunu söyleyenlerin korkmalarına gerek yok, eğer yakınlık denildiği gibiyse yaşam zaten onları bir araya getirecektir. Buna rağmen diller birleşmiyorsa, kimsenin rahatsız olmasına gerek yoktur. Gerçek acı da olsa kabul edilmelidir. Bazılarının şimdiden toplumsal korkular, potansiyel suçlular yaratması birliğe değil, ayrılığa hizmet etmekte, haklı kuşku ve endişelerin güçlenmesine zemin sunmaktadır.

Zazaca ve Khurmancça'nın ayrı diller olduğu yönündeki görüş yeni değil. Kürtçe üzerine inceleme yapan hemen hemen tüm araştırmacılar, Zazaca ve Khurmancça arasındaki farka dikkat çekmiş, bazıları da bunların ayrı diller olduğunu

savunmuştur. Politik ön yargılar, milliyetçi yaklaşımlar terk edilse ayrılık daha rahat görülebilir. Avrupa örneğini inceleyen aydınların halâ aynı iddiaları tekrarlamaları yenilenmeye ne kadar yabancı olduklarını gösteriyor. İsteyen İsveççe ve Norveççe arasındaki, Almanca ve Hollandaca arasındaki dil farklılığı ve yakınlığını incelemelidir. "*Lehçe*" teorisyenleri Farsça ile olan yakınlığa da bakmalı, kendi içlerinde tutarlı iseler Farsça ile birliği ve lehçe sınırlarını oralara kadar taşımalıdır.

Doğru tavır; Bir, tüm dillere, Kürtçe özelinde "*lehçe*" olarak görülenlere özgürlük ve eşitliği savunmaktır. İki, bilimsel tartışmaları sürdürmek, politik kaygılarla tartışmaların önünü kapamamaktır. Ama, görülüyorki her önüne gelen kendini "*dil bilimci*" ilân ediyor. Bilmediği "*lehçe*"yi gereksiz, geliştirme çabalarını yararsız ve hatta tehlikeli görüyor. Hiç anlamadığı halde, fazla ayırım olmadığına karar veriyor.

Bazıları da, "*lehçeler*"i karıştırıp ortak dil yapacakmış. Aslında, bu da asimilasyon çaba ve emelinin değişik bir formülüdür. Çorba yapılabilir ve fakat dil yapılamaz. Dil, ancak geliştirilip-sadeleştirilebilir. Bunun da toplumsal gelişmeyle ilintili olduğunu biliyoruz. Siyasi iradeyi alıp, Bismark gibi tekleştiririz diyenler yasaklama ve asimilasyonu tarif ediyorlar. Khurmançça'yı devlet dili, Zazaca'yı da lütfen evlerimize mahkum edenler, yeni bir şey yapmıyor. Biz bunu acı bedeller ödeyerek öğrendik. Tarih tekerrür eder mi, ayrı bir tartışmanın konusudur. Ama, ders alınmayan tarihin halklara pahalıya mal olduğu biliniyor.

Resmi, zorunlu dile hayır. Tüm dillere, "*lehçeler*"e eşitlik ve özgürlük.

Ulusal-demokratik sorunların çözümü için gündemleştirilen program ve tezlere bakıldığında, geleneksel yaklaşımların dışına çıkılmadığı görülüyor. Her şeyden önce hareket edilen zemin tanınmadan, ulusal, dinsel, sosyal farklılıklar yok sayılarak genellemeler, somutu referans almayan soyutlamalar yapılıyor.

Hareket edilen zemin, somut yapı ile ilgili daha geniş araştırmalara ihtiyaç var. Burada teorik düzeyde soyutlamalara değinmek istiyorum. Günümüzde ulusal-demokratik sorunların temeli ve programsal düzeyde yaklaşımların da ayracı olması dolayısıyla, Ulus'un tanımını ele alalım. Stalin tarafından formüleleştirilen ve genellikle eleştirisiz kabul edilen tanımında Ulus, dört özelliğe; dil, tarih-kültür, toprak ve pazar birliğine eşitleniyor. Bu dört özellikten birini barındırmayan topluluklar, ulus olarak kabul edilmiyor. Sosyalizme ve teorik sorunlara ilişkin bir arayış ve yenilenme çabasında olan sosyalist kesimde, bu görüş ağırlıklı olarak savunulmaya devam ediliyor.

Stalin'in Batı Avrupa uluslaşmasını model olarak teorize ettiği bu şema, dünyamızın barındırdığı bunca sosyo-ekonomik farklılığa uymuyor. Uyması da mümkün değil. Böyle olduğu için; teori gerçeğe bağlı kalacağına, gerçek teoriye kurban ediliyor.

Uzun yıllar sömürge koşullarında yaşamının sonucu olarak coğrafyası parçalanmış, toprak birliğini kaybetmeyle yüz yüze gelmiş halkları ulus saymayacak mıyız? Yahudiler buna örnek gösterilebilir. Peki, pazar birliğine ne demeli? Sömür-

ge rejimlerinin ekonomik-siyasi tasfiyesini yaşıyan halklar, pazar birliklerini kurup koruyabilirler mi? Bu kadar da değil, ulusun dört özellikli tanımı, bazı halkların uluslaşmasında çok önemli bir yere sahip olan Din'in rolünü göremiyor. Onu dışta bırakıyor. Dini, tarih-kültür birliği içinde düşünssek de, yinede teorinin bu konuda boşlukta kaldığını, açık verdiğini kabul etmeliyiz. Kültür-tarih birliğine uymayan örnekler de var. Amerikan ulusunun ortak bir tarihi, ortak bir kültür geçmişi yoktur. Aksine, uluslaşma eski tarihsel geçmiş ve kültür aşıldığı oranda gerçekleşmiştir. Aynı durum kısmen Fransa için de geçerlidir. Son uluslaşma örneği, Amerikan ve Fransa örneği; 'ulus öncesi' kültürlerin de tasfiyesi anlamına gelmektedir.

Şu söylenebilir. Tüm uluslar ve uluslaşma süreçleri için tek bir tanım, ortak koşul ve özellikler aranmamalıdır. Gerçek hayat böylesi standartlaştırmalara uymaz. Uymuyor. Kimi gruplaşma ve ortak özellikler olsa da, her ulusal gelişme kendi özgün yolundan yürümektedir. Dünyanın tüm uluslarını bir tek tanıma göre değerlendirmek, bu tanıma uymayanları da ulus kabul etmemek terk edilmesi gereken bir yanlışlıktır. Marksizmin teorik kuruluşunda böylesi tanımlar yoktur. (Elbetde, tarihsiz halklar teorisini unutmuyoruz) Kaldı ki; teori, somutun soyut düzeyde kurulması ise, soyut her zaman somutu referans almalı, onun bilinçli ifadesi olmalıdır.

Aynı şey ulusal hareket için de geçerlidir. Kimi uluslarda ulusal hareket, pazarın gelişmesi sonucu siyasal arenaya çıktı. Başkalarında ulusal pazar gelişmeden, dinsel hareketler ulusal hareketlere dönüştü. Ulusal hareket pazarın kurulmasının zeminini yarattı. Bazı ulusal hareketler de, aydınların çabalarından, ulusal edebiyat ve örgütlenmelerden doğdu. Dikkatle incelenirse daha özgün örneklerde görülecektir.

Ulusal sorunları, siyasal süreçleri tek rakamlı matematik işlemleri gibi daraltmak ve kesinleştirmek, teoriyi kısırlaştırmakla kalmıyor, siyaseti de çoğu durumda içinden çıkılmaz

açmazlarla yüz yüze getiriyor. Benzeştirme ve standartlaştırma kolaycılığından vazgeçmek kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Sorun teorik tartışmayla, pratik uygulamalar da tarihle sınırlı kalsaydı yinede fazla üstünde durulmayabilirdi. Ne varki, tartıştığımız konu güncel politikanın merkezinde duruyor. Yanlızca dört özelliği barındıranları ulus kabul etmek, kendi geleceğini belirleme hakkını da bu 'mutlu çoğunluğa' vermek, ulusal eşitsizlikleri yeniden üretmek demektir.

Peki, ulus olmayanlar (öyle görülmeyenler) ne yapacak? Onların siyasi geleceklerini belirleme hakkı yok mu? Kim, ne adına bu hakkı onlardan alıyor ve lütfen onlara "özerkliği" yeterli görüyor? Ulus olanlara devleti ve ayrılma hakkını, ulus olmayanlara (öyle görülmeyenlere) daha alt statüleri yeterli görmek, büyük ulusların ayrıcalıklarını savunmaktır. Tüm ulusal topluluklar için tam hak eşitliğini, -ayrılma dahil- savunmak en başta gelen ilke olmalıdır. Ayrılmanın belirli bir toprakla ilişkili olduğunu, dağınık yaşayan ulusal toplulukların bunu gerçekleştirme zemininin yok denecek kadar az olduğunu biliyoruz. Ancak, her ulusal topluluğun tarihsel anavatan dediği bir toprak vardır. Zor ve karmaşık olmasına rağmen bu sorunlara da bir çözüm bulunabilir. Ayrılmanın da eşitsizlik ve güvensizliklerden doğduğu bilinen bir gerçek. Ama, ayrılma da sorunu tümüyle çözmiyor. Bazı yönleri ile sorun yeniden üretiliyor. Ayrılan ülkede bırakılan toprak ve nüfus parçası (-veya birlikte götürülen farklı nüfus ve üzerinde hak talep edilen toprak parçası) gibi sorunları barındırdığını biliyoruz.

Tam hak eşitliği dahi, çoğu durumda fiili eşitsizliklerin devam ettirilmesi anlamına gelir. Eger ulusal topluluklar arasında gönüllü birlikler olacaksa, eşit olmayanların eşitliği savunulamaz. Daha zayıf olanlara, ezilenlere, ekonomik-kültürel yönden geri kalan topluluklara öncelikler, özel yardımlar verilmesi gerekiyor.

Ulus olarak değerlendirilmeyenler, 'ulusal azınlık-azınlık

milliyet' tanımlaması içinde görülüyor. Azınlığı tespit eden sınır nedir? Hangi ölçüye göre azınlık tespit ediliyor? Küçük bir toplum, kendisinden coğrafi ve demografik olarak büyük olan topluma göre azınlık mıdır? Azınlık-Çoğunluk kavramı değişkenlik gösteriyor. Bir toplum kendi yaşadığı alanda çoğunluk, birlikte değerlendirildiği coğrafya ya da siyasi yapı içinde az olabilir. Kürdistan'da, Arap, Türkmen, Asuriler, Kürtlere göre az, ama kendi içlerinde çoğunlukturlar. Aynı şeyi Türkiye özgülünde, Lazlar, Gürcüler, Araplar, Hemşinliler, Çerkezler için de söyleyebiliriz. Bazı durumlarda azınlık kavramı kullanılsa da, ben bu kavramın yanlış kullanıldığını, daha çokda ulusal-siyasal eşitsizliklere zemin sunduğuna inanıyorum. Adeta, az olanın az hakla yetinmesi isteniyor.

Bugün biz de aynı sorunlarla iç içeyiz. Demokratik-sosyalist hareket rejim karşıtı hareketlere önem verip desteklediği için, kendi içindeki sorunları görmüyor. Gerçekte, asimilasyon ve zoraki benzeştirme sadece ezen uluslara ait bir olgu değildir. Ezilen uluslar ve onların siyasi hareketleri de, kendilerinden zayıf olan ulusal toplulukları ve muhalif akımları asimile edip, siyasi baskı uygulamak istiyorlar. Paradoks olarak da görülebilir, ezilen ulusların siyasi hareketlerinin büyük çoğunluğu, mücadele ettikleri düşmanın modellerini kendilerine örnek alıyorlar. Örneğin, Kürt ulusal hareketinin bugünkü konumu önemli zaaflar taşıyor. Siyasal model olarak, Türk, Arap, Fars modernleşmesinin güçlü etkisi var. Eğer yüksek sesle düşünmek gerekirse, muhalefette böyle davrananların, iktidarda Bugünkü egemenleri aratmayacağını söyleyebiliriz.

Somut konuşalım. Kürt siyasi hareketi Kürtçe'ye özgürlük şiarını yükseltiyor. Bunu hayata geçirmenin mücadelesini veriyor. Bunun kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu ve fakat geç dahi kaldığı söylenebilir. Ama, Kürtçe'ye özgürlük istemek ve orda durmak yeterli değildir. Türk egemenleri yalnız Kürtçe'yi değil, Arapça'yı, Gürcüce'yi, Lazca'yı ve Türkler dışın-

daki ulusal toplulukların dillerini yasaklıyor. Ermeni ve Rumların, Lozan Antlaşması'na göre kendi dillerinde eğitim hakları olmasına rağmen, bunun da önemli oranda kısıtlanıp, engellendiğini biliyoruz. Tutarlı ve demokratik davranış, tüm ulusal topluluklar için ana dilde eğitim-öğretim, basın-yayın hakkı istemeyi, dillere özgürlük şiarını güncelleştirmeyi gerektiriyor.

Sorunun öteki yanı ise, Kürtçe, Khurmançça olarak görülüyor. Buna teorik olarak itiraz edilmeyebilir. Ancak, lehçe teorisi Zazaca'yı da Kürtçe'in içinde görüyor ve sonra lehçe olarak görülen Khurmançça'yı esas alıyor. Zazaca görmezlikten geliniyor. Ve hatta siyasi unutulmuşluğa terk ediliyor. Zazaca'ya özgürlük isteyenler, neredeyse günah keçisi ilan edilecekler. Adeta, Zazalar ve Zazaca'ya yönelik talepler 'yasak alan' haline getirildi. Bazıları tarafından Zazalar, Kürtlerin bölücüleri olarak görülüyor. Bu konuda öyle bir ortam yaratılmışki, Zazaca tümüyle Kürt ulusal hareketinin denetimindeki toplumsal alandan, eğitim-öğretim, basın-yayın sürecinden dışlanmakla yüz yüze geldi. Örneğin, yakın dönemde Almanya'nın bazı Eyaletlerinde Kürtçe Ana dil dersi olarak kabul ediliyor. Alman makamları, Kürdistanî örgüt ve çevrelerin görüşlerini dikkate alarak, Zazaca eğitime karşı çıkıyor. Ana dili Zazaca olanların da Khurmanci öğrenmesini istiyor. Aslında bu örnek lehçe teorisinin pratik anlamını ve bu anlayışın gelecekte neler yapabileceğini gösteriyor.

Görülüyor ki, demokratik güçler ciddi problemlerle karşılaşıyorlar. Hiç bir konuyu tabu haline getirmeden, görüş ve düşüncelerden korkmadan kendi içimizde de özgürlüğü ve demokrasiyi savunmalıyız. Biz resmi ideolojilere karşı mücadele ederek bugünlere geldik. Yeni resmi ideolojilere evet diyemeyiz.

TARİH TEORİSİ VE YÖNTEM

-Roj, Sayı. 10, Ağustos 1995-

Tarihin değişik tanımları var. Her tanım, tanımlayanın önceliklerine göre değişiyor. En genel anlamıyla tarih, bugünden önceki dönemin toplam ifadesidir. Tarih teorisi, insanlar arası her türlü ilişkiyi ve insanla-doğa arasındaki ilişkiyi; yansıra, evrenin gelişmesini, geçirdiği aşamaları kendisine temel alır. Dinlerin büyük çoğunluğunda ölümden sonra, Cennet ve Cehennem inanışı var. Tarihe de, insanlığın Cennet ve Cehennemi, öteki dünyası diyebiliriz.

Zamanı, dün-bugün ve yarın olarak üçe bölüp, dünü tarih olarak ele alırsak, yaşanılanın değiştirilemeyeceği gerçeğini görürüz. Bugünü değiştirebilir, yarını kurabiliriz. Ama, geçmişini değiştirip yeniden kuramayız. Tarihçi, ilk olarak tarihte olanları olduğu gibi kabul etmeli, onu kendi keyfine göre değiştirmemelidir. Tarihçi, politik yaklaşımı ve ideolojik eğilimine göre tarihsel olaylardan belli sonuçlar çıkartsa da, bu tarih değil, tarihin yorumudur. Buna, tarih bilinci de diyebiliriz.

İşgal edilmiş ülkelerin, yenilmiş siyasi hareketlerin tarihleri de gasp edilir. Bir ulusun veya siyasi hareketin, tarihinin düşmanları tarafından yazılması büyük talihsizliktir. Zira, böyle bir tarih yazımı, yazarların politik ihtiyaçlarına göre tarihin değiştirilmesini beraberinde getirir. Tarihi, politik ve gerici milliyetçi çıkarları için değiştirenler, bugün yaptıklarını,

yapmak istediklerini tarihsel geçmişe kadar uzatarak, 'düz çizgi' yaratmak istiyor.

Ne varki, 'tarihe mal olmuş' deyiminin ifade ettiği gibi, tarihsel gerçekleri değiştirmek mümkün değildir. Hatta, böylesi bir çaba ters teperek karşı tarihin güçlenmesini beraberinde getirir. Tarihi gerçek, başka bir zaman ve yerde yeniden ortaya çıkar. Tarih, bugüne bıraktığı belgelerle kendini kanıtlar. Belge denildiğinde, başta yazı gelir. Yanısıra, insani tüm yaratımlar, alet, köprü, heykel, şehir-yerleşim kalıntıları, mağara resimleri tarihin 'yaşayan' kanıtlarıdır. Tüm bu ve benzeri olgular birbirine bağlı ve birbirini tamamlar. Birisi, diğerini koşullandırır. Ve ötekisi hakkında ip uçları verir. Tarihçi, tek başına bakıldığında birbirinden ayrılmış gibi görünen belgeleri birleştirerek tezini oluşturur. Bu anlamda tarihi gerçekler gizlenemez.

Tarih yazımı denildiğinde, bizi en çok ilgilendiren ve sonuçlarıyla etkileyen Türk tarih yazımıdır. Osmanlılar döneminde tarih yazımı daha çok Saray'ın gözüyle olayların kaydedilmesidir. Bu tarih yazımına, Padişahların hayat hikayesinin yazılması da diyebiliriz. TC dönemi ise, her şeyin resmileşmesi gibi, tarihin de resmileşmesi dönemidir. Uydu-ruk kemalist "*devrim*"lerden birisi de, tarihin türkleştirilmesidir. Anadolu-Mezopotamya uygarlıklarının karşısında yıkıcı ve talancı olmanın getirdiği psikolojik arka planın da etkisiyle, binlerce yıllık uygarlığa sahip halklar ve kültürler 'Türk usulü' bir gecede Türkleştirildi. Bozkır kültürünün kendine güvensizliğinin, Batı karşısında aşağılık kompleksinin, "*ulus yaratma*" saçmalığının sonucu olarak Ermeni, Rum, Zaza, Laz, Kürt vb. halkların tarihleri Türkleştirildi ama, sahip çıkıldığı iddia edilen uygarlıkların yaşayan mirasçıları ise fiziki tasfiyeye tabi tutuldular. Bunun başka şeylerin yanında önemli nedenlerinden birisi de, gerçek sahipleri varken hırsızların sözlerine kimsenin inanmıyacağı olgusuydu.

Türk Tarih Tezi, henüz yazıldığı dönemde etkisini ve ge-

çerliliğini yitirdi. Bu saçmalığa yazanlar dahi inanmıyordu. Dünyanın bir iki halkı hariç herkesi Türk kökenli sayan sözüm ona tarih profesörleri, aynı dönemde Atatürk'e, Milli Şefe, CHP'ye, Kürt, Alevi, Rum, Zaza, Laz ve öteki halk ve kültürler hakkında gizli raporlar sunuyor, asimilasyon planları hazırlıyordu.

Açık ki, Türk Tarih Tezi Osmanlının mirası üzerine sunni olarak yaratılmış Türkiye'nin olmayan tarihini yazıyor ve O'nu tarihin meşru çocuğu olarak göstermek istiyordu. Yazılanla, gerçek uymadığı için bir başka ismi de Kemalist Tarih Tezi olan bu teori arşive havale edildi, onun savunuculuğuna soyunduğu gayri meşru çocuk ise yaşlanmadan ihtiyarladı, tarihin cehennemine yolcu yapılmak üzere.

Kemalist Tarih Tezi etkisini yitirdi ama, etkide bulunduğu coğrafya da bazı izler, titreşim kopyalar bıraktı. Bugün, tarihe ilişkin tartışmalarda ve bölge halklarının tarihinin yazılmasında, aynı anlayış tekrarlanmak isteniyor. Tarihe, bugünün siyasi ilişkileri, ulusal-sınıfsal sonuçları dikkate alınarak bakılıyor. Adeta, bugünden hareket edilerek geçmişe gidiliyor, tarih yazılıyor. Gerçi, bu konuda bazı istisnalar var. Fakat, büyük çoğunluk aynı yöntemle Kürt, Laz, Zaza, Ermeni tarihi yazmak istiyor. Siyasal arenada bugün etkili olamayanlar, ulusal-siyasi etkilerini genişletip egemenlik kurmak isteyenler, kendilerine yeterince güvenemiyenler, geçmiş uygarlıklara sahip çıkarak psiko-sosyal süreçlerle kitlesel etkiyi güçlendirip, milliyetçi projeleri hayata geçirmek istiyor.

Bugünkü siyasi ilişkilerden, ulusal-sınıfsal olgulardan hareket ederek 100-200 yıl, hatta bin yıl öncesini yazmak, açıkça kendi hayallerini tarihe mal etmektir. Tarih yazarı kendi düşüncelerini, hayallerini tarihsel süreçlere, kişilere havale edemez. Bilim-kurgu yöntemi ile tarihin sayfalarında dolaşmak akıl kârı değildir.

Uzağa gitmeğe gerek yok. 19. yüzyıl ve kemalist dönemi yakın tarihsel süreç olarak değerlendirebiliriz. Yalnızca yazılı

kaynaklar değil, halkın sözlü hafızası da bu dönem açısından canlılığını koruyor. Hatta, 1921-38 arası dönemi yaşayanlardan hayatta olanlar var. İstenirse sözlü ve yazılı kaynaklar değerlendirilerek doğru değerlendirmeler yapılabilir.

Resmi kaynaklar için sorun çok basittir. Sisteme ve rejime karşı gelen tüm hareketlere rahatlıkla "*eşkiya*" denilmektedir. Sürgün ve katliamlar temize çıkartılmak için, halkın direnişine "*ayaklanma*", ulusal direnişlere ise "*yabancı kıskırtması*" yaftası yapıştırıldı. Karşı tarihi yazmak isteyenlerin önemli bir bölümü, kemalist tezleri "*olumlayarak*" kendi tezlerini kuruyor. Kemalist tezlerde "*eşkiya*" yazılan yere "*kahraman*", "*bölücü*" yazılan yere "*Kürt yurtseveri*", "*ayaklanma*" yazılan yere de "*ulusal ayaklanma*" yazılarak tarih yazıldığı iddia ediliyor. Daha ileri gidenler de var. Kendi siyasi eğilimlerini dönemin hareketlerine havale ederek, kendiliğinden hareketlere veya sınırlı ulusal demokratik istemlere sahip yerel direnişlere "*bağımsızlıkçı*", "*federasyoncu*" kimliği veriliyor.

Gerçekte ise kemalist tezlerin tersini söyleyerek olumlamak her zaman doğru değildir. Tarihçi başka kaynakları, dönemin ulusal-siyasal ilişkilerini, varsa birinci elden kaynakları birleştirerek tezini yazmalıdır. Toplumsal süreçlerde kavram ve tanımlamalar dikkatle kullanılmalıdır. En ufak bir direnişe "*ayaklanma*", her ulusal isteme "*bağımsızlık*" demek nezlele yakalanan bir hastaya kanserli demeye benzer.

Aşiret ilişkilerinin belirgin olarak öne geçtiği, dinsel farklılıkların ulusal-siyasal süreçlerde etkili olduğu, ortak bir ulusal edebiyat ve iç ilişkilerin olmadığı koşullarda, bir aşiret önderini bugünün siyasetçisi gibi konuşturmak ulusal ajitasyon yapmaktır. Tarih yerine masal anlatan birisinin dediği gibi, "*heyacan yaratmak*" için kalemi oynatmaktır.

Her siyasal, ulusal, dinsel hareket kendi döneminin ürünüdür. Eğer gerçekçi bir değerlendirme yapılmak isteniyorsa, dönemin ekonomik ilişkileri, siyasal şekillenmeleri, ulusal

boyutu, dinsel yapılanması dikkatle incelenip mevcut kaynaklarla birleştirerek bir senteze ulaşmak gerekiyor.

Kaldıki yalnız bin yıl önce değil, yüz-iki yüz yıl önce-sinde de bulunduğumuz coğrafyada günümüzdeki anlamda ulusal hareketler olgunlaşmamıştır. Ulusal gelişmede denge-siz bir boyut gözlenmektedir. Örneğin, Ermenilerde ulusal bi-linç ve istemler daha belirginken, Kürtlerde bu durum daha belirsizdir. Bu anlamda genellemeler de her zaman doğru değildir. Her ulusal hareket kendi özgölünde incelenmelidir. Mesela, Osmanlı tarinde müslüman-hıristiyan, sunni-kızılbaş çelişkisi daha belirgindir. Dinsel farklılık ve hareketler belli etnik temellere, sınıfsal ayrımlara tekabül etse de günümüzün ulusal hareketleri ve istemleri oluşmamıştır.

Tarihe toptan sahip çıkmak veya toptan red etmek de doğru değildir. Bir hareket bazı yönleri ile ilerici olabilir. Fakat, aynı hareket gerici eğilim ve istemleri de barındırabi-lir. Bu durum neredeyse ulusal hareketlerin tümünde görüle-bilmektedir. Ne varki, tarih yazıcılarının çoğu bu konuda seç-meli davranıyor. Türkler kendi tarihlerini temiz, ötekileri kirli görüyor. Bir bakıyorsun, aynı yöntemi Kürt tarih yazarları da seçmiş. Kürdistan tarihindeki tüm politik şahsiyetlere sahip çıkılıp, mümkün oldukça hareket ve şahsiyetler idealize edili-yor. Milliyetçilik bilinen tarihi dönemden bu yana kahraman-lar zinciri yaratmak istiyor.

Kuzey Kürdistan kökenli tarih yazıcılarının büyük ço-ğunluğu sosyalist söyleme sahip olmasına rağmen, tarih isyan liderlerinin, aşiret beylerinin tarihi olarak yazılıyor. Botan Miri'nin kahramanlıklarını anlatmak, fakat Botan köylülerini unutmak, dahası Botan beylerinin kestiği Asuri ve Yezidileri görüp yazmamak, tarih yazıcılığı değil, "*ulusal kahramanlar*" yaratarak milliyetçiliğin yolunda Kürt kimliğiyle yürümektir.

Kemalist yöntemin başka bir yansıması da, Kürt olma-yanların Kürt gösterilmek istenmesidir. Bir ailenin tarihini yazmak gibi, bir halkın, ulusun tarihini yazmak mümkün de-

ğildir. Fırat ve Dicle arasındaki tüm uygarlıkları Kürtlere ait göstermek, uygarlık ürünlerinin ilklerini hep biz bulduk demek, "*kürtleştirme*"nin ideolojik temelini yaratmak anlamına geliyor. Bu konuda seçilen yöntemle bakıldığında, çok karşı çıkıldığı iddia edilen kemalist yöntemin tekrarlandığı görülüyor. "*Hristiyan Kürt*", "*Zaza Kürt*" gibi sıfatlandırılmaları görünce, insanın aklına "*Kürt Türkü*", "*Zaza Türkü*" gibi resmi tezler geliyor. Kemalizmin Kürt kopyasını çıkartmak, Kürtler dahil hiç bir halka yararı yoktur.

Masal ayrı, tarih ayrıdır. Gerçeğe bağlı kalmak demokratlığın da, enternasyonalizmin de başlangıcıdır. Gerçeğin devrimci olduğunu biliyoruz.

DERSİM RÖNESANSI

-Roj, Sayı. 18, Ekim 1995-

Mı va; Hewri vejıyay hewrê suri
Dêrsımı sera nêkunê duri
Vanê; Çewres çêna azebe destê jubini gureto
Xo esto çemê nê Muzuri

Dersim en azından son beş yüz yıldır, Osmanlı-Türk rejimine karşı mücadele ediyor. Bu mücadele sonucu, Dersim'e yönelik bir sempati ve sahiplenme anlayışı gelişirken, rejim de son noktası soykırıma varan uygulamalara baş vuruyor. Dersim ulusal edebiyatında bunun yüzlerce örneği dile getirilmiş. Varto'lu şair Dewreş Baba'da yukardaki dizelerinde, Dersim'e yönelik özlem ve sürdürülen terörü dile getirmiş.

Dersim'e yönelik bugünkü Türk intikamcılığını, saldırısını ve buna karşı gelişen mücadeleyi anlamak için, tarihsel bir özet gerekiyor. Çaldıran Savaşı diye adlandırılan 1514'deki Osmanlı-İran savaşı, bölgedeki siyasi ilişkileri değiştirdi. Kürdistan'ın, Osmanlı-İran arasındaki paylaşımının sınırlarını belirledi. Aynı dönemde Sunni Kürt feodal Beyleri Osmanlı yönetimi ile işbirliği yapıp, bazı ekonomik-siyasi ayrıcalıklar elde ettiler. Dersim, Osmanlı ile ittifak yapmadığı gibi, şeriat rejiminin kendisine baş düşman seçtiği Aleviliğini korudu. Osmanlı idaresi bölgedeki sunni Kürt ve Türk feodal beyliklerinin desteği ve birlikteliğiyle Dersim'i çepe çevre kuşattı. Adeta, tecrit etti. Dersim'in 1500-1920 arasındaki temel sorunu saldırıları püskürtmek, tecriti kırmak olarak kaldı. Dönemin Osmanlı belgelerinde bunun onlarca örneğini görüyoruz.

Osmanlı rejimi Avrupa, Akdeniz ve Rusya çeperinde gerileyince, Doğu'yu sağlama almanın yollarını aramaya başladı. Bölgede Ermeni halkının ulusal demokratik mücadelesi geliyordu. Rusya'nın Osmanlı çıkarlarını tehtidi daha da ağırlaşmıştı. Kürt halkında denetimden çıkma ihtimali vardı. Abdülhamit, İslâmi motifi de kullanarak Kürt aşiretlerinden Hamidiye Alayları'nı oluşturdu. Dönemin belgelerine bakıldığında, Osmanlının Dersimlileri Hamidiye Alaylarının dışında tuttuğu görülüyor. Gerekçe olarak, *"Dersimlilere güvenilmez, kendi elimizle silahlandırmayalım"* deniliyordu. Hamidiye Alayları, Ermeni katliamı ve teçhirinde Türk rejiminin kanlı maşası oldu. 1916'da Erzincan'da Kırmanc-Ermeni Hükümeti kuruldu. Ermenilerle ilişkilerdeki anlaşmazlık ve Türk rejiminin ilerlemesi üzerine, Dersimliler Hükümet Merkezini Ovacığa taşıdılar. Ermeni ve Dersimlilerin ilişkilerinde, Ruslarla görüşmelerde, Hükümet kurulmasında Alişer önder durumunda olanlardan birisiydi. Ovacık Hükümetini de, Cıbranlı Halit'in komutasındaki Hamidiye Alayları ortadan kaldırdı. Ki, bu Hamidiye alaylarının Dersim'e yönelik ilk saldırısı değildir. 1908 direnişini de Osmanlı ile birlikte Hamidiye Alayları kırmıştır.

19. yüzyılın sonlarında Osmanlının, Dersim sendromu yeniden dirilmiştir. Dersim raporları birbirini takip etmektedir. Erzincanda'ki 4. Ordu Muşiri Şakir ve Zeki Paşalar Dersim raporları hazırlamakla, saldırı hazırlığı ile uğraşmaktadır. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı, Osmanlının Dersim korkusunu Babı Ali'de hissettiği andır. 1877'den 1921'e kadar Dersim'e belli aralıklarla saldırılar düzenlendi. Tüm saldırılara direnen Dersim, en kapsamlı ve örgütlü cevabını Koçgiri-Dersim direnişinde verdi. Yenilip dağılan Osmanlının yeniden şekillendiği bir dönemde, ulusal demokratik haklarını istedi. İstanbul-Ankara hükümetlerine, uluslararası güçlere ulusal demokratik istemler iletildi. İstemler, yerel özerklik ile federasyon arasında değişiyordu. Dönemin koşullarına göre ileri olan, Kırmanc-

ciye, Kürdistan ve Türkiye'nin bir konfederasyon şeklinde birliğı savunuluyordu. Önce Osmanlının, sonra Ankara Hükümetinin bölgedeki askeri-siyasi temsilcisi durumunda olan Kâzım Karabekir, Dersim korkusu ile Erzincan'da önemli bir kuvvet bulunduruyordu. Koçgiri-Dersim ayaklanma ve direnişine karşı ise, Merkez ordusu, sivil-silahlı Topal Osman çeteleri kullanılarak, ayaklanma bastırıldı. Ermeni, Rum katliam ve teçhirini, Kürt ve Kırmanc katliamı izledi. Koçgiri kuvvetlerinin bir bölümü Dersim'e çekildi. Dersim, Koçgiri'ye cephe gerisi oldu. Merkez Ordusu'nun da Pontus Rumlarına ve Koçgiri-Dersim'e karşı kurulduğunu unutmamak gerekiyor.

TC, 1921-37 arası dönemi planlama, hazırlık ve kuşatma sürecine dönüştürdü. Nihai hesaplaşmayı, Dersim'in en zayıf, rejimin en güçlü olduğu döneme getirmek istiyordu. 1926'da Koçanlılara, 1930'da Pülümür köylerine saldırdı. Ağrı Hareketinden dönen Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Erzincan'da Dersim'in kültürel-siyasi etkisinin güçlendiğı yönünde rapor hazırladı. Daha sonra Dersim'e karşı askeri hareket düzenlendi. Türk Ordusu fazla ileleyemedi, geri çekilmek zorunda kaldılar.

1935'e gelindiğinde en önemli iç mesele Dersim görülüyordu. Meclis ve Basın'da Dersim üzerine hararetli tartışmalar gerçekleşiyor, saldırının son hazırlıkları yapıliyordu. 25 Aralık 1935'de "*Tunceli Kanunu*" çıkartıldı. Kanunla, Dersim'in adı değıştildi. Tunceli ismiyle yeni bir vilayet oluşturuldu. Kanun, 'Tunceli'ye özgüydü, Dersim bu kanunla yönetilecekti. Kanunsuzluğun kanunu olan bu uygulama, her şeyi tam yetki ile bölgeye atanan askeri komutana bırakıyor, adeta Dersim'in sömürge statüsünün yasal ifadesi oluyordu. Devamında, 2 Ocak 1936'da 'Tunceli'de görevli Dördüncü Genel Müfettişlik oluşturuldu. Böylece, genel saldırı için askeri, siyasi, 'yasal' alanda işler tamamlandı.

Genel saldırı 1937 baharında başladı. Tam bir kudurmuş-

lukla sürdürülen saldırı, direnişin esas olarak kırıldığı 38'e kadar devam etti. Yerel kaynakların 70 bin dediği, bazı tarihçilerin 40 bin olarak gösterdiği halk toplu olarak katledildi. Dersim, kurbanlarının insan olduğu büyük bir mezbahaya çevrilmişti. Alişer, Sahan Ağa, Usenê Qop gibi önderler yerel işbirlikçilerin de yardımıyla katledildiler. Seyit Rıza, Usê Seyd ve öteki önderler ise Elazığ Buğday Meydanı'nda asıldılar. Kemalist rejim 'başarı' ile övünüyor, fakat korkusunu gizleyemiyordu. Atatürk'ü, "*beyaz donlular*" korkusu sarmıştı. Dersim önderleri ise, sehpaya giderken dahi umutlu ve kararlıydılar. Bunu, cellat İhsan Sabri Çağlayangil de anılarında yazıyor. Seyit Rıza'nın tüm Dersimliler adına söylediği, "*Zulümdür, Ayıptır, Şerefsiz Hükümet*" narası Munzur'da yankılanıyordu.

Aynı dönemde onbinlerce Dersim'li, Türkiye'nin Batı illerine sürgüne yollandı. Dersim'in önemli bir bölümü "*yasak bölge*" ilan edildi. Dersim savaşçılarının bir bölümü, özellikle adını mutlaka anmamız gereken Demenan savaşçıları 44'lere kadar direnişe devam ettiler. Tüfek sesleri kesilmedi.

Çok geçmeden Dersim yaralarını sardı. Sürgüne gidenler geri döndü. 1950'lere gelindiğinde Dersim yine gündemdeydi. Dönemin Kürt hareketinde Dersimlileri aktif olarak görüyoruz. Dr. Şivan (Sait Kırmızıtoprak) ve arkadaşları, Dersim ismiyle Gazete çıkardılar, Dersim Geceleri düzenlediler. Dr. Şivan ve öteki Dersim'li aydınlar daha sonra TKDP (Türkiye'de Kürdistan Demokratik Partisi)'nin kurucu ve önderleri oldular. Dr. Şivan ve iki arkadaşı daha sonra, bugün halâ tam olarak bilinmeyen nedenlerle Güney Kürdistan'da Barzani KDP'si tarafından öldürüldüler. 1960-70 arasındaki dönemde TİP'de, Doğu Mitingleri ve Pir Sultan Geceleri'nde, öteki Sol örgütlenmelerde Dersimliler aktif ve yoğun olarak yer aldılar. Türkiye Solu'nun 70'den, Kürdistan Solu'nun 75'den itibaren yeniden şekillenen örgütlenmesinde, Dersimliler en ön saflardaydılar. Hatta, Kürt ve Türk sol örgütlerinin bazılarında be-

lirleyici rol oynadılar.

Satırbaşlarını özetlemeye çalıştığım tarihsel süreç, Dersim'in bugünkü kimliği ve durumunu belirliyor. Özetin çok eksik olduğunu unutmadan şu söylenebilir: Dersim ve kültürü üç temel özellik gösterir.

Bir; Alevi kimliği ve kültürü. Bektaşilikte simgeleşen, rejimle köprü kurup, direnişçiliği değil icazeti esas alan anlayışa karşı, Dersim aleviliği direnişi, tarihsel mirası savunur.

İki; ulusal kimlik ve kültür. Bu, Dersimlilerin Kırmanciye dedikleri dil, tarih, coğrafya, inanç, kültür bileşeninde ifadesini bulan Kırmanc-Zaza kimliğidir. Ulusal kültür, bir çok bakımdan Alevilikle iç içe geçmiştir. Dersim Aleviliğinin kimi özellikleri ulusal bir görünüm arzeder. Dini törenlerin Zazaca yapılmasını buna örnek gösterebiliriz. Dersim ulusal kültürü, Dersim yurtseverliği denilen siyasal bir eğilim yaratmıştır. Dersim yurtseverliği, çekirdek olarak Munzur Dağları, Murat-Karasu ve Peri Suyunun çevrelediği coğrafyayı kapsar. Çeperinde, Sivas, Arapgir, Arguvan, Akçadağ, Erzincan, Tercan, Hınıs, Varto vardır. Bazı kanallarla Adıyaman'a kadar uzanır. Kemalist raportörler de Dersim yurtseverliğinden bahsediyor.

Üç; Siyasal kimlik ve kültür. Dersim'in siyasal kimlik ve kültürü Sol'dur. Demokrasiden yana, sosyalizmden güçlü etkilenme vardır. Son yetmiş yılda Dersim hep demokratik-sol tarafta yerini almıştır. Sol kültürün oluşmasında, 500 yıllık tecrit ve direnişin, muhalif Alevi kimliğinin, Osmanlı-Türk rejimine boyun eğmeyen Kırmanc-Zaza kimliğinin birleşik bir rolü vardır.

Dersim'in bu üç özelliği kendi doğrultusundaki hareketleri etkilemiş, etkilenmiş, bazı yönleriyle de iç içe geçmiştir. Alevi hareketlerinde, Sol örgütlenmelerde, Kürt-Zaza hareketlerinde bu durumu rahatlıkla görebiliriz.

Bu ama, sorunun sadece bir yönüdür. Öteki yönü ise; Dersim'le ittifak yapan, Dersim'den güç alan hareketlerin ya-

rattığı tahribat ve yanılısamalardır. Bektaşilik zorda kaldığında Dersim'e yanaşmış, Dersim zorda kaldığında ise sırtını dönmüştür. Adeta, şekere sarılmış zehirli mermilerle Dersim'e Türk kültürünü sokmaya çalışmıştır.

Dersim'den destek isteyen ve alan Kürt ulusal hareketi de, Dersim'e gereken desteği vermemiştir. 1800-1930'lara kadar olan dönemde; Alevi-Şafii çelişkisi, Kürt feodallerinin Osmalı ile işbirliği yapması olgusu olumsuz rol oynamıştır. 1970'lerden sonra Dersim'de örgütlenen Kürt Sol Hareketleri ise, Nuri Dersimi'nin kitabının dışında Dersim'e yönelik ciddi bir tarih-kültür çalışması yapmamıştır. Dersim'in kendine özgü milli-demokratik özellikleri görülmemiş, hatta zaman zaman yanlış kimlikler kabul ettirilmek istenmiştir. Örneğin, Alevilik dindir denilerek sırt çevrilmiş, Zazaca lehçedir denilerek önemsenmemiş, yerine Khurmanci geçirilmek istenmiştir. Bu durum eski güvensizliklerle birleşince, Kürt Hareketi Dersim'den istediği desteği alamamıştır. Kürt Sol Hareketi yanlışlığını görüp düzelteceğine, Dersim'in genç kuşaklarına ağır hakaretlerde bulunmuş, daha ileri gidip son 75 yılını Kemalist rejime karşı direnişle geçiren Dersimlileri "*kemalistlik*"le suçlamıştır.

Türk Solu ise, Dersim'in muhalif sol kültürünü sömürmüş, coğrafya ve insan kitlesini rejime karşı mücadelesinde yanında görmüş, ama Dersim gerçeğini dikkate almadan Türk kültürünü taşımıştır. Son yirmibeş yıldır köy köy dolaşp, Türkçe propaganda yapan Türk Solu, asimilasyonu 'Sol' cepheden yürütmüştür. Halk bizi anlamıyor deyip, Türkçe okuma-yazma kursları açanlar dahi olmuştur.

İlginç olan tüm bunların "*enternasyonalizm*" adına yapılmasıdır. Adama sormazlar mı, enternasyonalist olmak için Türkçe propaganda yapıp, Türkiye için mi çalışmak gerekir? Neden, Zazaca okuma-yazma kursları açmadınız? Dahası, dil önemli değil diyerek, rejimi psikolojik-siyasi olarak destekliyor ve işini kolaylaştırıyorsunuz. Kültürel jenoside ortak olu-

yorsunuz. Türk solu artık muhasebesini yapmalıdır. Ya, Dersim'in ulusal-demokratik istemlerine sahip çıkıp savunacak, sol maskeyle Türk egemenliği fikrinden vaz geçecektir. Ya da, sol ve muhalif bir akım da olsa 'yabancı bir güç' kabul edilecek, böyle devam ettikçe de sol kimlikli asimilatörler olacaklardır.

Türk rejimi son yıllarda Kürdistan ve Kırmanc/Zaza ülkesinde yürüttüğü savaşın tüm ağırlığını Dersim'e yöneltti. Dersim'i yıkıp, yakarak boşaltıyor. Doğrusu, savaşın Dersim'de yoğunlaştırılması oldukça planlı görülüyor. Kadim Dersim kültürü, Gola Dersimi, Xezna Dersimi bitirilerek, kültür kökünden kurutulmak isteniyor. Ulusal-demokratik güçler, devrimci- demokratik Türkiye muhalefeti bu durumu dikate almalı, 1938'lerde görülen ölüm sessizliği tekrarlanmamalıdır.

Rönesans işte böyle bir ortamda doğuyor. Dersim'e sahip çıkma, kendini tanıma, dil ve kültürü yaşatma, kendine güven, tarih-kültür ve siyasi kurumlarını yaratma şeklinde özetlenebilecek süreç, rönesansın ifadesidir. Bu, şüphe yok tarihsel önemde bir gelişmedir. Ancak, yakın geçmişe tepki olarak, içe kapanma, dost ve muhalif güçlerden uzaklaşma, geçmişe özlem eğilimlerine de dikat etmek gerekiyor. Geçmiş kendi koşulları ve gerçekliği içinde değerlendirmeliyiz. Tarihi tekerrür ettirme çabaları çoğu zaman hüsrarla biter.

SİYASET OLGULARI KENDİSİNE TEMEL ALIR

-Roj, Sayı. 22, Kasım 1995-

Roj'un 20 ve 21. sayılarında Resul Berk imzasıyla, daha önce yazdığım ve ağırlıklı olarak Khurmanc, Zaza, Dersim ve Ulusal Soruna ilişkin görüşlerimin yer aldığı yazılara karşı iki bölümlük bir yazı yayınlandı. Yazar, eleştirileriyle daha geniş tartışmalara kapıyı aralıyor. Ne yazık ki; Roj kapsamlı tartışmalar için uygun değil. Yine de, bazı konulara yeniden değinmek ve Yazar'ın görüşlerinde öne çıkan yanlışları eleştirmek zorunludur. Zira, Yazar sadece kendi adına değil, Kürdistan Sosyalistleri adına da konuştuğu izlenimini veriyor. Doğrusu, bu ve benzeri görüşler Kürt Sol hareketi içinde neredeyse egemendir.

Önce bazı düzeltmeler yapmak gerekiyor. Dersimliler konuştukları dile 'Khurmanci' değil, Kırmancı diyorlar. Khurmanci için ise, 'Kırdaşki' deniliyor. Kürt Basını'nda dizgi hatasından mı; ya da, Kürtçe'ye yakın göstermek için midir? bilinmez, sürekli 'Kırmancı' yerine, 'Khurmanci' yazılıyor. Yazar'ın hoşuna gitmese de, Dersim yöresinin sosyal, ulusal ve dini-kültürel özelliklerini, aslına bağlı kalarak tanımamız gerekiyor. Şüphe yok ki, bu sadece Dersim için değil, gerçeğin bilinçli öncüleri olan devrimciler açısından her sosyal olguda geçerlidir.

Dersim halk kültürü incelendiğinde; Dersimliler yaşadıkları yere/coğrafyaya Kırmancıye, kendilerine Kırmanc, ko-

nuştukları dile de Kırmancı diyorlar. Dersim'e komşu olan Kürtler, Zazalar, Türkler ise; Desimlilerin konuştuğu dile 'Dersimce' ya da, 'Zazaca' diyorlar ki, her ikisi de doğrudur. Gerçeğin farklı biçimlerde ifadesidir.

Kırmancıye isminin ve yurtseverliğinin, Zazaların yaşadığı tüm alanları kapsamadığı da doğrudur. Bu tarihsel süreç içinde oluşmuş, kültürel-sosyal-dini ve halksal özellikleri ifade eder. Bugün modern ulusal-demokratik süreç gelişip-ilerlediği oranda; yanısıra, sunni Zazaların da aynı sürecin sonucu olarak ulusal-demokratik hareketlilik içine girmelerini beraberinde getiriyor. Bu süreç, Kırmancıye'yi Zazalarla birleştiriyor.

Sürecin tarihsel arka planı var. Öncesi bir yana, 1514'den sonraki gelişme Alevi-Sunni ayrımını pekiştiriyor. Yazar, yanlışlarımızı 'düzeltmek' adına tarihi düzeltiyor. Yazar'a kalırsa, *"K. Kürdistan'da ortaya çıkış biçimi ile Alevi ve Sunni ayrımının Kürtler açısından doğan faturasının dönemin sunni Kürt feodallerine çıkarılması... tarih açısından eksik ve haksız"*dır.

Peki, tarihsel sürece bakalım. 1514'e kadar Alevi ve Sunni Kürt, Zaza feodalleri ağırlıklı olarak Safevi İran'la ilişki içindedir. Tabi, yerel bağımsızlıklarını koruyanlar da var. '14 den sonra Osmanlı ile işbirliğinin mimarı olan İdris-î Bitlisi de İran'la ilişki içindedir. Osmanlı-İran savaşı öncesinde saf değiştiriyor. Öteki sunni (ağırlıklı olarak şafii) Ağa ve Mirleri de kazanarak, Osmanlının tarafına geçiyor. Bu durum İran'ın kaybetmesinin temelini oluşturuyor, bölgeye Osmanlılar egemen oluyor. Karşılığında Kürt feodalleri, Kuzey Kürdistan'ın önemli bir bölümünde ayrıcalıklar elde ediyor. Osmanlılara bağlı Kürt hükümet ve Beylikleri oluşuyor.

Alevi Kürtler ve Zazalar bu işbirliğine katılmıyorlar. Kafir kırımlarının hedefi haline geliyorlar. Yavuz, Erzincan'dan geçerken 'Kızılbaş kafalarından kaleler' yapıyor. Ne yazık ki, sonraki süreçte sunni Kürt feodalleri ağırlıklı olarak

Osmanlı'nın suç ortağı ve maşası, bölgede Türk egemenliği-
nin yerli ayakları oluyorlar. Bu süreçten en çok Dersim etki-
leniyor. Etrafı çevrili olarak tecrit ediliyor. Sürekli işgal saldı-
rılar düzenleniyor. Bunun doruk noktası Hamidiye
Alayları'dır. Dersimliler, Hamidiye Alayları'na da katılmıyor-
lar. Ama, Hamidiye Dersim'e saldırmaktan geri kalmıyor.
1908 ve 16'da Cıbran Alayları, Osmanlı güçleri ile beraber sal-
dırılar düzenliyor.

Şimdi bu süreçten esas olarak kim sorumludur? Burdan
çıkarılması gereken tarih dersi nedir? Çıkarılan sonuç özetin-
özeti olduğu için eksiklik var ve fakat, haksızlık yoktur. Berk
savunulmaması gereken şeyleri savunmamalıdır. Geçmişin
dar sınırlara sıkışmış kimliklerinin yerine, daha geniş ve yeni
kimliklerin geçmesi, biraz da tarihten çıkartılan derslere bağ-
lıdır. Alevi Zaza ve Kürtlerin oturdukları yeri kendisine temel
alan Kırmanciye kültürü bu sürecin sonucudur. Yazar, görüş-
lerimiz karşısında hiddetleneyeceğine, temsilcisi olduğunu söy-
lediği coğrafya ve halkı tanımalıdır.

Şeyh Sait isyanında alevi-sunni ayrımı önemli bir rol oy-
namıştır. Ancak, sorunu yalnız bununla izah edemeyiz. İsy-
nın asli unsurlarından Cıbranlılar Hamidiye'dir. Varto ve Der-
sim'e saldırılarda bulunmuş, talan, öldürme ve direnişlerin
ezilmesinde yer almışlardır. Öte yandan, ayaklanmanın Şeriat
motifi Alevileri ürkütmüştür. Yine de, yer yer destekler ol-
muştur. Koçanlılar Çemişgezeg'i basmış, Hasan Hayri ittifakı
daha da genişletmek istemiştir. Fakat, yukarda saydığım ne-
denler yüzünden bu mümkün olmamıştır.

Peki, "TC'nin... *Alevilikle bir yakınlaşma sağla*"dığı ve
"*bu yakınlaşmanın günümüze kadar gelerek devletin temel
özelliklerinden biri oldu*"ğu tespitine ne demeli? Kemalist
rejim, İstanbul Hükümeti'ne ve Ermeni-Rum, Avrupalı rakip-
lerine karşı "*Müslüman kardeşliği*"ne oynadı. Kürt ve Türk
din adamlarına gönderilen çağrılar, Bektâşi tekkesine uzatılan
el biliniyor. Henüz savaş bitmeden, Alevi Kürt ve Zazalara

Koçgiri-Dersim'de yapılan saldırılar gelişmenin yönünü gösteriyor. Koçgiri'ye yapılan saldırılarda Türk Alevileri de kısmen etkileniyor.

TC kuruluşunun hemen ilk yıllarında Tekke ve Zaviyeler Yasası'nı çıkardı. Alevilik resmen yasak din haline geldi. Alevilik üzerindeki baskı yükselme eğrisi alçalmayan bir rotaya girdi. TC şariat rejimi ile yönetilmiyordu. Ama, devletin resmi dini sunni İslâm'dı. İlk yıllardaki her alanda Türkleştirme kervanına, Ez'ânın Türkçeleştirilmesi gibi uygulamalar da katıldı. Yine de devlet, kontrollü bir din politikası yürütüyordu. Din en önemli yapıştırıcılardan birisiydi. Camiler devletin denetimi altındaydı. Türk-İslâm sentezi bu sürecin sonucu olarak oluşturuldu. Eğer görmezlikten geliniyorsa tekrarlamakta fayda var. TC dini olarak sunni İslâm, ulusal olarak Türk'tür.

Burda fazla ayrıntıya girme olanağımız yok. Aleviler, öncelikle Kürt ve Zaza Aleviler ulusal özelliklerinden de dolayı daha yoğun baskının hedefidirler. Günümüzde de bu durum değişmemiştir. Devletin geçmişten beri Alevilere yaklaştığı, bunun bugünde devam ettiğini iddia etmek için, gerçeklerden iyice kopmak gerekiyor.

Şimdi, Yazar'ın sorularına cevap verebiliriz. *"Acaba kimdir Zazaca'yı görmezlikten gelen, siyasi unutulmuşluğa bırakan, Zazaları bölücü gören, Zazaca yerine Kurmançça'yı getirmek isteyen"* diye soruluyor.

İyi, Kürt ulusal hareketinin Kuzey Kürdistan kesiti son yüzyıllık süreçte incelendiğinde ortaya ne çıkıyor? Ona bakalım. Kürt hareketi çıktığı günden beri Zazacayı Kürtçenin lehçesi olarak gördü. Bunu, dil birliği yönündeki programsal görüş takip etti. Ulusun bir dili olacağı her vesileyle vurgulandı. Bugün olmasa dahi, yarın dil farklılığı ortadan kalkacak diye düşünüldüğü için, Khurmanci üzerinde çalışmalar yoğunlaştırıldı. Örgüt ve parti programlarının tamamına yakınında lehçelerin birleştirilip, tek dil yapılacağı yazılıdır. De-

mokratik-sosyalist güzergahtakilerde ise, dil birliğinin özen-dirmeyeyle elde edileceği, uzun sürede gerçekleşeceği yazılı-
yor. Her halükârda ortak nokta tek dil oluyor. Asimilasyon, tasfiye etme dediğimiz işte budur.

Peki, ulusal dilden çıkan yayınlar, yapılan toplantılar, ya-zışmalar, hangi 'lehçe'yle yapılmıştır? Hemen tamamına yakı-nının, Khurmanci ile yapıldığı görülüyor. Benim buna bir iti-razım yok. Burda, yanlış olan Khurmanci yazmak, Khurmanci'yi geleceğın dili olarak proğramlamak, Zazaca'ya yönelik ciddi bir çalışma içinde olmamak ve fakat, Zazaca'nın da temsil edildiğini iddia etmektir. Khurmanc arkadaşlara neden Zazaca yazmıyorsunuz diye sormuyoruz. Zazaca'yı neden Khurmanci içinde eritmek istiyorsunuz,'Zaza kültürünü de biz temsil ediyoruz' diyerek, Zazaca'nın önünü niye kapatı-yorsunuz? diyoruz.

Sorunun başka bir yönü de var. Yazar, "*Gerek Der-sim'den gerekse de diğer bölgelerden çıkan ve Zazacayı iyi kullananılen fazlaca araştırmacı yazar yoktur*" diyor. Neden? Asimilasyonun en önemli etken olduğunu biliyoruz. Ama, tek etken bu değildir. Asimilasyondan Khurmançlar da etkilenmesine rağmen, iradi çabalarla, örgütlü girişimlerle Khurmanci geliştirilmiştir.

Peki, aynı durum neden Zazaca yazım ve konuşma ala-nında gerçekleşmemiştir. Aksine, Zazaca konuşabilenler de Kürt hareketine girdikten sonra Khurmancça konuşmaya, yazmaya başlamıştır. Çünkü, Kürt ulusal hareketi Zazaca'nın gelişebileceği iradi bir proğrama sahip değil. Fazla uzatma-dan şunu diyebiliriz. Lehçe teorisi, asimilasyonun ve tek dil yaratmanın temelini oluşturuyor. Kuzey Kürdistan'da anlaşıldığı anlamda lehçe tespiti, Zazaca ile Khurmanci arasındaki farka uymuyor. Zira, Zazaca'nın, Farsça'ya, öteki İrani dillere yakınlığı da hemen hemen Khurmancça kadardır. Sorunun çözümünün ilk adımı lehçe teorisini terk etmektir.

Yazar, "*Sözü edilen Kürt sol hareketleri hangileridir ki,*

bu olgular söylendiği zaman Zazaları imha-inkar ve asimile etmeye çalışıyor" diye bir soru daha soruyor. Asimilenin ne anlama geldiğini anlatmaya çalıştım. İnkâr ve manipule etmenin cevabını da kendisi vermiş. "Kürt sol hareketlerinin karşı çıktığı; '*Kürt-Zaza hareketi*', '*Alevi-Zaza hareketi*', '*Alevi-Khurmanç hareketi*' biçimindeki örgütlenme çabalarıdır". Niye karşı çıkılıyor? Ve karşı çıkmanın ne anlama geldiği, nasıl karşı çıkıldığı da açıklanmamış. Karşı çıkma adı altında, Dersim Geceleri'ni engelleyenler vardı. Avrupa'da çıkan bazı yayınlarda Dersim Geceleri yapanlara küfür ve tehditlerde bulunuluyor. Bunlara ne diyor, Yazar? Hiç bu ve benzeri çabaları eleştirdiğini görmedik.

Ancak, yazdıklarından ve aynı doğrultuda yazılanlardan, kaba bir inkar değil de, ince bir inkar yapıldığı görülüyor. Tarih teorisine, Bugünkü ulusal-kültürel farklılıklara yaklaşımı buna örnek gösterebiliriz. Yazar'ın bir iddiası da, benim Khurmanci konuşanların, Zazaca konuşanlara baskı yaptığını söylediğimdir. Hayır, böyle bir şey söylenmiyor. Aksine, halk bu konuda daha gerçekçidir.

Söylenen şudur. Kürt siyasi hareketi Zazaca'yı asimile etmenin teorisini savunuyor, bunun pratiğine yumuşak geçiş yapmak istiyor. Baskı eğilimleri ve yer yer uygulamalar şimdilik bazı örgütlü güçlerden geliyor. Zazaca'nın bağımsız gelişmesini savunanlar, Zazaların Kürtlerden ayrı bir halk olduğunu savunanlar bu eğilimin öncelikli hedefidir. Dolayısıyla, belli kesimlerin yaptığını halka mal etmemek gerekiyor. Zira, Kürtler ve Zazalar arasında ciddi bir yabancılaşma yoktur. Demokratik ve gerçekçi açılımlarla bu temel daha da pekiştirilebilir ve gelecek şimdiden kazanılabilir. Yalnız, "*imha*" nerden çıktı? Buna cevap verilmelidir. Dili sürçen yazar, düşünsel eğilimlerinin ip uçlarını mı vermektedir? Sanırım tüm bunların bir cevabı vardır.

Benim tüm ulusal topluluklara tam hak eşitliği görüşümü beğenmiyor, Yazar. Çünkü, Alevi Zazalar ayrılmak isterler-

miş. Ne yapabilirim! Gönüllü birliğin olmadığı yerde, zoraki birlikler, eşitsizlikler üzerine kurulu yapılar parçalanır. Etrafımıza bakmamız yeterlidir. Kendisi, tam hak eşitliğinden yana değil midir? Bu hangi sosyalizm anlayışıdır. Sol teorinin ulusal sorundaki açmaz ve eksikliklerine yönelttiğim eleştirilere, karşı çıkıyorsa onu tartışmalıdır. Yazarın iktidar projesi nasıl, onu açıklamalıdır. Kürdistan'ın iç farklılıklarına ne öneriyor? Üniter bir devlet mi düşünüyor? Yoksa, farklı ulusal-kültürel toplulukların eşitlik ve özgürlüğü temelinde federatif bir sistem mi düşünüyor? Henüz yeterince netleşmemekle birlikte, Kürt sosyalistlerinin bir bölümü Khurmanc-Zaza federasyonunu savunuyor. Gelecekte de, Khurmanci ve Zazaca'nın eşitliğini savunuyor. Bu olumlu bir gelişme ve fakat, yeterli değildir. Ulusal-kültürel farklılık ve eşitsizliklere çözüm bulmak için hazır formüller fazla bir işe yaramıyor. Bugün için sorun olmayan farklılık ve dengesizlikler, gelecekte yeni şartların ortaya çıkmasıyla büyük önem kazanabiliyor. Yazarın düşündüğü iktidarda, örnek olsun onun azınlık olarak gördüklerinden birisi ve hele Zazalar gibi farklılığını dahi inkar ettikleri ayrılmak isterse ne yapmayı düşünüyor?

Yanılsamalar isimli yazımda bu sorunlara giriş yapmaya çalıştım. Milliyetçiliğin sosyalistlere de bulaştığını belirtmek istedim. "*Azınlık*" tanımlaması ile ulusal eşitsizliklere zemin sunuluyor. Eski Sovyetlerde yaşanan gelişmeler bu açıdan öğrenilmesi gereken dersler sunuyor. Zazalarla, Kürtler arasındaki ilişkiye benzer bir durumu, Gürcüler ve Lazlar yaşıyorlar. Görülüyor ki, bazı durumlarda yakın kültürlerle sahip olmak, kültürlerden birisinin asimile edilmesine gerekçe olabiliyor. Zayıf kültürler, birlikte yaşadığı kültürlerle göre ekonomik-siyasi yönden, demografik vb. yönden zayıf olanlar, daha geri konumlara, alt statülere itiliyor ve giderek yok ediliyor. Şimdi sorun, hem halkların birlikteliği ve yoldaşlığını savunmak ve hem de ulusal-kültürel farklılıkların korunup gelişebileceği geleceği yaratmaktır. Teorik ve pratik olarak

benzeştirme, farklılığı silip-tekleştirmek demektir. Eğer, bu konuya ilişkin bir şey sylenebiliniyorsa, tartişalım.

Yazar, görüş ve tespitlerimi çok şükür sahipsiz bırakmıyor. nce Ebubekir Pamukçu, sonra Seyfi Cengiz geliyor. Grşlerimin bunlarla aynı olduğunu ileri sürmesine fazla bir diyeceğim yok. E. Pamukçu'nun görüşlerini tüm yönleri ile inceleyemedim. Benziyor mu, bilmiyorum. Benziyorsa, elimden bir şey gelmez. Doğru bildiğim görüşleri başkaları savunuyor ve bu başkaları birilerinin hoşuna gitmiyor diye vaz geçecek halim yok. Seyfi Cengiz'in ise görüşlerinde hem katıldığım yerler ve hem de eleştirdiğim konular var. Anlaşılan yazar, Cengiz'i de iyi takip edememiş, eğer görüşlerini eleştirmek istiyorsa, önce tanınalıdır.

Bu kadarla kalsa iyi, devamında söylenenlere bakalım. *"Aynı safsataların bugün devletin ülkemizdeki en yetkili ağzından dile getiriliyor olması bu düşüncelerin neye hizmet ettiğini gösterir"*. İşte buna seviyeyi düşürmek, ne dediğini bilmemek, farklı düşünceleri düşmana hizmet ediyor diye bastırmak denir. Yazar soruyordu, *"zazaları blic gören"* kimdir? Yukarda ki tespitiyle kendisinde bu koronun içinde yer almıştır. Doğrusu merak ediyorum. *"Devletin lkemizdeki en yetkili ağzı"* ne demiştir? Zazalara zgrlk m istemiştir? Zazaların Kürtlerle eşitliğini, Türk işgalinin kırılmasını mı savunmuştur. Bizim bildiğimiz ve gördüğümüz, devletin Zazaları da Türk gördüğü ve hatta bu konuda çok özel bir çaba içerisinde olduğudur.

Devlet, Kürt ulusal hareketini zayıflatmak, Kürtler ve Zazalar arasındaki açıyı amak istiyor. Devletin bu taktiğinin önüne geçmenin yolu, rejime, asimilasyon-inkar ve imhaya karşı birleşik mücadele ve direnişi çıkartmaktır. Zazaların ulusal özelliğini inkar edip, bu konudaki tartişmayı dahi kapatırlar, güvensizlik yaymakla kalmıyor, devletin de işini kolaylaştırmış oluyorlar. Kendi içinde barışık olup en geniş ittifakı gerekleştiremeyenler iktidar da olamıyor. Kürt

tarihinden çıkartılması gereken derslerden birisi de, ittifak-dostluk, iktidar projelerinin yanlışlığıdır.

Yazar ve F. Bulut gibileri, Zazalarla ilgili değişik görüşleri sürenleri Ermenistan, Bölge Valisi ve TC ile aynı doğrultuda göstererek tartışmayı değiştirip engellemekle kalmıyor, siyasi yaklaşımlarının da ip uçlarını veriyorlar. Muhalefet akımlarının, ulusal-demokratik hareketlerin arkasında "*parmak aramak*" eski bir yol olmakla birlikte, artık fazla inandırıcılığı yoktur. Biz bu tür yaklaşımların yabancısı değiliz.

Yazar'a son sözüm şudur. Sosyalizm, milliyetçilikle bağdaştırılmaz. Milliyetçilikle, sosyalizm arasında tercihini net olarak yapmalıdır. Zazalarla ilgili görüşlere, "*Kürt sosyalistlerinin itibar etmemesi*" de övünülecek bir durum değildir. Türk sosyalistleri de, Kürt sorununa ilişkin görüşlere itibar etmiyordu. Sonuç ortada. Yanlışlığı görülmüş bir yolda yeniden yürümek kimseye bir şey kazandırmaz.

LÂDES

-Nûroj, Sayı. 2, Ağustos 1996-

Lâdesi hemen her kes bilir. Oyunun ana motifi unutmak ve hatırlamak üzerine kurulu. Lâdes tuttuğunuzu unutur, karşı tarafın verdiği her hangi bir eşyayı alırsanız, kaybediyorsunuz. Bazen de kişi bilerek karşı tarafa yeniliyor. Buna ise 'bile bile lâdes'deniliyor.

Şimdi sırası mı, diye sorabilirsiniz. Ne varki insan bilinci oyunları da somut yaşamı soyutlayarak oluşturuyor. Siyasal gelişmeler de bazı durumlarda oyunlara benziyor.

Sosyalist solun büyük çoğunluğunun ittifak, taktik-strateji anlayışı çok zamandır bana bir oyunu hatırlatıyor. Bu sonuca ulaşmamda pratiğin küçümsenmiyecek katkısı oldu. 1978'de ateşli bir tartışmada, ittifak, taktik-strateji üzerine konuşuyoruz. Konuşmanın üç tarafı var. Biz, başka bir devrimci gurup ve bağımsız bir öğretmen. Söylemeye gerek yok, tartışmanın hedefi öğretmeni kazanmaya yönelik. Her kes eteğindeki taşları döküp karşı tarafın zayıf yanlarını göstermeye çalışıyor. Tartışmada bir dizi yabancı kavram, bir o kadar da sınıf ismi geçiyor. Bizim öğretmen bunaldı. 'Kardeşim, bu sınıflar hangisi, neredeler' diye kestirip attı.

Bizim tarafın yeni ve hızlı konuşmacısı sorunu yabancı kavramların gizeminden kurtarıp basitleştirdi: Emperyalizme, feodalizme ve komprodar kapitalizme karşı, işçi sınıfının önderliğinde, köylüler, küçük-burjuvazi ve milli burjuvaziden oluşan bir kamp kurdu. İşçi sınıfı adına partiyi önderliğe yer-

leştirdi. Devrimin ilerleyen aşamasında milli burjuvazinin sağ kanadını dıştaldı. Devrim gerçekteştiğinde insiyatifi alıp, milli burjuvazinin sol kanadı ve küçük-burjuvaziye de önderliği vermedi. Sonra yeterince güçlendiğini, siyasal erki iyice ele geçirdiğini görünce küçük-burjuvaziye, zengin köylölüğü proletaryanın demir diktatörlüğü altına alarak ezdi. Unutmadan, sınıfların sahiplerini sayarken iki taraf ta bağımsız öğretmeni küçük-burjuvazi mertebesine yükseltip yerleştirmişti.

Sorun yaldızlı ve bilinmez kavramlardan kurtulup somutlaşınca, öğretmen kendi dersini almakla kalmadı, bize de iyi bir ders verdi: 'Kardeşim ben aptal mıyım sizi destekleyip, kendi elimle başıma bir diktatörlük getireyim. Aklımdan zorum mu var?' dedi ve noktayı koydu.

O zaman hayatın verdiği bu dersin kıymetini bilmedik. şimdi daha iyi görölüyor ki, ittifak, taktik-strateji kavramlarının anlamı; unutma, seni kandırıyorum. şimdi gücüm yok, taktik icabı seninle birleşiyorum, hele bir engelleri aşayım senin de işini göreceğim, anlamına geliyor. Bu açık sözlü yaklaşım sahiplerine önerim taktik yerine; kısa süreli kandırma, strateji yerine; uzun süreli kandırma kavramlarını kullanmalarıdır. En azından ben bu kavramları böyle okuyorum.

Olabilir, bazıları bu yaklaşımı gerçekçi bulmayabilir. Onlara önerim solun, cephe, ittifak, iktidar anlayışlarına, tartışmalarına yeniden baksınlar. Hatta, çoğu arkadaş bunu kendi yaşamından rahatlıkla çıkartabilir.

Son yıllarda bu anlayış değişik vesilelerle kapımızı çaldı. Kürtler Cephe'yi biraz da bu sakat anlayıştan dolayı kuramadılar. Bazıları hem birlik diyor, hem de aleni olarak bu taktiktir, diyordu. Genel olarak diller, özel olarak Zazaca'ya yaklaşım sorunu da böyleydi. Büyük çoğunluk halâ da böyle düşünüyor. Söylenen ve yazılanları bir araya getirsek şu tablo ortaya çıkıyor: Zazalar ve Kürtler şimdi birbirini anlamıyor. Ancak, mutlaka iki tarafta Kürt'tür. İlerde Kürt iktidarı kurulunca tüm okullarda, basın-yayın'da Kürtçe eğitim yapılacak,

dil yabancı kelimelerden temizlenip yeni kelimelerle güçlendirilecek, kısa sürede tek bir dil kurulacak. Yani, bizimkiler iktidarı aldıktan sonra eğer planları tutarsa Zazaca yaklaşık elli yıl içinde ortadan kalkacak, hepimizin bir dili olacak.

Ben bu yazıyı yazarken, hep 'bile bile lâdes'mi diyorum? diye kendime sordum. Çünkü, Roj'un ilk döneminde Kürt Resmi İdeolojisi'yle çelişen yazılarım sansürlendi, bazıları tanınmaz hale geldi. Şimdi, yeniden bunları bilerek yazıyorum. Resmi ideolojinin her biçimini red ediyorum. Doğru bildiklerimi 9 değil, 99 köyden de kovsalar savunacağım.

Sorum sizedir. Bile bile lâdes mi diyeceksiniz? Yoksa, yeni kopyalara itiraz mı edeceksiniz. Haliyle, her kes kendi cevabını verir.

TEKRARA MECBUR MUYUZ ?

-Ağustos 1996-

Genel olarak Zaza sorununa, özel olarak Dersim tarihi ve güncelliğine ilişkin Jiyana Nu ve Roj'da yazdığım yazılar bazıları çok rahatsız etti. Kimisi satır aralarında, R. Berk gibileri ise Gazetenin kendilerine verdiği olanaktan da yararlanarak aklına ne geldiyse söylediler. Nûroj'un birinci sayısında H. Yalçın imzası ile konu bir kez daha gündeme geldi. M. Çem de konuya Deng'de yazdığı bir yazıda değindi.

Hemen belirteyim yazı yazarların tamamı konunun uzağındadır. Zazalara ilişkin Kürt Resmi Tezi'ni tekrarlamakla yetinmiyorlar. Güçlü ön yargıları var. H. Yalçın ise tekrarı dahi beceremiyor. Dersine iyi çalışmamış, kavram kargaşası ve anlamsız cümlelerle dolu yazısı çala kalem yazılmıştır.

Çok söylendi, ama bir kere daha yazmak gerekiyor. Kırmancki ve Khurmanci'yi karıştırmayın. Dillerin isimlendirilmesi her dilde ayrı yapıyor. Ayrıca her dil kimi bölgelerde başka isimle de tanınabiliyor. Türkçe konuştuğumuzda dilimize Zazaca diyoruz. Kendi dilimizle konuştuğumuzda, yöreye göre Kırmancki, Dımılki, Zazaki deniliyor. Kürtçe için, Khurmanci veya Kırdışki deniliyor. Yer yer kimi aşiret isimleri ile de adlandırılıyor. Kısacası halkın belleğinde Kürtçe ve

Zazaca için tek bir isim bulunmadığı gibi, her bir dil için de bulunmuyor. Şimdi giderek Kürtçe ve Zazaca diye genelleme yapılıyor.

Şüphe yok isim bir simgedir. Bir farklılığın soyutlanarak ifade edilmesidir. İsmi kendisi ve sözcük anlamı ile oynamak yerine, öze ilgilenilmelidir. Aynı köyde, yörede yüzyıllardır yan yana oturan Khurmanc ve Zazalar birbirini anlamadığı, aynı dille iletişim kuramadığı için bu ayırım oluşmuştur.

Dersimlilerin yaşadıkları coğrafyayı Kırmanciye diye isimlendirdiklerini kabul etmeyen H. Yalçın, konunun ne kadar uzağında olduğunu ele veriyor. Dersim denildiğinde de Bugünkü Tunceli il sınırlarını anladığınızı konu iyice tanınmaz hale gelir. Kırmanciye adlandırmasını Sey Qaji'nin, Welê Uşê İmam'ın şiirlerinde görebilirsiniz. Günümüz şairlerinin eserlerine de bu yansıyor. Hatta, H. Yalçın aynı gazete de yazı yazan ve Zazaları Kürt görmeye devam eden köşe komşusu M. Zilan'a da sorabilir. M. Çem de bu şahitliğe dahildir. Halâ inanmıyorsa kendi bileceği iştir. "*Uydurma*" teoriler, ön yargılarla birleşince kişinin özgür düşünmesi zor olur. Kırmanciye'nin anlamını Kürtçe'den hareketle izah ettinizmi tökezlersiniz. Kırmanciye, Kırmancaların ülkesi anlamına geliyor. İye, Uya, Aya takısı Helen dilinde Ülke anlamına geliyor. Helence'ye Luwi dilinden geçen bu kelimenin kökeni tam olarak bilinmiyor. Her hal u kâr da Anadolu ve çevresinde bir çok ülke bu takı ile adlandırılıyor. (Bilge Umar, Türkiye'deki Tarihsel Adlar)

Kelimelerin kökenini açıklamak ve burdan bir sonuca gitmek hem mümkün görünmüyor. Hem de bu uzmanlık işidir. Yaşayan dilleri bilmek yetmez. Anadolu, Balkanlar, Kafkasya ve Mezopotamya'da ki ölü dilleri de bilmek, araştırmak, hiç değilse yapılmış araştırmaları incelemek gerekiyor. Ancak, şimdi yarım yamalak Kürtçe ve biraz da Türkçe bilenler etimoloji'nin uzmanı kesiliyorlar. Dahası bu saçma sapan komplekslerini topluma dayatıyorlar.

Bu sonuca ulaşılmasında Türk Tarih Tezi'nin ve Güneş Dil Teors'i'nin büyük rolü var. Biliniyor, tarihteki sözde isim benzerlikleri, dil yakınlıkları, eski göçler ve aynı coğrafyada oturma gerekçe gösterilerek sayısını kesin bilmediğim onlarca uygarlık ve halk Türk ilân edildi. Şimdi, isteyen Türk ve Kürt kavramlarını yer değiştirerek bu yakınlığı görebilir. Bu yetmiyormuş gibi, Kürt resmi tezi'ni kabul etmeyenlere suçlama getiriliyor. H. Yalçın benim M. Şerif Fırat'dan etkilendiğimi söylüyor. Öncelikle şunu belirteyim. Eğer bir görüş doğru ise onu afaroz edilmiş birisi de savunsa kabul etmek gerekir. M. Şerif Fırat'a gelince, O, Zazalar'ı Türklerin bir boyu görmüştür. Sen ve senin gibi düşünenler ise bir Kürt aşireti, Kürtlerin bir kolu olarak görüyorsunuz. Özde aynı düşündüğünüz açık. Kürt ve Türk kavramlarını değiştirdinizmi yakınlığınız netleşir.

Gerçekte sorun basitdir. Ona-buna zorla isim, dil, ülke bulmaktan vazgeçin. Zazatürkü ne kadar yanlış ve asimilasyoncu ise, Zazakürdü de o kadardır. Zaza'yı, Zaza kabul edin yapay sorunlar üretmekten kurtulun. Bu bir iyilik de değildir. Sadece bir gerçeğin kabul edilmesidir.

Zazaca'nın lehçe olduğunu nereden çıkarıyorsunuz? Elinizde böyle bir ölçüm aleti mi var? Lehçemetrenizi üstümüzden çekin. Bir kere daha yazıyorum. Lehçe teorisi asimilasyonun temeli ve gerekçesidir. Lehçe olarak gördüğünüz müddetçe lehçeleri birleştirme, ortadan kaldırma anlayışı da gündeme geliyor. Bu ise daha zayıf olanın tasviye edilmesi anlamında okunmalıdır. Zaten, bunu program maddesi yapanlar da var.

Bu konuda o kadar enterasan teoriler ortaya atılıyor ki, insanın aklı almıyor. Son iddia da şu: Zazaca Goranca'ya yakındır. Goranca'da Kürtçe'ye yakındır. Goranlar Kürt'dür. Öyleyse Zazalar da Kürt'dür. Ne güzel değil mi? Direk Kürt olmayınca, akrabalarımız aracılığıyla Kürt oluyoruz.

İsteyen istediği kadar tartışsın. Stalin'in ulus teorisi'ne,

ya da başka gerekçelere sarılsın. Dilimizin, kültürümüzün, ülkemizin özgürlüğü, birlikte yaşadığı halklarla eşitliği tartışılmaz doğal bir haktır. Bunu kim inkar ederse, ona karşı mücadele ederiz.

Yanlış hesabın Bağdat'tan döneceği söylenir. Deneme-yanılma yöntemine ve her defasında Bağdat'a kadar gidip olmadık zararlara yol açmaya gerek yok. Tekrara mecbur değiliz. Yol yakınken geri dönün.

BAZILARI KOPYA SEVER

-Ware, Sayı. 9, Gucige 1996-

Türk milliyetçiliğinin ideolojik-siyasal çizgisi ve pratik sonuçları görüldükten sonra, kolay kolay kimsenin aynı yolda yürümeyi denemeyeceği düşünülüyordu. Her şeyden önce Türk milliyetçiliği pratik sonuçlarıyla ortadadır. Ermeni halkının soykırım ve sürgüne tabi tutulması, Rumların katledilmekten kurtulanlarının Yunanistan'a sürülmesi, Kürtler ve Zazaların katliam-sürgün-asimilasyon süreci ile yok edilmek istenmesi ortadayken, akli başında kimse aynı yolda yürümek istemez. Yukardaki tablo dahi gerçeğin tam ifadesi değildir. Buna, Alevi, Yezidi, Süryani, Laz, Hemşin, Çerkez, Gürcü ve öteki ulusal-dinsel topluluklara uygulanan asimilasyon ve fiziki tasfiye sürecini de ilave etmek gerekiyor.

Türk milliyetçiliğinin kötü ünlü Tarih Tezi ve ona eşlik eden Güneş Dil Teorisi biliniyor. Orta-Asya'dan Anadolu'ya tüm uygarlıkları Türklere mal eden bu teori, hemen hemen tüm dilleri de Türkçe kaynaklı gösteriyordu. İlk bakışta saçmalığı ve akıl dışılığı görülen bu iddiayı isminin başında Profesör etiketi bulunan sayısı küçümsenmeyecek "*bilim insanları*"(!) savunuyordu. Halâ savunular da var.

Bilimsellik maskesiyle sunulan bu teorinin ana yöntemi şudur. Bugün farklı olan halkları tek ve Türk göstermek için, önce onların hepsinin aynı soydan ve yerden-Türk soyundan ve Orta Asya'dan- geldikleri "*ispatlanıyor*". Kanıt olarak yerleşim yerlerinin isim benzerliği, dildeki bazı ortak kelimeler, dinsel inançtaki benzerlikler gösteriliyor. Elbette, kanıt diye gösterilen olgular keyfi olarak seçilmiş, bilimsel ve gerçek temellere dayanmıyor. Ardından bu sözde bilimsel kanıtlara dayanan Profesörlerimiz işine geleni, gözüne kestirdiğini Türk

ilan ediyor. İlan etmekle kalmıyor, "*gerçek Türkler*" olduğunu söylüyor. Bilinen 'Halis-muhlis Türk' tekerlemesi bu sürecin sonucudur.

Bu kısım sözde teorik bölümdür. Arkasından siyasi yöntem geliyor. Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar ve Arabistan'da, Ermenistan, Kırmanciye ve Kürdistan'da parçalanma ve dağılma sürecine girince, Saray ve onun güdümündeki Türk aydınları siyasi neşteri vurdular. "*Yabancı devletler Osmanlıyı bölmek istiyor. Ermeni, Sırp, Bulgar, Yunan, Arap sorunu yoktur. Rus, İngiliz sorunu vardır. Osmanlıdan ayrılıp ulusal haklarını almak isteyen halkları dış güçler kışkırtıyor*". Ulusal hareketlerin arkasında parmak aramak modası da böylece doğmuş oluyordu. Kim ki hakkını istedi, herkes bir parmak buluyordu.

Ulusal-demokratik ve devrimci hareketlerin arkasında dünyanın çeşitli ülkeleri ve siyasi akımları parmak sahipleri olarak sürekli varlığını korumakla birlikte, en gözde parmak İngiliz ve Rus parmağı olarak kaldı. Parmak teorisi TC döneminde de devam etti. Devrimci hareketlerin arkasında Moskova, ulusal hareketlerin ardında Batı, daha çok da İngiltere aranır oldu. Parmak teorisi o kadar etkili olduki, Türkiye Sol Hareketi dahi bu teoriyi sevdi. Kürt, Ermeni, Zaza ve Süryani hareketlerinin ardında "*yabancı parmak*" bulmak için oldukça gelişmiş siyasi mikroskoplar kullanmaya başladılar.

Türk rejimi Ermeni ve Rum ulusal hareketini tasviye edince, öncelikle Kürt ve Zaza halkına yöneldi. Kürt hareketi ideolojik- siyasi düzeyde olduğu kadar, pratik düzeyde de bu sürece karşı büyük bedeller ödeyerek karşı koydu. Bugün, Kürtlere yönelik Türk Resmi Tezi ideolojik düzeyde inandırıcılığını kaybetmiştir. Türk rejimi dahi, "*dağlı Türk, Kürt Türkü, Kart-Kurt*" tezlerini tekrarlıyıyor.

Tarih mi tekrar ediyor? Yoksa milliyetçiliğin evrensel özeliliği midir? Her halükârda, Kürt hareketinin önemli bir bölümü karşı çıktığı tezleri ve sistemi benimsemiş görünüyor.

Kürt hareketi diyerek bir genelleme yapmanın yanlışlığını unutmuyorum. Ne varki, Türk milliyetçiliğinin Kürt kopyasına içerden ciddi ve tutarlı bir itiraz gelmediği, karşı çıkanlar da korkak ve kaçamak sözlerle karşı çıktıkları için bu tespit kaçınılmaz oluyor.

Faik Bulut'un, Tunceli Kültür ve Dayanışma Derneği'nin yayınladığı Dersim Dergisinin birinci sayısında yazdıkları, Türk milliyetçiliğinin Kürt kopyasına iyi bir örnek oluşturuyor. Bulut'un, Dersim ve Dersimlilere, Zazalara yönelik ilgisi yeni değil. Kendisi, *"Zaza Dersimliler'in, Kürtlerden tamamen farklı bir halkmış ve konuştuğu Zazaca (Dimilice)'nın da Kürtçe'den apayrı bir dilmiş gibi gösterildiği yalanı mı çürütmeye kalksam"* diyerek ilgisinin yönünü ve amacını açıklamış oluyor. Kısaca O, genelde Zazaların, özelde Dersimlilerin Kürt olduğunu ispatlama sevdasına kapılmış. Birkaç sayfa yazı ile, belge ve bilgi vermeden beğenmediği görüşleri *"çürütüyor"*. (★)

Bulut, tartışmada yeni bir şey söylemiyor. Söyleyemiyor. Kürt milliyetçilerinin, Zazalara ilişkin görüşünü tekrarlamakla yetiniyor. Bu tekrarın da çok iyi yapılmadığı, bariz ve kaba yanlışları barındırdığı görülüyor. Konuya Dersim adının kaynağı ile başlayan yazarımız, hiç bir kanıt göstermeden bu ismin Med dilinden geldiğini, Zerdüştlük inancının kutsal kitabı Zend Avesta'nın resmi dilinin de Medce olduğunu söylüyor. Medler döneminde resmi dil var mı, bilmiyorum. Yazarın dili alıştığı yöne doğru dönüyor. Tarihe ilişkin bir tez, ispatlanmış, mutlak bir doğru gibi sunuluyor. Medce ile Kürtçe'nin, Zazaca'nın ilişkisine daha sonra döneceğim. Önce bir çarpıtmaya ve demagojiye dikkat çekmek istiyorum.

"Ebubekir Pamukçu'nun Zaza milliyetçiliği yaparak, 'Dersim, Farsça'dır; Darsim ise Zazaca'dır' demesi, Kürtçe

★Faik Bulut, Dersim Dergisi, Sayı. 1, s. 5 İstanbul -1995

dili hakkındaki bilgisinin kıtlığını göstermekten de öte bir şeydir. Türkiye'deki egemen sınıfların, hele hele Olağanüstü Hal Bölgesi Valisi Ünal Erkan'ın kurdukları şu tuzığa düşmektir: "*Zazalar Kürt değil, Zazaca da Kürtçe değildir; Zazalar Kürt olmadıkları gibi, aslında Ortaasyalı Türklerden-dir*".(★)

F. Bulut ve onun gibi düşünenler Zazalara iki olanak tanıyor. Ya Kürt ya da Türk olmak. Zazalar Kürt değildir denildimi, O'nun cevabı hazır. Öyleyse, Türktür. Hayır, bu kaba bir demagoji ve saptırmadır. Zazalar, Zaza'dır. Zaza Kürdü bana hep "*Zaza Türkü*", "*Kürt Türkü*" tanımlamasını hatırlatmıştır. "*Zazalar Kürt değildir*" demek, otomatikmen Türk oldukları sonucunu doğurmaz. Ne yani, Türkler ya da Kürtler dışında bu coğrafyada kimse yaşamıyor mu?

Ben, F. Bulut'un Olağanüstü Hal Bölge Valisi, Türk egemen sınıfları ile aynı düşündüğünü söyleyebilirim. Elbette, her konuda değil. Türk Resmi İdeolojisi'nin Kürtlerle ilgili kısmına karşı çıkarken, ilerici ve haklı bir yerdedir. Burda, O'nunla aynı cephedeyiz. Ancak, Türk Resmi İdeolojisi'nin yöntemleri ile Zazaları inkar ettiğinde, bilimsel tartışmalara milliyetçiliğin yönlendirmesi ile kışkırtıcılık katıyor. Karşı çıktığı Türk milliyetçiliğinin zeminine dönüyor. Şunu söyleyebiliriz. T ve K yer değiştirince, kişi ya da siyasal akım milliyetçi olmaktan kurtulmaz. Milliyetçi ideolojinin temellerine ve çoğu yerde ortak olan yöntemlerine yönelmek, onları devrimci temelde red etmek gerekiyor.

F. Bulut ve onun gibi düşünenler şu sorulara ve olgulara cevap vermelidir. Kuru sıkı atmakla, ona-buna küfür etmekle kimse bir şey elde etmez. "*Zazalar Kürt değildir. Zazalar bağımsız bir halktır*" diyenler, nerede ve ne zaman "*Zazalar Türktür*" demiştir? Peki, Türk hakim sınıfları ne diyor ve yapıyor? Türk resmi tezi çok açık şekilde, Zazaları Türk görü-

* Faik Bulut, age sf. 5

yor. F. Bulut gibi, Zazaları bağımsız bir halk olarak değerlendirenlere *"bölücü, dış kışkırtmaların uzantıları"* diyor. Bu noktada, F. Bulut ve Türk milliyetçileri birleşiyor.

Dersimlilerin özgün kültürünü, Zazaca'nın Kürtçe'den önemli farklılıkları barındırdığını kabul eden Yazar, yine de resmi görüşünü tekrarlamaya devam ediyor. *"Ne ki; bu Zazaca'yı ayrı bir dil yapmaya yetmez. Çünkü Kirmanç lehçesiyle ayrılığına rağmen, Kürt dilinin bir başka lehçesi olan Gori (Gorani) ve bir alt kümesinde yer alan Hewremani ile çok daha yakın özelliklere sahiptir".(★)*

Zazaca'nın Kürtçe'den farklılığını kabul eden yazar, henüz ispatlanmamış başka bir tezle, O'nu yeniden Kürtçe'ye bağlıyor. Öyle bir bağlantı kuruyorki, sol eliyle sağ kulağını işaret edenlere benziyor. Zazaca direktmen Kürtçe'ye yakın değil, Kürtçe'nin bir başka lehçesine yakın oluyor. Oradanda, Kürtçe'ye bağlanıyor. Zazaca, Gorani ve Hewramani'ye yakınsa bu onun Kürtçe olduğu anlamına gelmez. Sadece O dillere veya lehçelere yakınlığı olduğu anlamına gelir. Kaldıki, bu yakınlık da bilimsel olarak incelenmiş değildir. Bir iki yüzeysel yaklaşımla dillerin aynılığı veya ayrılığı ispatlanamaz. Lehçe teorisi, Kürtçeyi de tanınmaz hale getiriyor. Zazaca, Khurmanci, Gorani, Sorani, Hewramani, Lori hepsi Kürtçe'nin lehçeleri olarak değerlendiriliyor. Peki, Kürtçe hangisidir? Bir dilin kendisi olacak ki lehçeleri de olsun. Kürtçe denildiğinde incelenen ve tanınan Khurmanci'dir. Lehçe iddiaları da bunun üzerinden yürütülmelidir. Zaten, Kürt örgütlerinin hemen tamamına yakın kısmı da Khurmanci'yi resmi dil yapmak istemektedir.

Lehçe teorisinin amacı, lehçe olarak değerlendirilen dillerin asimile edilmesi, toplum yaşamından dışlanmasıdır. Kaldıki, Kürt siyasi hareketlerinin yürüttüğü lehçe tartışması anlam bakımından da yanlıştır. Çünkü, Lehçe aynı zamanda

* Faik Bulut, age, sf. 5

bir dil ailesinin içinde değerlendirilen dillere de denilmektedir. Mesela, İranî lehçeler denildiğinde ayrı ayrı diller anlaşılmaktadır. İslam Ansiklopedisi'nin İran Maddesinde H. W. Balley, İranî dil ailesinin 30 lehçesini saymakta ve kısaca incelemektedir.(★) Burda kullanılan lehçe tanımı bir dil gurubunun, birbirine yakın ve kaynak bakımından da muhtemelen aynı yerden gelen bölümleri içindir. Yani her lehçe, aynı zamanda bağımsız bir dildir. Nitekim, lehçe olarak adlandırılan diller arasında Osetçe, Pašto, Gurani, Kurdi, Zaza, Farsi gibi diller vardır. Şunu da söyleyelim, İranî dil gurubunun 30 lehçesi sayılırken Kürtçe ve Zazaca ayrı başlıklar altında incelenmektedir. Hemen şunu belirtelim, dildeki gramer ve kelime yakınlıkları gerekçe gösterilerek Kürtçe ve Zazaca'nın tek bir dil olduğunu savunmak, kişiyi tüm İranî dillerin tek bir dil olduğu savunusuna götürür. Bu teoriyi savunanlar eğer kendi içlerinde tutarlı iseler, Kürtçe'yi de Farsça'nın lehçesi olarak değerlendirmelidirler. Ayrıca, yakınlık gerekçe gösterilerek Zazaca'yı Kürtçe'nin lehçesi yapanlara bir sorumuz var. Neden, aynı gerekçelerle Kürtçe'yi Zazaca'nın lehçesi olarak değerlendirmiyorsunuz?

Lehçe teorisi, milliyetçi ideolojinin, özel olarakta onun Ortadoğu'daki versiyonunun bir devamıdır. Kürt ulusalcılığı, modernleşmesi, önemli oranda Tahran, Ankara, Şam ve Bağdat rengini taşımaktadır. Öyleki, Kuzey Kürdistan kökenli akımların büyük çoğunluğunun dil, ulus, devlet, ulusal hareket modelleri büyük ölçüde Kemalist ideolojinin etkisi altındadır. Büyük çoğunluğu TC okullarında okuyan Kürdistan'lı kadrolar, bu okullarda aldıkları resmi düşüncüyü ciddi bir sorgulamaya tutmadan, biçim değiştirerek Kürt teori ve siyasasını kurmuşlardır. Bunu biraz aşanlar da Türk Sol hareketlerinin yönlendirmesine girmiştir. Kuzey Kürdistan'da kurulan

* *İslam Ansiklopedisi* , Cilt. 5(2. Basım). *İran Maddesi*, sf. 1030-41

örgütlere bakıldığında, Türk Sol hareketlerinin etkisi ve devamını rahatlıkla görülebilir. Sosyalizmi Türk Sol'undan, Ulusal-cılığı Türk egemenlerinden öğrenmek sağlıklı bir yol olmasa gerek. Bunu biraz aşanlar, aşmak isteyenler teorideki tutuculuğa, siyasetteki kekemeliğe son vermelidir. Bu görev Kürt sosyalistlerini ve tutarlı demokratlarını bekliyor. Arap, Fars ve Türk milliyetçiliğine öykünmek, onların siyasal modellerini tekrarlamaya çalışmak, Kürt halkına da büyük bir haksızlıktır. Yüz yıldır özgürlüğü için mücadele eden bir halka bu layık değildir.

Şimdi gelelim başka bir iddiaya. Söylene, tekrarlına mutlak bir doğruymuş gibi savunulan, "*Medce, esas olarak Kürtlerin ilk tek tanrılı dini sayılan Zerdüştlük inancının kutsal kitabı Zend Avesta'nın da resmi dilidir. Özgün Kürtçe'nin ilk kaynağıdır. Aynı zamanda Hintlilerin bir kısmınca konuşulan Sanksritçe ile İranlıların ataları Perslerin kullandığı Ahamenişçe, Pehlevi ve Farsça'nın da ana pınarıdır*"(★) görüşünü inceleyelim. Bugüne kadar Zazaca'nın Kürtçe'nin lehçesi olduğunu savunanlar, kanıt olarak her iki dilinde aynı kökenden, Medce'den gelmesini de öne sürüyorlardı. Önce, Medce'nin bugünkü Kürtçe'nin ilk kaynağı olduğu bilimsel olarak ispatlanmış bir görüş değildir. Sadece, bir tezdır. İkinci olarak, bundan 2500 yıl önceki bir dil veri alınarak bugün yaşayan diller değerlendirilemez. Kürtçe ve Zazaca Medce'nin devamı olsa da geçen dönemde büyük değişiklikler gündeme gelmiş, dil değişmiştir. Üçüncüsü; Sanksritçe, Farsça, Pehlevi, Ahamenişçe'nin de aynı kökten geldiği iddia edildiğine göre, Zazaca'nın Medce kökenli olduğu fazla bir şey ifade etmemektedir. Zira, lehçe teorisine bu "*kanıt*" (!) yeterli ise, Farsça'yı, Sanksritçe'yi de Kürtçe'nin lehçesi olarak değerlendirmek gerekir.

Zazaca'nın Kürtçe'nin bir lehçesi olduğu tezi bilimsel ve-

* Faik Bulut, age sf. 5

rilere değil, politik kaygılara, daha açık ifade ile başka kültür-leri asimile etme istemine göre çıkarılmış ve savunulmaya çalışılıyor. 5-10 benzer kelime yazmak ve ondan sonra lehçe teorisini ispat etmek, bilimsel bir yol değildir. Aynı yolu takip etsek, sadece aynı kökenden gelen dilleri değil, birbirinden etkilenen, yakın coğrafyalarda olan tüm dileri lehçe olarak adlandırmamız gerekiyor. Tabi burda lehçeyi, bugün kullanılan anlamında, bir dilin alt bölümü, diyalekti anlamında kullanıyoruz. Söz diller arasındaki yakınlığa gelmişken, İsveç ve Norveç dili arasındaki yakınlığı, Hollanda ve Alman dili arasındaki yakınlığı unutmamamız gerekiyor. İsveç ve Norveç dilleri arasındaki yakınlık o kadar ileridir ki, % 60 oranından, belkide daha yukarı bir orandan söz ettiğimizi belirtelim. Ancak, aklı başında hiç kimse bu dilleri lehçe olarak değerlendirmiyor.

Bulut, Dersim halkının kökeniyle de ilgileniyor. Dersim ve Deylem bağlantısı bilimsel olarak ispatlanmadığı için savunulamaz diyor. Deylem kültür ve toplumsal yapısının, Dersim kültürüne benzerliğinin, Kürt kültür ve toplumsal yapısından daha fazla olmadığını söylüyor. Deylem kökenini kabul etmiyor. Ama, Dersim-Kürt ilişkisinin Deylem kadar olduğunu kabul etmesine rağmen, Kürt bağlantısını mutlak olarak savunuyor. Bilim bu ise, saptırma nedir? Peki, Deylem bağlantısı bilimsel olarak ispatlanmamıştır. Kürt bağlantısı bilimsel olarak ispatlanmış mıdır? Hayır, sadece bir tezdır. Her tez gibi tartışmaya açıktır. Dahası, Deylem bağlantısına göre daha rahat karar verilebilecek bir olgudur. Çünkü, bugün Deylem kimliği somut olarak bilinmiyor. Kürt kimliği ise yaşıyor. Dersimlilerle i içe, yan yana. Bilimsel yolu seçenler efsane ile değil, somut olgularla uğraşırlar. Buyurun folklor, dil, halkın kendini adlandırması gibi konularda karşılaştırma yapın. Propaganda ve resmi tezlerin tekrarını yapmak istemiyorsanız, olgular sizi ikna edebilir.

Yazar, adeta bir falcı edasıyla Dersimlilerin elini tutmuş

Zağros'tan-Dersim'e dağ dağ getiriyor. Şimdi moda Zağros ya, Dersimliler de Zağros'a uğramakla kalmıyor, mutlaka ordan geliyorlar. Hayret, benzerliğe bak. Türkler Ortaasya'nın çöllerinden dolaştıra dolaştıra bizi Dersim'e getiriyor. Faik Bulut da, serüveni Zağros dağlarından başlatıyor. 2-3 bin yıllık tarih, bir pragrafta çok net çizgilerle tarif ediliyor. Neden, niçin, nasıl? diye soramıyoruz. Kürt olmamız için Zağroslardan, Türk olmamız için Ortaasya'nın çöllerinden yolculuğa başlamamız gerekiyor. Çocukluğumun uzun kış gecelerinde anamdan dinlediğim masallar dahi, bu hikayeye göre gerçek olgulara dayanıyordu. 2-3 bin yıl önce Deylem'den, Zağros'tan da gelsek veya yerli halklardan da olsak, bugünü izah etmek ve tanımak için tarihin karanlık labirentlerinde dolaşmak gerekmiyor. Bugüne kadar kültürel değişim ve karışımlarla meydana gelen gelişim yeni bir sonuç yaratmıştır. Biz yaşayan bir halkız. Tarihi araştırmak başka, bugünü 2-3 bin yıl öncesinin bilinmezlikleri ile açıklamak başkadır. Tarih gerici emellere, milliyetçi hayallere alet edilmemelidir.

Benzerlikler insanı şaşırtıyor. Türk gericiliği Ermeni düşmanlığını elden bırakmıyor. Her muhalefet akımının, özellikle de Kürt ulusal hareketinin arkasında Ermeni parmağı arıyor. Aramakla kalmıyor, katlettiği Kürt gerillalarını sünnet kontrolünden geçiriyor. Ermeni sendromu yoğun olarak gündemi meşgul ediyor. Faik de bu mikroptan kapmış. Daha önce yazdığı, "*Kürt Dilinin Tarihçesi*" kitabı ve bu yazısında Zazaların arkasında Ermeni milliyetçilerini arıyor. Bereket sünnet kotrolü önermiyor. Benim bildiğim eskiden Moskova tüm kötülüklerin merkezi sayılıyordu. Şimdi hedef Erivan'dır.

Bulut, yabancı uzmanlara da neşteri vuruyor. Minorsky, "*Zazalar Kürt'tür*" dediğinde uzman oluyor. Aynı Minorsky, Zazaları ayrı bir halk olarak değerlendirdi mi, "*Minorsky'nin bu tezlerini, o dönem izlenen siyasetlerden bağımsız görmü-*

* Faik Bulut, *Kürt Dilinin Tarihçesi* sf. 190, *Tümzamanlar yayıncılık ist*-93

yoruz" diyor.

Türk milliyetçileri de Kürtlerin ardında Suriye'yi, Yunanistan'ı, Avrupa'yı, Rusya'yı arıyor. Şeyh Sait Ayaklanması ve Direnişi'nin, Dersim Direnişi'nin de arkasında İngiliz parmağı aranıyor. Adı komünist olan Türk milliyetçileri bu vesile ile kendi burjuvalarının katliamlarını destekliyorlardı. Bugün halâ büyük toplumsal sorunların, halkların ve kültürlerin talep ve hareketlerini komlo teorileri ile izah etmek, eski ve fakat iflas etmiş bir yolda yürümek demektir. Kürt, Zaza, Alevi sorunu, demokratik-devrimci hareketler, dış güçler kışkırttığı için değil, toplumsal yaşamda gerçek temellere, yaşayan maddi olgulara dayandığı için var. Başka güçlerin izledikleri siyasetler ancak bu sorunlar üzerinde etkili olabilir. Ama, sorunun sebebi olarak gösterilemezler. Zaza sorununda ise, hemen hemen tüm güçler üç maymunları (- bilmiyorum, görmedim, duymadım-) oynuyor. Komplo teorileri için, kişinin ya çok ön yargılı ya da bilinçli bir çarpıtıcı olması gerekiyor.

Lise yıllarında başarısız bir arkadaşımız vardı. O'nu kendi aramızda idare ediyor, fizik, kimya, matematik gibi derslerde kopya çekmesine yardım ediyoruk. Ne varki, tüm çabalarımıza rağmen 10 üzerinden 4-5 zor alıyordu. Faik Bulut'u okuyunca bu arkadaşısı hatırladım. O'nun zararı kendisineydi. Şimdi çekilen kopya başkalarını da etkiliyor. Beraber yaşayan ve mücadele eden, yakın kültürlerle sahip iki halkın arasına güvensizlik ekilmek isteniyor. Hem de, her iki halkı da ezen sömürgecilerin yöntemleri kopya edilerek.

Söylemeye gerek yok, her kopya aslından kötü oluyor.

PALAVRA MEYDANI

-Dersim Dergisi, Sayı. 5, 1997-

Dersim'in yakın tarihi yazılırken Palavra Meydanı'nın hikayesi yazılmazsa, yazılan tarih yarım kalır. Palavra Meydanı deyip geçmeyin. Bu Meydan nelere şahit olmadı ki. Orada bir dönemin hayalleri, bir kuşağın serüvenleri, aşkları, dünyaya bakışı şekillendi.

Dersim gibi, Meydanı da ufaktı. Bu kendisi ufak meydanın ünü ve etkisi ise, aksine büyüktü. Bu Meydan zamanın Moskova, Tiran, Pekin, Ankara, Diyarbakır meydanları ile yarışır, kendi sesini oralara ulaştırırdı. Nasılki Dersim'in tarihi itiraz, coğrafyası keskin ve dik dağlar, derin ve geçit vermez ırmaklar üzerine kurulu ise; gençleri de itiraz, red ediş ve yeniyi arayış temelinde saf tutmuştu.

Zamanın politik arayış ve ittifaklarında Dersim mutlaka hesaba katılırdı. Bu muhalefet için olduğu kadar, iktidar için de geçerliydi. Dersim'in kalbinin de Palavra Meydanı'nda attığını söylersem, abartmış olmam.

Palavra Meydanı her gün dolup taşar, her gün kelimenin gerçek anlamında binbir türlü konu tartışılırdı. Dışardan bakan birisi burayı toplu eğitime çıkmış, serbest tartışma düzenleyen bir kitle okuluna benzetebilirdi. Her ne kadar zaman zaman şiddete kaçan tartışma ve saflaşmalar olursa da, esasta işler barış içinde halledilirdi.

Her gün bu Meydandan onlarca modern derviş farklı yönlerle doğru yola çıkar, onlarcası geri dönerdi. Her gidiş ve gelişte bir şeyin eksik olduğunu görür, onu açıklayamasak da Palavra Meydanı'nda bu eksikliği tamamlardık. Bıraktığımız yerden başlar, devrim ve sonrası, geriye dönüşün engellenmesi, burjuvazi, sınıf mücadelesi, ulusların kaderlerini tayin hakkı ve bunun dünyanın bilmem hangi köşesinde ne anlama geldiği üzerine yeni tartışmalara daldardık. En çok şaştığımızda, mumla arasan bir tane Moskovacı bulamayacağın Dersim'e 'Küçük Moskova' denilmesiydi. Siyasi tartışmalar çıkmaza girdiğinde, içimizdeki gizli ve bastırılmış yanımız öne çıkar, kuretelerle, kendi zayıflık ve beceriksizliklerimizle, tanıdık sevda haberleri ile rahatlardık.

1979'da bir gurup arkadaşla Diyarbakır'a gittik. Oradan köylere gidecek ve bozkırı tutuşturacaktık. İlk günde problem çıktı. Bizimle hareket eden yerli arkadaşlar, köylere gittiğimizde hiç değilse Cuma günü mutlaka Cami'ye gitmemiz gerektiğini söylüyordu. Şaşırmıştık. Biz Pir ve Dedelerle dünyanın materyalist kavrayışı üzerine tartışmalara girer, dinin idealist-gerici yönü üzerine günlerce konuşurduk. Biz Cemlere katılmaz, hatta düzenliyenleri gerici deyip afaroz ederdik. Yine de kitlelerle ilişkilerimiz kesilmez, bizimkiler 'domanê maê' deyip geçerlerdi. Bu ne hikmetdi. Yeni gittiğimiz yerde materyalist felsefe kâr etmiyor, kitleye ulaşmanın yolu Cami'ye biat etmekten geçiyordu. Bir eksiklik vardı ama, neydi bilmiyorduk.

Yeniden Dersim'e dönüp köy köy sosyo-ekonomik yapı tahlilleri yapıyor, keçi, koyun, saban sayıyor, toprak ağası arı-

yorduk. Toprak Ağası dediklerimize halk 'rutuci' diyordu. Zaten büyük çoğunluğu 38 katliam ve sürgününden payını almış, neredeyse geriye sadece ağalığın ismi kalmıştı. Bizim tespit ettiğimiz ağalar tarlada çalışıyor, mitinglere katılıyor, yoksullukla cebelleşiyordu. Kıtapta yazılanlar hayata uymuyordu. Bir terslik vardı, ama neydi çözemiyorduk.

Her köyü devrimin üssü, her evi örgütün hücresi gibi düşünüyor, bitmez tükenmez tartışmalar düzenliyor ve bunun üzerine yeni örgütlere bölünüyorduk. Kitapları tartıştıkça bölünüyor, düğünlerde, kahvelerde, Palavra Meydanı'nda, türkü ve kuretelerde, deli dediklerimizle yaptığımız şakalarda birleşiyorduk. Biz 'Sahan Ağaê mı qollê xo gureto şio Koê Muzırî' yi dinliyor, hüzne ve acıya karışıyor, 'Erê Şirê Şirê'yi dinleyip gülüyor, aşkın sıcaklığını duyuyorduk. Ölüler üzerinde kadınların şuar'ları hepimizi sesizliğe, dertli anaları ağlamaya boğduğunda, dışardan gelen yoldaşlarımız gayet saf ve açık bir şekilde şaşıyor: 'Ölülerinizi türkü söyleyerek mi gömüyorsunuz?' diye soruyorlardı. Bu durumun bizim için de onlar için de bir sırrı vardı ama, bilemiyorduk.

Köy köy dolaşıyor, Vietnam, Angola, Filistin üzerine seminerler veriyor, Mao'nun Çin Kang dağlarında nasıl Kızıl Siyasi İktidar kurduğunu anlatıyorduk. Köylüler ezilenler için 'hêfe hêfe' diye üzüyor, başarılar için, 'rınd biyo, rınd biyo' deyip seviniyorlardı. Daha fazla derdimizi anlatamayınca, 80 yaşına merdiven dayamış yaşlı bir Ana "*Wêê Alişêri ki jê ninu vatêne*" diyerek bizi şaşırtıyordu. Seksenlik kadın, beş ustayı tanımayan, eğitim çalışmasına katılmamış, Türkçe de bilmeyen birisi, kendi dili ve tarihinde bulduğu referans noktaları ile konuyu kavırıyordu. Bu işte bir kopukluk, anlaşmazlık vardı ama, halâ anlayamamıştık.

Doğrusu, neredeyse her tahlilimiz dirençle karşılanıyor, hayata uymuyordu. Resmi tarihin Türk ve Kürt versiyonlarına dayanarak yaptığımız 'Kürt' tanımı da kabul görmüyor, geri tepiyordu. Halk gayet açık ve net olarak kendine 'Kırmanc', diline de 'Kırmancki' ya da 'Dersimce' diyordu. Kürt-

ler için sembolik olarak adres Diyarbakır gösteriliyordu. Biz ise resmi tarihlerin standart kavramlarına dönüyor, halkın geri kaldığından ne olduklarını bilmediklerini, devrimden sonra böyle farklılıkların kalkacağını söylüyorduk.

Yeniden Palavra Meydanı'na dönüyor, biz tartışıyor, halk seyrediyordu. Arada da 'helle helle, dema ke hêniyo' diyerek, ince perdeden alaya alıyorlardı. Bu ne işti! Halk bize hem çok yakın, hem de çok uzaktı.

Sonrasını hepimiz biliyoruz. Palavra Meydanı'nın o kuş cennetini andıran cıvıltısı gitmiş, kahverengi bir pus ve rap rap sesleri egemen olmuştu. Ne bozkır tutuşuyor, ne proleterya barikat kuruyordu. Biz bize yapa yalnız kalmıştık. Çekirge sürüsü gibi kahverengi dalgalar birbirini takip ediyordu. Büyük çoğunluğumuz zindanlara, oradan kitaplarda okuduğumuz Avrupa'nın kentlerine savrulduk. Sayıların soğukluğu ve yabancılığı ile ifade edilmeyen bir parçamızı kurşunlara, işkencelere kurban verdik.

Şimdi yeniden dönüp arkamıza baktığımızda gerçek daha iyi görülüyor. Biz çok uzakları gören, ama yakını göremeyen siyasi miyoplardık. Evet, kopukluk burdaydı. 38'de kopan filmi yeniden bağlamamıştık. Geçmişle sağlıklı ve güçlü bağlar kuramadığımız için, kimliksizliğin sonucu oluşan boşluğu, ideolojik terapilerde arıyorduk. Munzurlarda ölüyor, ölümlerimizin yüceliğini Tay Dağı'nın yüksekliği ile ölçüyorduk. Her yeri görmüş, içinde yaşadığımız toplumu unutmuştuk. Ne kadar çok 'somut şartların somut tahlili' üzerine konuşmuştuk, ama derya içinde yaşayıpta deryadan habersiz balıklar gibi uzak denizleri hayal etmiştik. Her deresinde katliam izleri, her tepesinde meterisleri bulunan, anavatan 'Kırmancıya belkine'yi görmemiştik. Munzur'da duruyor, ama Toroslar'dan, Cudi'den dünyaya bakıyorduk. Dünyayı kurtarmak istiyor, ama dünyanın bir parçasının, mensubu olduğumuz toplumun her şeyi ile gözümüzün önünde kaybolup gitmesini adeta seyrediyorduk.

Yabancı kimlikler en çok bu dönemde yer edindi. Bu

dönem, yeni kuşağın bilinc ve kimliğini dejenere etti. Yerel ile evrenselin doğru bir temelde birleşmemesi, yerel kültürün direncini kırdı. Yüzlerce yıl yabancı saldırılara karşı direnmiş Dersim, 38'in yarattığı tahribatın da sonucu olarak ideolojik ve kültürel işgale karşı direnemedi. Askeri yenilgiyi, ideolojik-kültürel yenilgi takip etmişti. Gerçeği söylemek gerekirse silahlı işgalle, ideolojik-kültürel işgal arasında yarattığı sonuçlar bakımından büyük bir fark yoktu. Birincisinde halk olarak jenocide, ikincisinde kültürel jenocide uğramıştık. İkincisi, birincisinin açtığı yoldan girdi. Güncel çalışma ve gelecek projeleri somut gerçeğin üzerine kurulmadığı ve kültürümüz kenara itildiği için, kültürel işgal kolay gerçekleşti. Bu dönemin kuşağı da toplumsal-tarihsel kimliğine iyice yabancılaştı. Bu yabancılaşma bazılarında tam bir kopuşa ve başka kimliklere eklenmeye dönüştü. Bunu anlamak için bugün yürüttüğümüz dil, kültür ve ulusal kimlik tartışmasında, "*içimizden*" yükselen yabancı seslere, inkârcı teori ve pratiğe bakmak yeter de artar.

Belki de bundan dolayı, özgürlüğün ve renkliliğin hakim olduğu meydanımıza halkımız Palavra Meydanı demişti. Palavra Meydanı bir kuşağın resmi ve ismidir.

EDEBİYAT SEFERLERİ

Ware, sy. 11. 97

Son yıllarda Dersim'e yönelik araştırmalarda belli bir artış var. Bu elbette öncelikle Dersim halkı ve aydınlarının kendi davalarına sahip çıkmalarıyla yakından ilgilidir. Ancak, bu artışın olumsuz yönleri de var. Dersim'in ulusal, dinsel, tarihsel özellikleri inkar edilerek, değiştirilerek yapılan çalışmalar yarardan çok, zarar veriyor. İnkarcılar siyasal hakimiyet ve ulusal asimilasyon için edebiyat alanında, siyasal alandan geri kalmayan çalışmalar yürütüyorlar. Dersim raporları kadar eski olmasa da, bir anlamda raporların devamı olan bu sözüm ona edebiyat çalışmalarını öne çıkan yönleriyle incelemek, hiç değilse kaba yanlış ve tahrifatları açığa çıkarmak gerekiyor. Zira, sessizlik Dersimlilerin yazılan ve söylenenleri onayladıkları anlamına yorumlanıyor ve sırada bekleyenlerin iştahını kabartıyor.

Kopo

Kopo, Mustafa Yeşilova tarafından yazılan ve 1978 yılında milliyet yayınları tarafından yayınlanan romanın ismi. Milliyet tarafından düzenlenen 3. roman yarışmasında da birincilikle ödüllendirilmişti.

Yıllar sonra neden bu romanla ilgileniliyor, denilebilir. Gecikmiş olmak bu romanı değerlendirmenin önünde engel değil. Roman, Dersim kahramanı Qopo'yu konu edinmiş. Qopo'nun şahsında, Dersim katliam ve sürgünü de romanın sayfaları arasında inceleniyor. Bugün Dersim gerçeğini savunma iddiası ile yazılan eserlerin bazılarına bakıldığında, M. Yeşilova'nın Kopo'da izlediği çizginin devam ettirildiğini görüyoruz. Yeşilova, güya Dersim'in aleviliğini öne çıkarıyor. Oradan Türklüğe geçiş yapıyor. H. Işık gibileri ise Dersim'i Kürtlüğe terfi ettiriyor. Dersim'in dilini, kültürünü tanınamaz hale getiriyor. Aleviliğin rolünü, muhalif kimliğini, direnişte oynadığı rolü inkar ediyor. İkisinin de ortak yanları var. Fakat, H. Işık devletin yaptıklarını net olarak ortaya koyuyor. Katliam ve sürgünü edebiyat diliyle inceliyor.

Edebiyatçı işlediği konuyu belli bir değişikliğe uğratabilir. Roman, eğer edebiyatçının düşünce ve hayal dünyasında yaratılmışsa, tabiatı gereği olaylar ve kahramanlar esas olarak tasarlanmıştır. Burda gerçek, edebiyatçının hayal ve yaratım gücü ile sınırlandırılmıştır. Ama, belgesel roman gerçeği kendisine temel alır. Roman, eğer yaşanmış bir olayı, somut bir yeri, belli bir kişiyi ele alıyorsa, işlenen konu değiştirilemez. Edebiyatçı, roman dilinin, anlatım biçiminin kendisine verdiği zenginlikle konuyu genişletip abartabilir. Veya, istediği yönü öne çıkartabilir.

Bunun ötesine gidilir, olayın özü değiştirilirse belgesel romandan söz edilemez. Dahası, roman ulusal, dinsel ve siyasal olayları konu ediniyorsa daha dikkatli olmak gerekiyor. Roman kahramanları gerçek kişiler ve olaylar gerçek yaşamdan seçilmişse, edebiyatçının fantazisi, yaratım gücü gibi gerekçelerle gerçekler değiştirilemez. Değiştirilirse, romandan ziyade propaganda broşürü yazılır. Gerçekleri değiştirip, ardından 'romanda böyle şeyler olur' demek burada mümkün değildir. Kaldı ki, roman konusu belli bir olaydan hareket edilerek yazılmamış olsa dahi, yazarın çizdiği çevre, dil, kültür

vb. yünden gerçek olgular, yine de yazarı sınırlar. Sibiry'a'yı yazan birisi şu veya bu şekilde buzulları, Eskimoları yazmak zorundadır.

Mustafa Yeşilova'nın romanı çıktığı günden beri ilgimi çekmişti. Qopo, benim için de bir kahramandı. Çocukluğumdan beri Qopo'ya ilişkin onlarca öykü, tanıklık dinlemiş, giderek Qopo 'yu efsaneleştirmiştim. Son yıllarda yaptığım araştırmalar sonucu efsane yerini gerçeğe bıraktı. Qopo gibi bir kahramanın efsaneleşmesi de normaldi. Bugünkü korkaklık ve kaypaklıkları, gerçeklikten kaçışları gördükçe, geçmiş kahramanlıklar bize efsane gibi geliyor. Ayrıca, kahramanların hayatı ve mücadeleleri yazılıp belgelenmeyince sözlü anlatım ve hafıza onu efsaneleştiriyor.

Mustafa Yeşilova nasıl Qopo ismini Kopo yaparak Türkçeleştirmişse, olayları, dönemi de Türklerin gözüyle, kemalizmin gözüyle yazıya dökmüş. Yazar sol kemalizmin bakış açısını kendisine temel aldığı için, kemalizmin barındırdığı çelişkiler onun kalemine dolanmış. Yeşilova'ya göre 'devlet dersim'e uygarlık getiriyordu'. Bu uygarlığın ne menem şey olduğunu kendisi de açıklıyor.

*'1936 yılı Dersim'i çomaklama, 1937 ise av mevsimiydi'.
'.. halk hükümetten korkmalıydı..*

Ürken sürü dağlara doğru kaçarken, kurt "sıyım bulandı" diyordu'. 'Ordu Dersim'deydi. Osmanlı ağalarıyla yobazların ağızları kulaklarına varıyordu. Çevre illerle birlikte, sürgün kafileleri de çıkarılmıştı yola'. 'Asker, kadın, çocuk demeden bulduğuna basıyordu kurşunu. Dersim'li öldürülebildiği kadar öldürölüyordu'.

Aslında bu söylenenler gerçeği ele veriyor. Bu Türk usulü uygarlaştırmaydı. Evet, direnme eşkiyalık, katliam ve sürgün ise uygarlaştırmaydı. Bilinen bir söylem. Yazar'a kalırsa, Dersimliler Türkmendir. Bu nasıl Türklükse, 'Dersimlinin dili yoktur'. Yani, Türkçe bilmemektedir.

M. Yeşilova'ya göre, Atatürk'ün katliamdan haberi yok-

tur. Yerel görevliler bu işte aşırıya kaçmışlardır. Oysa, Tunceli Kanunu 1936 yılı sonunda çıkartılıyor. 1937-38 boyunca katliam ve sürgün devam ediyor. Atatürk, mecliste yaptığı bir konuşmada 'Dersim sorununun kökünden halledilmesi'ni istiyor. Sey Rıza'nın idamı ile bizzat ilgileniyor. Abdullah Alpdoğan'a şükranlarını sunuyor. Celal Bayar'ın anlattığına göre hareketin sorumluluğunu üstüne alıyor. 1937'de bizzat ordu manevralarına katılıyor. M. Yeşilova da bunları biliyor. Bilmediğinden değil, devlet memuru olarak görev gereği gerçeği istediği gibi değiştiriyor. Edebiyatçı yanından çok, emniyetçi yanı öne çıkıyor.

M. Yeşilova tam bir sömürgeci gibi konuşuyor. Aleviliği kötülüyor. Pirleri, Dedeleri cahil ilan ediyor. Dersim köylülerini ağanın elinde inleyen cahil, bilgisiz insanlar olarak gösteriyor. Cumhuriyet idaresini de medeniyet getiren kurum olarak sunuyor. İyi sömürgeci olduğundan, yerel görevlilerin kötülüklerini yazıyor. Sisteme temiz raporu veriliyor, yapılan "*aşırılıklar*" bir-iki memura havale ediliyor.

Qopo'nun hayatı, kişiliği, ailesi de tümüyle değiştirilmiş. Qopo Qoçan önderlerinden birisidir. Zavallı, kimsesiz, topraksız bir köylüye dönderilmiş. Örnek olsun annesinin ismi Çelê'dir. Fatıma olmuş. Qopo evli ve çocukları var. Bir oğlu hariç katledildiği zaman tüm aile bireyleri, kendisiyle birlikte öldürüldü. Ölüm Qopo'yu Aliboğazı'nda Tağar deresinde yalamıştı. Yazar onu Munzur ve Xarçik'in birleştiği noktada öldürtüyor.

Qopo'nun direnişinin esası Dersim davasıdır. Bu Dersim'in toprak birliği, dili, dini anlamına gelir. Yazar, onu haksızlığa uğramış, bireysel tepki duyan birisine çevirmiş. Qopo, sürgüne giderken bilerek Kayseri'yi seçiyor. Gönlünde özgürlüğün ve direnişin toprağı ana-baba yadigarı Dersim vardır. Dağlarında tüfek sıkıldığı, at koşturduğu Dersim topraklarına kavuşmak istiyor. Onun için, ona Kayseri'den öteye bir yer seç dedikleri zaman Kayseri'yi sürgün yeri olarak seçmişti.

Fırsat çıktığında yine geri gelmek için, mümkün oldukça Dersim'e yakın olmak gerekiyordu. Nitekim, Qopo 39 kışında Kayseri'ye gidiyor. 39 yaz-güz döneminde Kangal-Divrigi yolunu izleyerek Dersim'e geri dönüyor.

Sürgünü kabul etmesini de pazarlık sonucu tam bir zafere dönüştürüyor. Atıyla Ovacığ'a giriyor. Ovacığ'ın içinde bir tur atıyor. Atını öpüyor. Kaymakam, askeri yetkililer karışmıyorlar. Çünkü anlaşma var. Onlar da saygı duyuyorlar. Onlar için Qopo'nun sürgünü kabul etmesi, Dersim'i terk etmesi dahi büyük bir başarı. Qopo atından iniyor, fakat silahını bırakmıyor. Silahı ile karakola girmek istiyor. Bir er silahı elinden almak istiyor. Qopo tarihsel yanıtını veriyor: Madem bu kadar cesaretin vardı, gelip yılan dağında bu silahı alırdın! Karakola girip silahını duvara asıyor. Qopo'nun sürgünü kabul ettiği, dağdan indiği duyulduğunda Elazığlılar sokağa dökülüp sevinç gösterileri yapıyorlar.

Roman'da bunları okuyamıyoruz. Yazar, resmi belgelerden edindiği bazı bilgileri senaryolaştırıyor. Kemalizme, onun vahşetine, sömürgeleştirme süreçlerine karşı savaşılan bir kahraman, kemalist süreçlere eklemleniyor. Qopo, Kopo yapılarak savaştığı ve uğrunda hayatını verdiği Dersim davasının karşısına çıkartılıyor.

Yine de romandan bazı gerçekleri öğrenebiliriz. Unutmamak gerekiyor ki, biz tarihimize sahip çıkmazsak, işgalciler tarihimizi de işgal ederek yağmalarlar.

dersim terteleşi

Dersim Terteleşi Haydar Işık tarafından yazılmış ve belge yayınları tarafından Kasım 1996'da yayınlanmış. Haydar Işık Dersim'i yakından biliyor. Kendisi Dersimli. Dersim inancına, diline, sosyal-kültürel özelliklerine yabancı değil. H. Işık'ın daha önce Dersimli Memik Ağa diye konuyla ilgili

bir kitabı da yayınlanmıştı.

Yeni kitabında devletin Dersim'e yönelik saldırıları, katliam ve sürgün, direniş, çaresizlik ve umut, ihanet ve yurtseverlik iç içe işlenmiş. Ağırıklı olarak Nazmiye yöresinin anlatıldığı romanı, edebiyat dili, roman tekniği yönünden değerlendirmeyeceğim. H. Işık da romanında politik kaygısını öne çıkartarak belli bir mesajı vermeye çalışıyor. Roman, "*anlatı dizisi*" serisinde verilmiş. Kitap okunduğunda dönemin olayları, gerçeklerden kesitler görülüyor. Yaşanmış olaylar ile yazarın tasarımı birbirini tamamlamış.

Ne varki H. Işık mesaj taşıma kaygısıyla gerçeği önemli ölçüde değiştirmiş. Yer yer roman kahramanı yerine kendisi konuşmuş. Roman'ın ana kahramanı olan Alibinat'a söylettirdikleri, kendisinin zaman zaman Ö. Politika'da yazdığı köşe yazılarına dönüşmüş. Yazar, kitabına anlatı dizisi ismini verdiği göre daha dikkatli davranmalıydı. Kendi görüşünü, zaman makinesini kullanan sinema senaristleri gibi yetmiş yıl önceye ışınlamamalıydı.

Öyle yanlışlıklar yapılmış ki, insan ne diyeceğini şaşırıyor. Metinde geçen Zazaca deyim ve şiir örnekleri çevrilirken keyfine göre yorumlayıp değiştirmiş. Kırmanc, Kürt, Kırmanciye, Kürdistan olmuş. H. Işık'ın kendi fikri böyle olabilir. Ancak, çeviri adına yorum yapılamaz. Neden Kırmanc çevrilirken Kürt olsun? Kürt terimini Dersimliler kendi diliyle söylediklerinde iki şekilde telafuz ediyorlar. Kırdas ve Khur. Alevi Kürtler için Kırdas, sunni Kürtler için ise Khurri deniyor. H. Işık eğer bu tartışmalara katılmak istemiyorsa, kendisini zorlamasına gerek yok. Türkçesine de Kırmanc diye yazabilir. Hele Kırmanciye neden Kürdistan olsun ki? Kırmanciye bir yer ismi. Kırmancaların üstünde yaşadıkları toprağa, ülkeye verdikleri isim. Kırmanciye Türkçe'ye çevrilirse Kırmancaların ülkesi olarak çevrilebilir. H. Işık bunları bilmiyor değil. Bilmesine biliyor da, ona kalırsa bunlar eski dönemin alışkanlıkları, ortadan kalkması gerekiyor. Bir kişi siya-

sal görüşünü, inancını ve hatta zor olmasına rağmen ulusal kimliğini değiştirebilir. Buraya kadar anlaşılır. Daha ileri gidip, kendi kimlik ve inancını topluma kabul ettirmek ister ve bunu hakarete varan bir usulpla yaparsa çekilmez oluyor. Ne yani, her kimliğini değiştirenle tarihimiz ve toplumsal kimliğimizi değiştirmemiz mi gerekiyor?

Işık'ın gerçeklerden ne kadar koptuğunu görmemiz için, onun roman kahramanı Alibinat'a söylettirdiği sözlerden bir parça buraya alalım:

"Eli şêr, Seyid Rıza evelilik için mi ortaya çıktılar? Onların eveliliğine kimsenin karıştığı yoktu. Ne de Türk hükümetinin bir diyeceği olmuştı.... Evelilik sunnilik olmadan atalarımız Zerdüşt'e taparmış". (sf. 13)

1937'de bunu söyleyen Kuresu aşiretinden bir pir! Modern bir Kürt milliyetçisi gibi konuşuyor. Alevi inancının, Dersim aleviliğinin adeta temsilcisi olmuş bir ocağın böyle konuşması mümkün mü? H. Işık dahi Zerdüşt'ün ismini bu son yıllarda Avrupa'da duydu. Döneme ait deyiş ve şiirlerde, dualarda, söylencelerde, masal ve atasözlerinde Zerdüşt'e ait bir belirti yok. Zerdüştlük ve alevilik arasındaki ilişkiye 1980'den sonra Alevi ve Kürt çevrelerinin tartışmalarında vurgu yapılmaya başlandı. Bitmiş bir tartışma da değil. Yazar, subjektivizm olarak da adlandırılmıyacak bir hayal dünyasında yaşıyor.

Peki, Türk hükümetinin aleviliğe, *"onların aleviliğine"* bir diyeceği olmamıştı mı? Tekke ve Zaviyeler kapatıldığında ilk hedef neresiydi? Elbette genel olarak Alevi Tekke ve Cem Evleri, özel olarak Dersim aleviliği. Koçgiri direnişi aynı zamanda bir Alevi direnişidir. Alişêr şiirlerinde bunu çok iyi dile getirmiş. Devletin Dersim'in dini ve dilini birlikte tasviye etmek istediği sabittir, belgelidir. Devletin aleviliğe bir şey demediğini iddia etmek için, bu taraftan değil, öbür taraftan bakmak gerekiyor. Alevilik uzun yıllar Türkiye'de yasak dindi. Aslında halâ öyledir. Devlet, sunni islâmı kendisine

resmi din seçmiştir. Dersim aleviliği ise, daha doğru ifadeyle İtiqate Kırmanciye (Kırmanciye İnancı), Dersim ulusal kimliği ile iç içe geçmiştir. Bunun için Tanzimat'tan beri başlayan devletin Dersim'e yerleşme saldırısının hedeflerinden birisi hep alevilik olmuştur. Aleviliği Dersim tarihinden çıkartıp atmak mümkün değildir. Son yıllara kadar cemler yasaktı. Kemalizmin barbar saldırı yıllarında, ziyaretler, cemler, pir ve dedelerin faaliyetleri yasak alanlardı. 37-38'de aleviliğe ve onun kurumlarına karşı büyük bir saldırı yapılmıştır. Dersim'in dili, tarihi, inancı birbiri ile iç içe geçmiştir. Millidir. İthal malı değildir. Dualar, dini törenler, efsane ve dinsel kut-sallığa ait söylenceler Zazaca'dır. Devlet, ulusal asimilasyonu gerçekleştirmek için Kırmanciye'nin inancını da ortadan kaldırmak istemiştir. Yalnızca sözlü tarih değil, resmi belgeler de bu gerçeği doğrulamaktadır.

Kopo romanında M. Yeşilova'nın da kahramanlarından birisi Kuresu aşiretinden Molla. Bakın M. Yeşilova Molla'yı nasıl konuşturmuş: *"Dersim halkı alevi inanışlarının sahibi-dir. Sünnilerle aramızda, uçurumlaşan çatlamalar meydana gelmiştir. Yalnız dışarıklı çıkarıcılar değil, yerli çıkarıcılar da bu anlaşmazlığı körüklemişler, halkı sömürmek için... Yalnız eskiden değil bugün de.. biliyorsunuz, yobazların tümü Mustafa Kemal düşmanıdır. Atatürk'e düşman bir tek alevi-ye raslayabilir misiniz? Mustafa Kemal'in savaşı bizim öz malımızdır... Hoca ve seyyit, alevi-sünni davasını canlı tut-mak için, ellerinden geleni yapmaktadır".* (kopo, sf. 18)

Bu yaklaşıma edebiyatçının yaratım gücü, romancının ta-sarımı deyip geçebilir miyiz? Hayır, burda açık bir tahrifat ve saldırı vardır. Kimse edebiyat veya başka bir yolla gerçekleri değiştiremez. İlginç olan H. Işık'ın yaklaşımı ile M. Yeşilo-va'nın yaklaşımının örtüşmesidir. İkisi de aleviliği bir ayrıntı-ya indiriyor. Onlara kalırsa bazı çıkarıcılar istedi diye halk alevi ve sunni inancını sahiplenmiş. İkisi de devletin aleviliğe bir şey demediğini söylüyor. Ters cepheden kemalizm olum-

lanıyor. M. Yeşilova, "*dedelerin haraç topladığı*"nı da ilave etmiş.

Biz yine H. Işık'a dönelim. Zazaca ile Kürtçe'nin ilişkisine de Dersim Tertelesi'nde değinilmiş. Romanda, Kürtçe konuşan sunni bir Kürt ailesi Dersim'e sığınma gelmiş. Sonradan Zazaca'da öğrenmiş, bu misafir aile. Köylülerin bu durumu garipsemesi üzerine H. Işık'ın kahramanı Alibinat bakın ne cevap vermiş: "*Ikisi de aynı dil. Fark var mı birbirinden? Biliyorsunuz ben taliplerime gidiyorum her yıl. Kimi köyler biliyorum her iki lehçeyi de fevkalade konuşuyorlar. Kürt halkını birbirine bağlayan işte bu dildir*".

H. Işık'ın yarattığı Alibinat bugünün Kürt milliyetçileri gibi konuşuyor. Khurmanci ve Zazaki'nin lehçe olduğunu da tespit etmiş!. Enterasan olan Zazaki ve Khurmanci'nin, "*Kürt halkını birbirine bağlaması*". Hadi diyelim, H. Işık coşturmuş lehçe-mehçe diye çala kalem yazdı. Peki, bugün dahi Zazaki ile Khurmanci Kürt halkını birbirine bağlamıyor. Toplantılarda 20-30 yıldır beraber mücadele eden insanlar üçüncü bir dille anlaşıyorlar. Bunun için H. Işık Sivas'tan Kirmanşah'a kadar herkesin Khurmanci öğrenmesini istiyor. Kürt örgütleri, 'günün pratik görevi herkesin anladığı bir dil yaratmaktır' diye kongre kararları alıyorlar. Dilin temel işlevi insanlar arasında iletişim kurmasıdır. Dil aracılığıyla kurulan bir bağ ancak aynı dille anlaşılan topluluklar için geçerlidir. Aynı dili konuşmayan, birbirini anlamayan toplumlar nasıl olurda farklı diller aracılığıyla birbirine bağlanırlar?

M. Yeşilova ve H. Işık'ın kahramanları bunun için kendi kendileri ile çelişki halindedirler. Bu çelişki onları konuşamaz hale getirmiş. Yazarlar bir yandan yerel özelliklere dile getirmişler. Öte yandan kendi düşüncelerini roman kahramanlarının ağzına monte etmişler. Somut gerçeği perde yaparak belli bir mesajı, bizzat o gerçeğe aykırı bir mesajı verme çabası her iki yazarı da kendi kendilerinin yalanlayıcıları haline getirmiş.

dersim

Muzaffer Oruçoğlu son romanında Dersim direniş ve katliamını incelemiştir. Romanın ismi de Dersim. Kitap 97 Mayıs'ında yayınlandı. M. Oruçoğlu daha önce yazdığı Tohum isimli romanında da Dersim'i işlemiştir. Ancak Tohum'da yazar Dersim'e teğet geçmişti. Dersim gerçekliğine dışardan bakıyordu. Yeni romanında konuya içerden bakmış. Gerçeği edebiyat diliyle verdiğini söyleyebilirim. Romanda gerçek olaylar ile yazarın tasarım ve hayalleri iç içe geçerek birbirini tamamlamış. Romanın ilk bölümlerinde gerçeklik duygusu daha iyi işlenmiş. Sonlara doğru hayal gücü öne geçmiş. Normalde kitap sona yaklaştıkça akıcılık, heyecan yükselir. Ama Dersim romanında akıcılık yarıda kesiliyor. Son bölümlerde roman kahramanı Yavan öne geçmiş. Yavan'ın hayalleri, cinsel fantazileri oldukça geniş. Ancak bana ismi gibi biraz yavan geldi.

M. Oruçoğlu belgesel roman gerçekliğine çok yaklaşmış. Yörenin inancını, dilini, alışkanlıklarını kendisine temel almış. Şunu da diyebilirim. H. Işık'ın kitabı ile karşılaştırıldığında Zazaca yazımda daha az hata var. Yine de Zazaca yazımda önemli eksiklikler var. Bunlar elbette yeni baskılarda düzeltilebilir.

Okuyucu 37-38 tertelesi hakkında ön bilgiye sahip ve önemli ayrıntıları biliyorsa, M. Oruçoğlu'nu okuduğunda gerçek onu karşılayacaktır. Duyduklarını, anlatılanları, efsaneleri orada bulacaktır.

M. Oruçoğlu da romanda bir mesaj veriyor. Mesajı Dersim'in haklılığı ve çaresizliği şeklinde okunabilir. Ama roman bir misyoner tavrıyla yazılmamış. Yazar'ın romanı yazmadan iyi bir saha çalışması yaptığı, yöre kültürünü tanıyıp anlamaya çalıştığı belli oluyor. M. Oruçoğlu Kürt ve Türk sol hareketlerinin, resmi tarihlerin söylemini pek dikkate almamış. Dersimlilerin kendilerine Kırmanc demelerini esas

almış. Dersim'in dilini ve milli kimliğini inkâr etmemiş. Bugüne kadar bir çokları Dersimlilerin isyan ettiğini yazmıştı. M. Oruçoğlu bu görüşe itibar etmemiş. Devletin saldırısı ve ona karşı gelişen direniş gerçeğini işlemiş. Sey Rıza'nın son sözleri konusunda da Kürt milliyetçilerinin söylemini tekrarlamamış. Birinci elden kaynakları derlemiş. Resmi belgelerden de yararlandığı belli oluyor. Oruçoğlu'nu başarılı kılan gerçeği öne alması, kendi fikir ve tarih bilgisi ile birleştirmesidir.

M. Oruçoğlu'nun en çok abarttığı, roman kahramanı Yavan'ın palavracı kişiliği gibi gerçek olgulardan uzaklaştığı alan erotizmdir. Yer yer oldukça aşırıya kaçmış. Büyük bir katliam, sürgün ve direniş ortamında cinselliğin bu kadar öne çıkartılması, sonlara doğru giderek ağırlık kazanması roman'ın belgesel özelliğini zayıflatıyor.

Gerçek kişiler ve olaylar hakkında da bazı yanlışlar var. Bunlar bir dereceye kadar olabilir. Ya da yazar, bazı yönleri görmezlikten gelip, bazı yönlere daha fazla vurgu yapabilir. Ancak bir yanlışlığa dikkat çekmek gerekiyor. Sey Rıza Usê Seyd'e, "*Usen ağa*" diye, Erzincan'lı birisi Sey Rıza'ya "*rızo, rızo*" diye hitap ediyor. Sey Rıza ve Usê Seyd arasındaki ilişki böyle değil. Zaten, Usê Seyd'in de manevi kişiliği daha belirgin. Sey Rıza'ya gelince, genellikle Rayber diye hitap ediliyor.

Yine de M. Oruçoğlu'nun Dersim romanı bugüne kadar yazılanlar arasında gerçeğe en yakın olanıdır.

Dersim'e yönelik askeri seferlere, edebiyat seferleri eklendi. Askeri işgalin açtığı yoldan, kültürel işgal girdi. Son 60 yıllık dönem asimilasyonun derinleştiği, kökleştiği bir dönem oldu. Dersim'in sol ve muhalif kimliğinden dolayı sol görünümlü asimilatör akımlar daha fazla etkin oldular. Dersim'in dini, dili, tarihi, bir bütün olarak ulusal kimliği inkâr edilerek, Dersim gerçekliği yazılamaz. M. Yeşilova ve H. Işık'ın yazdıklarını edebiyat seferleri içinde değerlendirmek gerekiyor.

M. Oruçoğlu'nun izlediği çizgi ise, edebiyat seferleri'ne karşı bir çıkış olarak görülmelidir.

Tekrara gerek yok. Dersim'e sefer olur, zafer olmaz.

ALEVİLİK ARAŞTIRMALARI, YÖNTEM VE GERÇEK

-Pir Dergisi, Sayı. 4, Aralık 1995 -

Alevilik üzerine araştırmalar, tezler, iddialar uzun zamandan beri yazılıyor. Girişte ilk olarak araştırmancının, belgelenenin olumlu olduğunu, gerçeğin farklı görüşler içinden sıyrılıp, kendini kabul ettireceğini belirtelim.

Konuyla ilgili araştırma ve yazıların çoğunda görülen ortak bir özelliğe de vurgu yapmakta fayda var. Görülüyor ki, sorun bilimsel yöntemle, tarihsel geçmiş ve çevre, süreklilik ve değişim, ulusal-sosyal boyut dikkate alınarak incelenmiyor. Herkes sorunun bir yanına, görmek istediği yanına vurgu yapıyor. Böylece, ortaya çıkan eserlerin büyük çoğunluğu eksik ve hatalı görüşler barındırmakla kalmıyor, her hangi bir yönü genelleştirdikleri, görüntü ile öz arasındaki farkı görmedikleri oranda yanlış sonuçlara da ulaşıyorlar. Ayrıca, benzer konularda olduğu gibi- tarafsızlık iddiasına rağmen- araştırmacılar, genellikle siyasal görüşü, dinsel inancı, konuya hakim olmak bakımından kapasitesi, ulaştığı kaynaklar v.b. etmenler bakımından da sınırlandırılmışdır.

Kısaca, Alevilik veya benzer konularda yazılanlara eleştirci, denetleyici bir gözle bakmak mutlak bir gerekliliktir. Daha da önemli olan, düzeltilmeyen bir yanlışlık, tez, daha

sonra yayınlanan araştırmalara kaynaklık edebiliyor. Yanlış, "uzman" ya da "*bilimsel inceleme*" adı altında yapıldığında genellikle eleştirisiz kabul görüyor. Böylece, başlangıçta tekil olan yanlış, sarmal olarak kendini tekrarlıyor ve çoğaltıyor. Bu konuya en iyi örnek, Kürtler, Zazalar ve Alevilerle ilgili yazılanlardır.

Alevilik üzerine yayınlanan araştırma, belge ve yazılarda son yıllarda önemli bir artış var. Uzun yıllar, ulusal-dinsel farklılıklara Kemalist çerçevede resmi izah getirildi. Gerçeklerin yasaklanıp, yazılmamasıyla yok olacağı sanıldı. Şimdi, uzun yılların getirdiği sessizliğin, aslında birikimin sonucu olarak güçlü kıpırdanma ve örgütlenmeler oluşuyor.

Burada Aleviliği tüm yönleriyle incelemek, tanımlamak durumunda değiliz. Ayrıca, değışmez ve formülleştirilmiş bir Aleviliğin olduğuna da inanmıyorum. Aleviliği tarif ederek standartlaştıranlar, resmileştiriyor ve daraltıyorlar. Mevcut politik gelişmeler de değerdendirilerek şu söylenebilir. Aleviliği standartlaştırarak sözde kurumlaştırmaya çalışanlar, daha çok burjuvalaşmış kesimin sözcülüğünü yapıyorlar. Ticaret ve siyasetde Aleviliği denetleyip-kullanmak isteyen bu kesim, kendi ihtiyaçlarının yorumunu getiriyor ve bunu hakim kılmak istiyor. Şunu da belirtmeliyim, Aleviliğe yönelik övgüleri de doğru görmüyorum. Aksine, bilimsel tavır-her konuda olduğu gibi- bu soruna da eleştirel yaklaşmayı gerekli kılıyor. Amacım, Alevilik ve Dersim kültürü arasındaki güçlü bağıntıya vurgu yapmak, Alevilik araştırmalarında görülen bazı yöntemsel sorunları, yanlış tezleri eleştirmektir. Türk kökenli araştırmacıların büyük bir kesimi ve onların tesirinde kalan bazı yabancı araştırmacılar, Kırmanc/Zaza ve Kürt kültürünün Alevilik üzerindeki tesirini inkar ediyor, Aleviliğe kaynaklık eden Anadolu, Mezopotamya, İran coğrafiyası yerine Orta Asya'yı ve ilkel-barbar göçebeliği yaşayan Türkleri gösteriyorlar.

Aleviliği islâm öncesi Türklüğe, daha somut olarak Şamanizme bağlayan çok sayıda yazar ve araştırmacı var. Burda üç örnek vermek istiyorum. Birincisi, Türkolog Irène Melikoff'un konuyla ilgili görüşleridir. Yazar, aynı zamanda bir akademiker olduğu ve görüşünü yer yer yerinde gözlem, folklorik örneklerle de desdeklediği için ciddiye alınması gerekiyor. Konuya ilişkin bazı yazıları, "*Uyur İdik Uyardılar*"(★) ismiyle Türkçe'ye çevrildi. Yazar, araştırmasında önemli ölçüde gerçeğe yaklaştı, Alevi inancının tarihsel gelişimi, ulusal bileşimi konusunda doğru tespitler de yapmıştır. Ne var ki, Türk resmi tezinin etkisinin dışına çıkamamıştır. Görüşleri önemli ölçüde Prof. Fuad Köprülü'nün ve Ömer Lütfü Barkan'ın etkisi doğrultusunda oluşmuştur. Fuad Köprülü'nün etkisinde kaldığını kendisi de kabul etmekte, tartışmalı konularda O'nu referans göstermektedir.

"Alevilik, Bektaşilikten ayrılamaz. Çünkü her iki deyimde aynı olguya, Türk halk islamlığı olgusuna bağlıdır"(★★). Fuad Köprülü'den alınan bu görüş, neredeyse kelimesi kelimesine Yazar'ın bir çok araştırmasında yineleniyor. Köprülü'nün "*Edebiyat Araştırmaları*" ismiyle yayınlanan kitabında da bu görüş tekrarlanıyor. "*Esasen Bektaşilik, tam bir Türk tarikatıdır*"(★★★). Her hangi bir karışıklığa yer vermek için, Köprülü'nün Alevilik-Bektaşilik ve Kızılbaşlığı aynı anlamda kullandığını belirtelim.

Yine de Melikoff, Köprülü'nün aksine gerçeğe daha yakındır. Aleviliği Türklüğe bağlayan görüşü konuyla ilgili yazılarında eğreti kalıyor. Kitapta somut örnekler verildikçe, başlangıçtaki yaklaşım ikinci plana düşüyor. İçerik, biçim de

* *Irene Melikoff, Uyur idik uyardılar. (Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları), Cem yayınevi.*

* *Age, sf. 29

* **Prof. Fuat Köprülü, Edebiyat Araştırmaları. sf. 268

diyebileceğimiz tezlere uymuyor. Yazar, adeta kendi kendinin eleştirmeni oluyor. İlerde, Yazar'dan yapılan bazı aktarmalar bunu daha iyi gösterecektir.

Aleviliği Türklüğe ve Şamanizme bağlayan, hatta yer yer eşitleyen ikinci iddia Nejat Birdoğan'ındır. Birdoğan'ın, "*Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*" isimli araştırmasında kısaca söylediği şudur: "*..bizim kesin inancımız şudur ki, Alevi geleneğini yaşatanlar bugünkü Anadolu yerleşikleri olan dünkü göçebe Oğuzlardır. Durum böyle olunca bizim ister istemez Şaman ve sonra Oğuz tarihi ile işe girişmemiz gerekir*"(★). Bu araştırmasında, Dersimlileri dahi Türk gösterme cesaretini (!) kendinde gören Birdoğan, Aleviliğin tarihsel-etnik kökeni konusunda gerçeklerden tamamiyle uzaklaşıp, Türk Tarih Tezi'nin tekrarını yazıyor. Bilimsel açıdan tarihi ve ulusal özellikler bir yana, Türk adlandırması Dersim'de 'öteki kimlik'i oluşturuyor ve 'biz' ortak kimliğinin karşısında yer alıyor. Dersim'de, Türk ismi ile Sunnilik özdeşleşmiştir. Türk kimliği Alevi düşmanlığıyla aynı anlama gelir. Bu ortak kanı bin yıllık tarihsel süreçteki siyasal-dinsel olayların toplamıdır. Dilsel, kültürel, tarihsel yönden Dersimlilerle, Türkler arasında hemen hiç bir ortak yan yoktur. Aksine, Dersimliler ve Türkler karşılaşukları günden beri çatışmaktadırlar. Birdoğan, daha sonra yazdığı "*Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi*" ve "*İttihat-Terakki*"nin Alevilik Araştırması (Baha Sait Bey) isimli araştırmalarında bu görüşlerini önemli ölçüde düzeltiyor. Bu çalışmalarında, Alevi kültüründeki Zaza (Kırmanc) ve Kürt izlerini kabul ediyor. Yine de, hem eski araştırmasına atıfta bulunarak kaynak gösteriyor ve hem de Şamanizm-Alevilik ilişkisinde görüşlerini bazı yönleriyle tekrarlıyor. Dolayısıyla, Birdoğan'a yönelik eleştiriler esas olarak geçerliliğini koruyor.

Üçüncü iddia Prof. Çetin Yetkin'e aittir. Yetkin, "*Kızıl-*

* Nejat Birdoğan. *Anadolunun Gizli Kültürü Alevilik*, sf. 13, Hamburg, Alevi Kültür Yayınları. '90

baş" ismiyle Cumhuriyet'e yazdığı yazıda, "*Türklük eşittir Alevilik*" görüşünü en açık şekilde savunuyor. "*Kızılbaşlığın en geniş tanımı, İslâm öncesi Türk töresinin, inançlarının, toplumsal değerlerinin, İslâmiyetin kabulünden sonra da sürdürülmesidir*"(★).

Aleviliği inanç olarak Şamanizme, ulusal köken olarak Türklüğe bağlayanların kanıtları nelerdir? Ayrıntılar arasında kaybolup gitmektense, bu görüşe kaynaklık eden etmenler üzerinde durmak gerekiyor. Başka bir dizi nedende sayılması-na rağmen, ben öncelikle üç konu üzerinde duracağım.

Birincisi, Anadolu'da bir kısım Alevinin Türk (Türkmen-Yörük) olmasıdır.

İkincisi, Alevilerin kutsal saydığı Güneş, Su, Dağ, Hayvan inançlarının, dinsel kutsallığın doğadan kaynaklanmasının Şamanizm'e benzemesidir.

Üçüncüsü, başlangıcı Selçuklu ve Osmanlı dönemine uzanan, Kemalist dönemde yaygınlaştırılmaya çalışılan dinsel ayinlerde yer yer Türkçe'nin kullanılmasıdır. Bu konuda Bektaşiliğin özel bir rol oynadığını görüyoruz.

Burada hemen kısaca da olsa belirtmekte yarar var, Bektaşilik adeta Alevilik içindeki Türk misyonerliği rolünü oynamıştır. Hacı Bektaş Veli'nin Kürt, Fars, Arap, Türk etnik kökenlerden hangisinden geldiği tartışmalı olmasına rağmen, bu fazla önemli değildir. Önemli olan Bektaşiliğin oynadığı siyasi-etnik roldür. Tarihsel gelişme izlendiğinde, zaman zaman kopuşlar olmasına rağmen Bektaşilik, Saray ve Çankaya'yla düzenli ilişki içinde olmuş, Osmanlı ve TC'nin misyonerliğine soyunmuştur. Osmanlı tarihini belgeler üzerinden inceleyen Prof. Dr. Ömer Lütfü Barkan da bu noktaya vurgu yapıyor. Osmanlının yeni işgal ettiği yerlerde karşılaştığı iskân zorluklarında Bektaşiliğin oynadığı olumlu role değindikten sonra, Barkan şöyle diyor: "*Demek oluyorki, Allahın dağında*

* Prof. Dr. Çetin Yetkin, Kızılbaş, Cumhuriyet 18. 3. '95

böyle asayişin ve yolculuğun temini için şenlendirilmesi la-
zımgelen bir derbend yerinde zaviyeyi tesis ve köy vücade ge-
tirmiş olan bu Bektaşî şeyhleri aynı zamanda hizmetleri tak-
dir edilen jandarmalar, dağ başlarında emniyeti temine
kadir tabiatte insanlardır...Yeni fethedilen bir hristiyan
memleketinde, bu şekilde gelip dağ başlarında yerleşecek,
oraların imar ve emniyeti ile meşgul olacak ve tesis ettikleri
merkezlerle Türk il ve dinini yaymağa başlayacak misyonerle-
re ve gönüllü muhacirlara malik olmak ise; yeni kurulmakta
olan Türk devletinin en büyük kuvvetini temsil etmekte oldu-
ğu meydandadır"(★). "Misyonerlik" ve "kolonizatör"lük ta-
nımlaması Bektaşiliğin rolüne uygun düşüyor. Bektaşiliğin
Osmanlı devşirme ordusu Yeniçeri ocağının "Piri" olduğunu
biliyoruz. Barkan'ın Hasluc'tan yaptığı aktarmaya göre,
"Yeni-çeriler beктаşilik tarafından tutulmakta idi. Sultan
Mahmut devri ıslahatında yeniçerilikle birlikte beктаşiliğin
de mahkum edilişinde mevlevî teşkilatı büyük bir rol oyna-
mış gözükmetedir"(★★). Mevlevî-Bektaşî çelişkisi burda ko-
numuz dışındadır. Görülmesi gereken asıl konu, tüm tarihi
Alevî-Kızılbaş katliamları üzerine kurulu olan Osmanlıya,
Bektaşiliğin "Pirlik" yapmasıdır.

Bektaşilik-Yeniçeri ilişkisini açıklayanlardan birisi de, İt-
tihat-Terakki'nin ideologlarından Baha Sait Bey'dir: "Resmî
İmparatorluğun" "Yeniçeri"si Hacı Bektaş köçekleriydi. Kara
posta el vermiş, Ali'ye iman etmiş, hak yoluna can-baş koy-
muş erenlerdi.

Türk orduları büyük bir satvet ve düzenle cihangir olu-
yorlardı. Bunun gizi ne idi? Ordunun inancı ise "Şahım, ima-
nım Ali" idi. Yıldırım Bayezid'e değin Türk ordusu böyle gör-
kemli ve yılmaz idi"(★★★).

Peki, burda Alevilik adına savunulacak bir şey var mı?

* Prof. Dr. Ömer Lütfü Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, sf.3232

** Age sf. 23

*** N. Birdoğan, *İttihat- Terakî'nin Alevilik- Bektaşilik Araştırması*
(Baha BSaid Bey) sf. 13. Berfin Yay. '94

Başka kültürleri asimile etmek, işgal ordularına misyonerlik etmek günümüzde sömürgecilik olarak adlandırılıyor. N. Birdoğan bu role sevinenlerin başında geliyor. *"Bu bölgelerde Müslüman görünüşlü dervişler, tahta kılıçlarıyla, başıboş görünüşleriyle (görünüşe göre) Müslümanlığı, daha çok Türklüğü yaymak için çabalıyorlardı"*(★). Birdoğan *"Türklüğü yaymanın"* savunuculuğunu yaparak asimilasyon ve işgal politikalarının ortağı oluyor. Onun günümüzde resmi tezlerden tümüyle kurtulamamasının nedenlerinden birisi de, görüşünün tarihsel özürlü olmasıdır. Bektaşilik aynı tavrını, I. Dünya Savaşı ve *"Kurtuluş Savaşı"* olarak adlandırılan Alevi Kırmanç ve Kürt, Ermeni ve Rum karşıtı savaşta da sürdürdü. Koçgiri ve Dersim Alevileri Kemalistlerle ittifakı red ettiler. Kemalist rejim, Koçgiri'de Kırmanç, Kürt katliamı gerçekleştirdi. Katliam giderek Alevi katliamına dönüştü. Alevi oldukları için Türk köylüleri de katledildi. Hacı Bektaş tekkesinden ses çıkmadı. Sonrasını biliyoruz. Kemalist rejim sırası geldiğinde, ihtiyacı kalmadığında Bektaşî tekkesini de kapatmaktan geri kalmadı.

Kimi araştırmacıları yanıltan ve Türk Tarih Tezi'nin teorisine kanıt gösterdiği Bektaşiliğin bu ve benzer özellikleridir. Bektaşilikle Alevilik arasında bağ olmasına rağmen ikisi birbirine eşitlenemez. En iyi halde Bektaşilik, Aleviliğe yakın ve etkilenmiş bir tarikat olarak görülebilir.

Her ne kadar dinler bazı ulusal özellikler gösteriyorlarsa da, dini sistemleri, inanışları bir ulusa bağlamak, eşitlemek doğru değildir. Din, tabiatı gereği yayılmak, etkisini artırmak ister. Yayılma istemi çoğu kez, ulusların, egemenlerin yayılma pratikleriyle birleşir. İşgal rejimlerinin ideolojik silahı haline gelir. Yayıldıkça yeni öğeler karışır. İşgal edilen yerlerdeki yerli inançlar, yeni gelen dine eklenir. Çoğu durumda eski inançlar sadece kabuk değiştirir. Bu anlamda

* N. Birdoğan , *Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi*, sf. 34, Alev Yay. '92

yeni yorumlar, bazı yönleriyle "ulusal" biçimler oluşur. Halkların coğrafi, etnik, sosyal yönden iç içe yaşadığı alanlarda ise, inançlar daha hızlı karışıp-yayılır, sentezleşerek yeni biçimler meydana gelir.

Soruna böyle bakıldığında tüm özgün yanlarına rağmen, Alevilik de bir istisna değildir. Dinsel özellikler, tarihi ve etnik koşullar incelendiğinde, Aleviliğin tek başına bir halka bağlanamayacağı görülür. Alevilik, İslâmı kabul etmeyen, Sunni şeriatı red eden Anadolu, Mezopotamya ve İran halk kültürünün binlerce yıllık etkileşiminin, birleşmesinin ve sentezleşmesinin sonucudur. Halkların yabancı kültürlerle karşı kendini korumasının ve kültürel sürekliliğin ifadesidir. Bir çok bakımdan İslâm'dan daha ileri olan eski dinlerin yeni biçimler altında devam ettirilmesidir. Burda Zerdüşť ve Mani inancını, Anadolu-Mezopotamya ve İran'ın kadim geleneklerini, Ege halklarının izlerini, daha sonra Hristiyan ve İslâmi etkilenmeleri tespit edebiliyoruz.

Tüm bu ve benzeri etkilenmeler, yalın haliyle değil, değişip-karışarak kendine özgü bir biçimi haline gelmiştir. Aleviliği tek başına Zerdüşťlük, İslâm, Hristiyan inançları ile ya da daha eski mitolojik inançlarla izah etmek mümkün olmuyor. Değişik dinsel ve kültürel etkilenmelerin tek tek izlerinin ötesinde Alevilik, ayrı bir inanç ve kültür olgusudur. Benzerlikler hemen her alanda ikinci planda kalır. Şu da var, ortak tek bir Alevilikten çok, birbirine yakın Alevi inançları vardır. Ehli Hakların, Arap Nusayrilerinin, Ege-Toros Tahtacılarının, Orta-Anadolu Bektaşî ve Kızılbaşlarının, Balkan Bektaşîlerinin, Dersim Aleviliğinin birbirleriyle ilişki ve ortaklıkları yanında, ayrılıkları da söz konusudur. Alevi kimliğini ulusal kimlikle eşitlemek doğru olmamakla birlikte, sosyolojik araştırmaların gösterdiği gibi Dersim Alevileri çoğu durumda Aleviliği ulusal kimlik yerine de kullanıyorlar. Bu sonuçta, Aleviliğe ait bazı inanç formlarının ve şekillerinin Dersimlilere özgü olması belirleyici olmuştur. Baha Sait Bey, *"Dersim Ocağı' öbürlerine oranla daha Rafîzi sayıldığına ve*

gerçekten Dersim Ocağı "Yezidi" ayinine de bağlı olduğuna göre bağımsız bir bölüm ve tür oluşturur.(★) diyerek bu ayrılığa dikkat çekmiştir.

TARİHSEL SÜREKLİLİĞİN BİÇİMİ OLARAK GELENEKLER

Alevi inanışında çok sayıda inanç formları vardır. Ancak, bunlar içinde Xızır(Hızır), Gağant ve Hawtamal'ın özel bir yeri ve ağırlığı olduğu görülüyor. Hızır inancı çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Yayıldığı alan ve inanç grupları bakımından Aleviliği aşmıştır. Gağand ise eski etkisini sürdürmemekle birlikte, bugün daha çok Kırmanc Aleviliği içinde etkisini sürdürüyor. Haftamal inancı ve törenlerinin son yıllara kadar Dersim bölgesinde yaşatıldığını ve bunun Martın üçüncü haftası içindeki Çarşamba gününde kutlandığını görüyoruz. Alevilikte, Hızır, Haftamal ve Gağant inancı hem önemli bir yere sahip ve hem de Aleviliği tarihe bağlayan, kültür sürekliliğinin örneğini oluşturuyor. Kutsal gün ve törenlerin temelini öncelikle bu üç kült meydana getiriyor. Ne varki, her üç inanışında ne dilsel-kültürel bakımından ve ne de tarihsel köken bakımından Türklükle bir ilgisi bulunmuyor.

Melikoff, "*Kagant*" diye ifadelendirdiği Gağand'ın kökenini Hristiyanlığa bağlıyor. Orta Anadolu'da, Ocak ayında, Kagant denilen bir bayram kutlanır. Bu sözcük, Fransızcada "*Calendrier*", İngilizcede "*Calender*", v.b. biçimlere girmiş

* N. Birdoğan, *İttihat- Terakkinin Alevilik- Bektaşilik Araştırması*, (Baha Sait Bey) sf. 32

olan Latince Calendac'tan gelir. Kagant, Yunan takvimine göre, yeni yılın karşılığıdır. Yani, *Hıristiyan kaynaklı bir bayram söz konusudur*".(★)

Yazar, daha ilerde ise tamamlayıcı bilgiler veriyor. "... *Sivas bölgesinde, Julien takvimine göre yeni yılın karşılığı 13 Ocak'a rastlayan ve Kagant adı verilen bir bayramın kutlanışını örnek olarak anacağım: Bu bayram 10 Ocak'ta başlar, üç gün oruçtan sonra Julien takvimine göre yılın ilk günü şenliklerle kutlanır. Bana bu Kagant deyiminin Kürt kökenli olduğu ifade edilmişse de gerçekte, Batı Ermenistan'da yeni yıl anlamına kullanılan Ermenice bir deyim söz konusudur*".(★★).

Gağand'ın Hıristiyan inancı ile bağı, Ermeni, Kürt, Zaza (Kırmanc) ve Latin kökenlerden hangisine ait olduğu tartışmalı olsa da, Türklerle ve Türk kültürü ile bir bağının olmadığı net olarak görülüyor. Gağand, Dersim'de yerel takvime göre yılbaşı olarak kutlanıyor. Gağand'ın özgün kutlanışını, Dersimdeki anlamını, Dersime yönelik folklor derleme ve araştırmaları yapan Hawar Tornecengi Kırmancı (Zazaca) olarak yazdığı bir yazıda açıklıyor(★★★). Ancak, bu yazıda Gağand'ın başlangıcı 26 Aralık olarak gösterilmiştir. Doğrusu miladi takvimle 10 Ocak'ta başlar, 13 Ocak'ta biter. Dersim folklor araştırmacısı Munzur Comerd Hızırla ilgili Zazaca yazısında tarihi doğru olarak 10-13 Ocak olarak veriyor.(★★★★)

Hawtamal bayram-törenlerinin tarihsel kökeni, kültür olarak halklarla bağı konusunda şimdilik fazla bir bilgiye sahip değilim. Melikoff, Hawtamal'ı da İrani sayıyor. "*Mart ayı ortasına doğru, Haftamal denilen bir bayram vardır, ki, ölülerin ruhlarını anmak için kutlanan (Fravaştirler), eski bir İran bayramına karşılıktır*".(★★★★★).

* Irène Melikoff, age, sf.43

** Irène Melikoff, age, sf.43

*** Hawar Tornécengi, Kalkék , Jiyana Nû, sayı. 17, 1995

**** Munzur Comert , Xızıro Khal, Pir, Sayı 2-3, 1995

***** Irène Melikoff, age, sf. 43

Hızır'ın kutlanma biçimleri farklı olmakla birlikte geniş bir alana yayıldığı görülüyor. Hızır inancını çağrıştıracak belirtilere Tufan mitosunda, Gilgamiş Destanında, Ermeni ve Hristiyan inançlarında, İran, Kürt, Zaza kültüründe rastlanmaktadır. Melikoff, Hızırı "*muhtemelen Türk kökenli*" sayma eğilimi içindedir. Ne varki, mevcut araştırmaların hemen tamamı Hızır inancını Mezopotamya-İran ve Anadolu üçgeninde gösteriyor. Hem Melikoff'un yanlışlığını ve hem de Alevi inancının tarihsel kökenini göstermek için konuyla ilgili bazı aktarmalar yapmak gerekiyor.

Türk dini ve kültürü ile ilgili araştırmalarıyla tanınan Prof. Abdulkadir İnan, Hızır'ı Türk kültürünün dışında görmektedir. Eski inanışların, yeni dinsel inanış içinde sürdüğünü gösteren İnan'ın söyledikleri: "*Hristiyanların Paskalya bayramı da, menşei bakımından, eski insanların tabiata tap-tıkları çağdaki cihanşumul yaz bayramının devamından ibarettir. Hristiyanlar bu paganizm devrinin bayramını "kitaba uydurup" İsa'nın ölüp dirildiği şerefine yapılan muhteşem dini bayram olarak kabul ettiler. İranlıların Mihrigan ve Nevruz bayramları da aynı kaynaktan gelen bayramlardır. Bizim Türklerin "Hızır İlyas" bayramları da bu makuldendir. En eski inancın izi "Hızır" (yeşil, yeşillik) adında muhafaza edilmiştir. Türk folklorunda tespit edilen "Hızır İlyas" gelenek ve görenekleri de en eski Mitra kültürünün izlerini taşımaktadır*"(★).

"*İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*" ismi altında konuyla ilgili bir araştırma yapan Ahmet Yaşar Ocak'ta kaynağı, Türk tarih ve kültürünün dışında göstermektedir. "... Hızır ve İlyas figürlerinin ana vatanı diyebileceğimiz, Mezopotamya, Suriye, Anadolu ve İran'ı içine alan Orta Doğu'dan kaynaklanmaktadır. Bu sayılan memleketler içinde ise daha çok İran kaynaklı inançların bu vazife taksi-

* Prof. Abdulkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, sf. 176- 177

minde rolü olduğu intıbai uyanıyor. Çünkü Zerdüştilik bu taksime uygun bir sistem ihtiva ediyor. Bilindiği gibi Zerdüştilik'te asıl büyük ilah Ahuramazda'dan başka, onu çevreleyen bazı tali ilahlar bulunmaktadır. Bunlardan Haurvatat "*Suların hakimi*", Amoratat ise "*karaların ve üzerindikilerin ilahı*" olup ölümsüzlük timsalı sayılmaktadır(★). Yazarın burda bahsettiği "*vazife taksimi*", Hızır ve İlyas'ın inançlardaki yeri, ilişkisi, daha çok da Hızır inancındaki Derya ve Kara motifleridir. Sorunun bu kısmı konumuz dışında olduğu için üzerinde durmuyoruz.

İslam Ansiklopedisi'ndeki "*Hızır*" incelemesinde A.J.Wensinck kaynağı, "*Gilgames destanı, İskender hikayesi ve Yahudi efsanesi*"nde aramaktadır(★★). Ki, her üç efsane-nin kaynağı da Orta Doğu merkezlidir.

KUTSAL GÖK VE DOĞA

Peki, Güneş, Ay, Dağ ve öteki doğa inançlarının kaynağı nedir ?

Halkların tarihsel geçmişleri incelendiğinde, neredeyse tüm halklarda Güneş'in kutsal bir yere sahip olduğu görülüyor. İnsanlık, izah edip, denetleyemediği kendisinden güçlü olguları tanrılaştırıyor. Mezopotamya, İran, Anadolu ve Mısır'da Güneş kültü çok belirgin olarak var. Sümer mitolojisinde "*Şamaş*" Güneş tanrısıdır. Bugün Yezdilerin Güneş'e "*Şems*" dediklerini ve Güneş'i kutsal gördüklerini dikkate aldığımızda, eski kültürlerin devamlılığını ve buna kaynaklık eden coğrafyayı daha iyi bilebiliriz.

* Ahmet Yaşar Ocak, *İslam- Türk İnanaçlarında Hızır Yahut Hızır- İlyas Kültü*, sf. 123, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü* '90

** A. J. Wensinck, *İslam Ansiklopedisi* , Cilt. 5, *Hızır Maddesi*, sf. 457-462

Bir dönem İran'dan başlayıp tüm Anadolu'yu, Kafkaslar ve Asya'yı etkileyen Zerdüşt inancında da Güneş kutsaldır. İslâm'dan önce Zerdüşt inancının en sağlam yer edindiği İran'da Güneş'in her düzeyde kutsallığını koruduğunu görüyoruz. *"Eski çağlardan beri İranlılar Güneşe tapar ve devletin resmi mühründe o vakit dahi Güneş bulunurdu"*(★).

Güneşin kutsallığı, tanrılığı bugün halâ Dersim'de yaşıyor. Bu durumu, dönemin Erzincan Valisi Ali Kemali 1931 yılında yazdığı *"Erzincan"* isimli incelemesinde yerinde gözlemlerle tespit ediyor. *"Kızılbaşlar... Sabahleyin erkenden, daha ilk ışıklar ufku aydınlatmadan kalkınca, elbiselerini giymeden önce doğuya dönerek güneşin ilk ışığı hangi taşın ve toprağın üzerine düşerse oraya karşı saygı gösterirler. Ellerini göğze kaldırarak (ne okudukları bilinmez) dualar ederler. Bu inanç şu efsaneden kalmıştır: Hz. Ali şehit edilince, güneşe dönüştü ve göklere çıktı, o mübarek şahsiyeti incitmemek için güneşe karşı bazı resmi törenler yapılmalıdır. Özellikle Zazalar bu töreni yerine getirirken "Ya Hızır" diye çağırırlar; Hızır'a olağanüstü sevgileri vardır"*(★★).

Erzincan Aleviliğinin Dersim'in bir devamı olduğunu unutmamak gerekiyor. Zaten, Erzincan Zaza(Kırmanc) toplumu, Dersim'in bir parçası ve devamıdır. Ali Kemali, Güneşin kutsallığını *"Hz. Ali'nin şehit edilmesi"*ne bağlarken yanılıyor. Güneş, Dersim Aleviliğinde tanrıdır. İslâmi motiflerin Dersim inancını etkilemesinden sonra, Güneş'e *"Muhammet Mustafa-Ali"* kültü eklenmiş, eski inançlar bir anlamda biçim değişikliğine uğramıştır.

Zazalar, Kürtler ve Dersimlilerle ilgili araştırmalar yapan, araştırmalarıyla resmi görüşe *"bilimsel-folklorik"* bir elbise giydirmeye çalışan Nazmi Sevgen de konumuzla ilgili belgeler sunuyor. Sevgen'in, Mezar Taşları ile ilgili yaptığı

* Josef Van Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi Cilt. 2. sf. 427, Üçdal Neşriyat*

** Ali Kemali, *Erzincan. sf. 152, Kaynak Yay. '92*

bir araştırmadan Dersim ve Güneş inancı konusunu aydınlatmaya yardım edecek bazı bulguları aktarıyoruz. Dersim'deki mezar taşlarını inceleyen yazarın söyledikleri: "...Mezarlıkda, koyun şekilli olmamakla beraber dikkate değer kıymetli bir mezara daha tesadüf ettik. Baş tarafında fesli bir insan şekli, ayak ucunda tos vuran iki keçi resmi, üzerinde bir güvercin heykelcigi görünmektedir. Mezarın üstünde tersine hak edilmiş olan Arap harfli yazıdan bunun(Keko oğlu İsmail Mamuk) isminde birine ait olduğunu anlıyoruz. Yazının altında yine mahkûk bir keçi ve güneş kursu göze çarpmaktadır. Bu mezar, nihayet son yarım asırlık zamana aittir ki henüz memlekette değil mezara büst koymak, heykel yapmak bile günah sayılırken Dersim gibi bir muhitte elli sene evvel böyle bir mezar yapılmış olması, üzerinde durulmaya değecek bir hadisedir.

(ikinci vesika-mezar taşı-BN) Gögsünde güneş kursunu, onun üzerinde müstakil çerçeve içerisinde okunması kabil olmayan bir yazıyı ihtiva etmektedir. Müşkûlatle okunan (1076) tarihi delâletile bu mezarın 290 senelik olduğunu anlıyoruz. Sol tarafında kılıç resmi göze çarpmaktadır. Kılıç, kahramanlık işaretidir. Müsademe ve muharebelerde ölenlerin mezarlarına konulduğunu mahalli tatbikatla anlamış bulunuyoruz.

Bu kabil mezar taşlarında tesadüf ettigimiz "*güneş kursları*" eski bir geleneğin izleri ve devamıdır. Güneş kültü, Türkler arasında çok eski zamanlardan beri kökleşmiştir. Güneşe tapmanın, tarihten önceki zamanlarda, bütün tarihi dönemlerde yerleşmiş bir kült'ün devamı olarak Alevi ve Kızılbaşlara intikal ettiğinden şüphe yoktur. Dersimliler de Kızılbaş'tır. Onlara göre Hazreti Ali için Miraç vaki olmuştur. Şimdi Ali, Güneş şeklinde müncelidir. Güneş, Ali'nin ta kendisidir. Bu sebeble, Dersimliler Güneş doğarken ya bizzat ona veya onun ilk ışıklarının aksettigi yüksek doruklara yönelerek "*Ya Hızır*" niyazile secde ederler★

*Nazmi Sevgen, *Anadoluda Koyun ve At Motifli Mezar Taşları, Tarih Dünyası* , Sayı. 8, Sf. 334, 1950

Sevgen, resmi görüşün temsilcisi olduğu için Türklük bağlantısı kurmuştur. Binlerce yıllık gelenekleri, yörenin eski kültürünü Türklüğe bağlamanın pek inandırıcı olmayacağını da bildiği için, *"Güneşe tapmanın, tarihten önceki zamanlarda, bütün tarihi dönemlerde yerleşmiş bir kültürün devamı olarak Alevi ve Kızılbaşlara intikal ettiğini"* de ilave etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca, Sevgen *"Yaşayışları Gizli Kalmış Bir Aşiret ZAZALAR"* isimli yazısında, *Dersim Aleviliğindeki Güneş kültü ile Sümer dönemi inançlarını birbirine bağlamıştır: "Sümer'de güneşe taparlardı. Dersimde de ona tapıyorlar. İlk güneş ışığının çarptığı Sigurat'lar, Sümer'de birer mihrap idi. Dersimde de Sakarat tepesi mihraptır" (★). Dersim'de "Sakarat" ismiyle bir tepenin adını bilmiyoruz. Ancak, Koê Duzgın başta olmak üzere kutsal ziyaretlerin, tanrıları kendisinde birleştirmiş dağların olduğu bir gerçektir. Yazarın, doğru olarak tespit ettiği bir başka olgu da, "Sakaran, Dersim'in bu cinsten mukaddes bir kayasıdır. En yüksek kaya olması dolayısıyla Güneş Tanrının ilk ışığı onun sivri tepesinde canlanır" (★★) diyerek, Güneş'in Dersim'de Tanrı olarak görüldüğünü belirtmesidir.*

Kürdistan, Kırmanciye, Anadolu ve çevresinde Türklerin kültürel etkileri ikincil konumdadır. Türk etkisi daha çok kılıç ve kurşunla sağlanmaya çalışılmıştır. Bugün dahi Türk yönetimi kültürel yönden etkin olamadığı için, siyasal süreçlerle desteklediği askeri önlemlere ağırlık veriyor. Dersim'de ise Türk etkisinden söz etmek abesle iştigal etmektir. Resmi tarih de, Türk etkisinin en son girdiği yer olarak Dersim'i gösteriyor. Osmanlı ve TC 1938'e kadar zaman zaman o da kısmi denetim sağlayabilmiştir. Dersim Aleviliğinin özgünlüğünü yaratan biraz da budur. Yaklaşık 500 yıl çevresi kuşatılarak

* Nazmi Sevgen, *Yaşayışları Gizli Kalmış Bir Aşiret Zazalar, Türk Kültürü* , Sayı. 229, sf. 428, Mayıs 1982

** Nazmi Sevgen, *Age*. sf. 431

tecrit edilmeye çalışılan Dersim, kendi kültürünü korumuş ve geliştirmiştir. Hatta, çevresini etkilemiş yer yer Kürt ve Türkmen Aleviliğini kendi doğrultusuna çekmiştir. Bu durumu daha çok Dersim'e komşu olan yörelerde görüyoruz.

Bunu 18 Eylül 1930 tarihli raporunda Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak tespit etmiş, önlem olarak Dersim köylerinin bombalanmasını ve Batı'ya sürgün edilmelerini istemişti. Aleviliğin ulusal kimlikle iç içe geçmesine de örnek olan bu raporun bir kısmını aktaralım: *"Erzincan merkez ilçesinde 10.000 Kürt vardır. Bunlar Alevîlikten faydalanarak mevcut Türk köylerini Kürtleştirmeye ve Kürt dilini yaymaya çalışmaktadırlar. Bir kaç sene sonra Kürtlüğün bütün Erzincan'ı istilâ edeceğinden endişe edilebilir. Örfen Türk, fakat Alevî olan birçok Türk köyleri, Aleviliğin Kürtlüğü ifade ettiği zihniyeti ile ana lisanlarını terk ederek Kürtçe konuşmaktadırlar. Bu işe ön ayak olan, her şekavete yataklık eden Rusaray, Mitini, Şıncığı, Kürtkendi, Kelarik köylerinin esaslı bir şekilde kayda tabi tutularak bunlardan gerekenlerin Trakya'ya nakli ve bu bölgedeki bazı reislerin il merkezinde ve polis nezareti altında ikâmet ettirilerek emniyete alınmaları gerekmektedir. Türk olan Alevî köylerinin Kürtçe konuşmamalarına ve Türk dilinin bütün bölgeye yayılması için esaslı tedbirler almaya ihtiyaç vardır"*(★).

Konumuzla direkt olarak ilgili olmamasına rağmen burda geçen 'Kürtçe' tanımlaması üzerinde durmamız gerekiyor. Fevzi Çakmak da, Dersimlilerin konuştuğu dile Kürtçe deme yanlışlığını tekrarlıyor. Dersim'de konuşulan esas dil Zazaca'dır. Dersimliler buna Kırmancı ismini veriyorlar. Kürtçeye ise Kırdaschi deniliyor. Zaten, Fevzi Çakmak'ın belirttiği bölgenin hemen tamamına yakın kısmı Dersim Zazaca'sı ile konuşuyor.

* Genel Kurmay Belgelerinde Kürt İsyanları , Cilt. 2, sf. 131
Kaynak Yay. '92

Ama, rapor net olarak gösteriyor. Bölgedeki Alevi Türkleri, Aleviliği 'Kürtlük' olarak algılıyorlar. Bölge, Dersim'in etkisi altındadır. Türk kültürü değil, Dersim Kırmanc kültürü gelişmektedir. Dersim ulusal kültürü ile Alevilik iç içe geçmiştir.

Dersim Aleviliğine dış etkiler fazla tesir edememiştir. Dış etkiler, -Müslümanlık da dahil- eski kültür içinde eriyerek, biçimsel değişiklikler yaratmıştır. Bunu en iyi bir şekilde Güneşin kutsallığının tanrı biçiminde devam etmesinde görüyoruz. Güneş'in eski dönemde olduğu gibi kutsallığında bir şey değişmemiş, biçimsel ismi "*Muhammet Mustafa'nın, Ali'nin tecellisi*" olarak farklılaşmıştır.

Güneş kültünün ve öteki inanç formlarının kökeni üzerinde biraz duralım. Anadolu kültürü, dinsel yapısı ve Alevilikle ilgili araştırmalarıyla dikkati çeken İsmet Zeki Eyüpoğlu'nun düşünce ve yorumu da bizim düşüncemizi güçlendiriyor. "*Güneşe saygı: Bektaşilik'te, Aleviliğin öteki kollarında güneşe, ocağa saygı gösterilir. Bunun da yalnız Şamanlıkla ilişkisi yoktur. Güneşin, ocağın kutsallığı inancı bütün çok tanrılı dinlerde olduğu gibi, Zerdüşt dininde de temel inanç olarak vardır*"(★).

Eski İran inanışlarının da bu yönde olduğunu görüyoruz. Benzerlikler çarpıcıdır. "*Öyle görülüyorki ilk çağlarda Elâm'da olduğu gibi İran'nun kazılarla meydana çıkarılan türlü merkezlerinde yerleşen insanlar nazarında bazı ağaçlar, nebatlar, hayvanlar mukaddes tanılıyor, bunlarda mukaddes bir varlık bulunduğuna inanılıyordu. Bunlardan başka güneş ve ay başta gelmek üzere gökteki yıldızlara da tanrılık isnat ediliyord*"(★★).

* İ. Z. Eyuboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik (Alevilik)*. sf. 74

** Ord. Prof. M. Şemseddin Günaltay, *İran Tarihi*, Cilt. 1, Sf. 79, *Türk Tarih Kurumu*.

Bazı hayvanların kutsanması Anadolu'da yaşayan eski halklarda da görülüyor. *"Hititlerde, geyik, aslan, kuş bunun gibi hayvanlarla ilgili kaya kabartmalarından öğrendiğimize göre, çok geniş bir doğa sevgisi vardı. Başta geyik olmak üzere bir çok hayvan kutsal sayılırdı. Sözcelişi Runda geyiklerin tanrısı olarak kutsanırdı. Arslan, sarsılmaz gücünden dolayı koruyucu bir yaratıktı, tanrıların, tanrıçaların çevresinden ayrılmazdı"*(★). Dersim'de Geyik bugün de kutsallığını koruyor. Dersimliler Geyik öldürmeyi günah olarak değerlendiriyorlar. Hz. Ali'nin Allahın Arslanı olarak görülmesi ile eski inançlar arasında yakın bir benzerlik var. Muhtemelen eski Arslan kültü biçimsel değişikliğe uğrayarak, Hz. Ali kültüne uyarlanmıştır. Şimdilik kesin bilgilerden yoksunuz. Konunun araştırılması gerekiyor.

İran'ın kadim geleneklerine dönelim. *".. Halk göğü Ahuramazda tanır, ayrıca beş unsura da tapınırdı. Bunlardan birincisi olan ışık, iki çeşit idi: gündüz ışığı(güneş), gece ışığı(ay). Diğer dört unsur da ateş, su, toprak ve rüzgardı. Bu telakkinin eski animizm hatırası olduğundan şüphe yoktur. Halk bunlara ibadet olarak kurban keserlerdi. Persler'de tapınak ve mihrap bulunmadığından kurbanlarını yüksek dağ başlarında sunarlardı"*(★★).

Bugün de doğa inançları, tanrılar, dinsel törenler bazı değişikliklere uğramakla birlikte varlıklarını koruyorlar. Yer ve Gök kutsallığını koruyor. Dersim'de, *"Hard u Asmên"* (Yer ve Gök) üzerine yemin edilmeye devam ediliyor. Aynı şekilde kurbanlar dağ başlarında kesiliyor, hemen hemen dağların hepsine ait efsaneler var ve ziyaret(jiar) olarak dinsel inançta çok önemli bir yere sahipler.

Görünen odurki Alevilikle ilgili her özgün inanç, Zerdüştlüğe, Manihaizme, Hurri, Hitit, Sümer, eski Yunan vb.

* İ. Z. Eyuboğlu, age. sf. 68

** M. Ş. Günaltay, age, sf. 296-297

kültürlere ulaşıyor. Tek tek inançların önce nerde doğduğu, nasıl yayılıp-değiştiği konumuz değil. Bu daha geniş bir araştırmanın konusudur. Ayrıca, tam anlamıyla her inancın ilk sahibini bulmak nerdeyse imkansızdır. Zira, Anadolu, Mezopotamya, İran ve hatta Yunan kültürleri bir çok bakımdan iç içe geçmiş, birbirini derinden etkilemiştir. Bugün, bu kültürlerin mirasçısı olan halklar etkilendikleri yeni kültürlerden de karışımalar katarak eski inançları yaşıyorlar. Söz bu noktaya gelince, Aleviliğin geçmişinde Mezopotamya, İran ve Anadolu'nun dünyaca ortak kabul gören kültürünü unutmak, bunun yerine bozkırdan gelen barbarların kültürünün egemen olduğunu savunmak için, kişinin bilimin, mantığın kurallarını bir kenara bırakıp milliyetçiliğin esiri olması gerekiyor.

TÜRK ALEVİLERİ YA DA ALEVİLİĞİN TÜRKLÜĞE ETKİSİ

Peki, Alevilikteki bazı inanç formlarının benzerlerinin Şamanizm'de de olması ne anlama gelir? Ki, buda tartışmalıdır. İzaha muhtaçtır. En iyi halde yakın inançlar söz konusudur. Karşılıklı etkilenmeyle ilgili bazı şeyler ilerde söylenecek, ne varki hiç etkilenme olmasa da yakın inanç formlarının olması normaldir. Çünkü, *"ilkel dinlerin esasları üç noktada toplanabilir: Ölüler kültü, tabiat ve onu teşkil eden varlıklar kültü, insan ve kozmos ilişkileri ve bilhassa insanın yıldızlar ve mevsimlere bağlılığı üzerine kurulmuş mevsim ayinleri. Birbirinden çok ayrı ve uzak bulunan bir çok halkların araştırılması, bu gerçeği ortaya koymaktadır"*(★).

Bu sorunun sadece bir yanıdır. Burda etkileşimin başka bir boyutu üzerinde durmak gerekiyor. Hep söylendiği gibi,

* Tahir Alangu , Türkiye Folkloru El Kitabı, sf. 63, Adam Yayıncılık '83

Alevilik Türklükten değil, Türkler Alevilikten ve ona kaynaklık eden dinsel sistemlerden etkilenmiştir. İlk olarak Aleviliğe öncelik eden Mezopotamya ve İran kültürleri Orta Asya'yı daima etkisi altına almıştır. Türkler, henüz Anadolu'ya gelmeden Zerdüştlük ve Mani inancını önemli oranda kabul etmişlerdir. Bunu Türk tarih araştırmacıları da kabul ediyor. "*Doğudan Çin mitolojisi ve felsefesi, güneyden Hint-Tibet budizmi, batıdan Zerdüştiizm çok eskiden beri Orta Asya'nın milli kültürüne yavaş yavaş tesir ediyorlar, kendileri de yerli kültürlerden müteessir oluyorlardı. Yabancı dinler Şamanizmden bir çok unsurlar kabul etmekle halk tabakası içinde muvaffakiyet kazanıyorlardı.*"

3-4. yüzyıllarda Zerdüştiizm, Budizm ve Hristiyanlık Orta asyanın muhtelif bölgelerinde sağlamca yerleşmişti. 7-8. yüzyıllarda bunlar arasına Manihaizm de karışmış oldu"(★).

"Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye" isimli incelemesinde Stanford Shaw konuyu daha da netleştiriyor. " (Göktürklerle-BN-) Sasani İran'dan, Sogd'an Maniler, Çin'den Budistler, İran ve Irak'tan Müslümanlar gönderilmişti... Ceyhun'un ötesine misyoner gönderenler daha çok İran'ın aşırı ve enerjik sofî mistikleriydi. Böylece göçebeler, Müslümanlığın Sünni olmayan mezheplerine açık bulunmuş ve bunları kabul etmişlerdir"(★★). Sunnilik dışı mezheplerin etkinlik ve kaynağını anlamak için, islâmın Orta Asya Türklüğüne nerelerden geldiğini iyi görmek gerekiyor. "*Türkler İslâmiyet'in birçok unsurlarını doğrudan doğruya Araplardan değil, Acemler vasıtasıyla aldılar. İslâm medeniyeti Türklere, İran kültürünün merkezi olan Horasan yolu ile Mâverâü'nnehr'den geçerek geliyordu; Mâveür'nnehr'in birçok merkezleri bile mânen "Türk" olmaktan ziyade "İranî" idi*"(★★★). Horasan ve çevresinin islâmî yayılmaya en çok di-

* Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi* , Sf. 4-5

** Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt. 1. Sf. 21

*** Prof. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar*, sf. 21 *Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.*'81

renen bölge olduğu, islâmı kabul ettiklerinde dahi, islâmın iç bölünmesinde muhalefette kalan kesimin, Sunnilik dışı kesimin yanında yer aldıkları görülüyor. Burda müslümanlık dışı kabuktur. Öz, eski inanç ve geleneklerdir. Bugün Aleviliğin oluşmasında Horasan'ın önemini hemen herkes kabul ediyor. Ki, hemen tüm Anadolu, Kürdistan ve Kırmanciye alevileri kendilerini Horasan'la ilişkilendiriyorlar.

Türklerin, Alevilik ve ona kaynaklık eden inançlardan etkilenmesinin ikinci boyutunu göç sırasında uğrayıp-kaldıkları yerler oluşturuyor. Türklerin göç yolu, Horasan, İran, Kürdistan, Kırmanciye, Ermeniye, Anadolu'ya doğru Zerdüş, Manihaist, Alevi toplulukların içinden geçmiştir. Döneme göre Türklerden daha ileri bir kültüre sahip, tarım, yerleşim, maden işletmeciliği, ticaret v.b. alanlarda daha ilerde olan yerli halklar Türkleri etkilemiştir. Etkilenmenin karşılıklı olduğunu unutmuyor, etkiliyenin, etkileneceğini biliyoruz. Ancak, Türkler sadece kültürel geriliklerinden değil, rahat yerleşebilmek için de yerli halkların inançlarını daha kolay kabul ettiler. Türk egemenlerinin İslâmı kabul etmelerinde bu durumun da rolü olduğu görülüyor. İslâmı kabul etmemiş, yeterince islâma intibak etmemiş, islâm öncesi inançlardan etkilenmiş Türk boyları ise, İslâma muhalif akımlara yanaşmış, onlarla kaynaşmıştır.

Arap işgalciliğine ve onun ideolojik biçimi olarak islâmi yayılmaya karşı mücadele, islâmın iç bölünmesi ile ittifakın doğal koşullarını oluşturmuştur. Hz. Ali ve devamındaki islâmın iç mücadelesi, islâmiyeti kabul etmeyen halklar arasında kabul edilme bakımından uygun ortam bulmuştur. Bir nevi, Emevi Hanedanlarına, şiddet ve köleliğe dayalı yayılmaya karşı doğal yakınlaşma olmuştur. Bu duruma etki eden önemli etmenlerden birisi de, 'islâmi muhalefet'in yerli halkların inançlarına nispeten saygılı olması, dini ve siyasi yönden fazla katı davranmamasıdır. İslâmi motiflerin, Ali ve 12 İmam kültürünün bu süreçte Aleviliğin içine sızdığını söyleye-

biliriz.

Eski inanç sisteminin ne zaman Alevi, Kızılbaş ismine dönüştüğünü bugün için tam olarak açıklayacak durumda değiliz. Arap kimlikli islâma, "*kafir kırımları*"na karşı mücadele, islâmın iç muhalefeti ile yerli halkları yakınlaştıırıp-birleştirmiş, bu da islâmın yerli inançlar, kadim geleneklerle birleşerek Aleviliğe dönüşümünü getirmiştir. Aleviliğin yayıldığı her yerde özgün biçimlere, farklı inanç formlarına sahip olmasının temel nedeni, eski gelenek ve inançlardaki farklılık, dip kültürel çeşitliliktir. "*Alevilik, zamanla Arap yarımadasından, Suriye ve Irak'dan, Hindistan, Mısır, Kuzey Afrika, Gana, İran, Orta Asya ve Anadolu'ya kadar çok geniş bir alanda yayıldı. Benimsendiği bölgenin uygarlık düzeyine, toplumun eski inançlarına, gelenek ve göreneklerine göre değişik kollara ayrıldı*"(★).

Bugün bilebildiğimiz kadarıyla, Kürdistan, Kırmanciye, Anadolu, İran, kısmen Balkanlar dışındaki Alevilerin inanışları değişmiş, farklı biçimler almıştır. Tüm bu inanışların hepsine birden Alevilik demek de tartışmalıdır.

Türkler, Alevi inanışa sahip halklardan birisidir. Türkler içinde Alevilerin azınlıkta olduğunu biliyoruz. Ayrıca, Alevi genel adlandırması içindeki Türkler de Bektaşilik, Kızılbaşlık ve başka bazı kollara ayrılır. Alevi inancının Anadolu, Kürdistan ve İran'da, İslâmdan önce oluştuğunu, islâmın yayılma döneminde ise kabuk değiştirdiğini belirttik. Türklerin bölgeye gelişi ise daha sonradır. Eyuboğlu da bu yönde görüş belirtmektedir. "*Alevilik, bir inanç olarak Anadolu'da Türklerden önce vardı, bir toplumsal kurum olarak ise Türk egemenliğinin ardından gelmiştir*"(★★). Yazanın, "*bir toplumsal kurum olarak Türk egemenliğinden sonra Aleviliği*" başlatması ise tartışmalıdır. Zaten, Eyuboğlu'da bu düşüncesini destekleyecek kanıtlar sunamıyor.

* *Büyük Larousse. Cilt. 1, sf. 360*

** *İsmet Zeki Eyuboğlu, Sömürülen Alevilik, sf. 25*

Burda amaç, Türklerin Alevilik süreci ve bugünkü durumunu incelemek değildir. Aleviliği, Türklüğe eşitleyen görüşün tartışılması bağlamında değinmek zorunda kaldık. Şüphe yok, Türk Aleviliğinin durumu, tarihsel gelişimi konusunda daha geniş araştırmalara ihtiyaç var. Ne yazık ki bu alanda araştırma yapanların büyük çoğunluğu milliyetçi önyargılarının esiri durumundalar.

ANADOLU - MEZOPOTAMYA - İRAN

Türk işgalinden önce, Anadolu, Kirmanciye, Kürdistan ve Ermeniyeye, önce İran ve Bizans ve sonra kısmen Arap egemenliğini yaşadı. İran'la kültür-din birliği yönünde önemli etkilenmelerin ve bu doğrultuda gelişmelerin olduğu görülüyor. Zerdüştizmin etkisini buna örnek gösterebiliriz. Dönemin Bizans egemenliğinin de etkiler bıraktığı bir gerçektir. Bizans'ın hakim dini Hristiyanlık ve onun çeşitli yorumları da yeni biçimler altında devam etmiştir. Bugün halâ daha yaşayan bir çok evliya ve halk inancının, Bizans dönemindeki inançların değişik bir biçimi olduğu folklor araştırmacıları tarafından tespit edilmiştir. Daha sonra Arap işgali geliyor. İslamın ve onun aracılığıyla Arap kültürünün de bölgeyi güçlü olarak etkilediğini görüyoruz. Burda, daha önceki uygarlıkları unutmuyoruz. Tarihsel gelişme içinde değişikliklere uğrasa da, kültürlerin ve onun bir biçimi sayılabilecek dinlerin varlıklarını devam ettirdiklerini biliyoruz. Değişme, iç dinamikler ve dış etkilerle olmaktadır. Yine de, dış etkiye karşı direnen toplumlar eski inançlarının özünü farklı bir biçimle de olsa, 'fatih kültür'ün içinde devam ettirmektedir.

Çok eski tarihe giderek bu yazının örgüsünü bozmadan şu söylenebilir: *"Anadolu toprağı İran egemenliği altına İ. Ö 525 yılında girmiştir. Türk egemenliği de 1071'de başlamıştır. İran egemenliği Anadolu'da başladığı çağlarda Zerdüşt*

inançları yaygındı, İran halkı güneşe tapıyordu" (★).

İran etkisi etmenlerden sadece birisidir. Aleviliğin gelişip varlığını koruduğu toprakların, Alevilik öncesi kültürleri, siyasi şekillenmeleri de mutlaka dikkate alınmalıdır. Aleviliğin en sade ve yoğun olarak varlığını sürdürdüğü bölgede, adlandırma ve biçimsel kabuklar değişik olsa da kültürel sürekliliğin olduğu bir gerçektir.

Aleviliğin çok sağlam bir çekirdek olarak yerleştiği Sivas-Erzincan-Dersim üçgeni uzun yıllar muhalif mezhepler, inanışlara yurt oldu. "*Paulicien*" olarak adlandırılan bu mezhebin sosyal durumu, inanışları bir çok bakımından günümüz Aleviliğini andırmaktadır. Benzerlik, coğrafya, inanç formları ve sosyal durum bakımından dikkate değerdir. Etnik kimlik yönünde de bir bağın olabileceğini gösteren ip uçları var. Kültür sürekliliğine ve Alevilikle bağına Melikoff da vurgu yapıyor. "*Bu cemaat ve örf dışı ögelere, Anadolu'nun belli bölgelerinde, Klikya'da, Ege'de, kıyılarda; fakat öncelikle Sivas-Erzincan-Divrigi arasında ve eski Téprike, bugünkü Divriginin uzun süre merkezi bulunduğu. Erzincan yöresini kuşatan eski Mani dini temelli "Paulicien" mezhebin yayılma alanı Kapadokya'da, rastlandığını belirttik. Demek, daha eski bir aykırı mezheplilik üzerine konmuş, yeni bir aykırı mezheplilik bölgesi üzerinde bulunuyoruz ve bu bölgenin, her zaman örfe-karşılığın ve başkaldırmaların kaynağı olarak dikkati çektiğini görüyoruz*" (★★).

Bağlantının daha iyi anlaşılması için "*Paulicien* mezhebi"nin bazı özelliklerine yakından bakalım: "*Paulicien' dinle ilgili olarak; onun gnostik bir inanış olduğu, müridlerinin dinî ve dünyevî güçlere karşı, 8. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar Bizans İmparatorluğunun temelini sarsan başkaldırıcı bir cemaat oluşturduğu dışında pek az bilgimiz bulunmaktadır.*

* İsmet Zeki Eyuboğlu, age, sf. 31

** Irène Melikoff, Uyuridik Uyardılar. sf. 110-111

Güneşe ve şeytana tapıyor olmakla, -Yezidi inanç ve adetleri düşündürmemesi imkansız bir ayrıntı-, ölülerini evlerinin damında tutma gibi eski İran adetlerini uygulamakla suçlanmaktaydılar" (★).

Paulicien'lerle ilgili görüş belirtenlerden birisi de Doğan Avcıoğlu'dur. *"Fırat'ın geçtiği Malatya ile Kızılırmak'ın geçtiği Sivas arasındaki yerler, sürekli çatışma bölgesidir. Bölgede Pavlaki (Paulicien) denilen Bizans devlet ve kilisesine düşman Hristiyanlar otururlar ve bunlar Bizans'a karşı İslam savaşlarına katılırlar" (★★).* Paulicienlerin ne kadar Hristiyan oldukları tartışmalıdır. Ki, Prof. Osman Turan Paulicienliği *"Hristiyanlık ve Mani dinlerinin karışması" (★★★)* olarak görüyor. Ancak, ilginç olan Hristiyan sayıldıkları halde, Kilise ile çatışmalı olmalarıdır. Günümüz Alevileri de islâm sayıldıkları halde, islâmî din ve siyasi olarak barışık değiller. Paulicienler, Kilise'ye gitmiyorlardı. Aleviler de Camî'ye gitmiyorlar. Alevilik-Paulicien inancı arasındaki sürekliliği güçlendiren olgulardan birisi de, Balkanlarda Bektaşiliğin öncelikle Paulicien (Bogomil) inancının etkin olduğu bölgede kabul görmesidir. Osmanlı'nın, Balkanları kolonileştirmede Bektaşî devrişlerini kolonizatör olarak bölgeye yerleştirdiğini biliyoruz. Osmanlı toprak sistemi ve iskân siyasetini inceleyen Ö. L. Barkan'ın konuya ilişkin araştırmalarında konuya ilişkin veriler var. İlginç olan Paulicien inancı sahip bölgenin Bektaşiliği rahatlıkla kabul etmesidir. Fuad Köprülü'de bu yönde görüş belirtiyor. *"Balkanlar'da bulunan heterodoks hristiyan taifeleri (Paulicien'ler gibi) buraların*

*Irène Melikoff, *Uyuridik Uyardılar. sf. 133*

** Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi, Cilt. 4, sf. 1524* Tekin Yay. '86

*** Prof. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk devletleri Tarihi, sf. 69* Turan Neşriyat Yurdu '73

islâmlaşmasında büyük amel olmuştur"(★). Konunun daha iyi anlaşılması için, Avcioğlu'nun anlatımına dönelim.

"Pavlakiler, 13. yüzyılda Türkmenlerin gelişiyle Baba İshak isyanının patlak verdiği bölgede yaşarlar. İnançları bazı Orta Asya Türklerinin ve Uygurların benimsedikleri düalist maniheist görüşe dayanır: İnsan ruhu ve göksel dünya iyi, görünen dünya ve insan bedeni kötüdür. Bu nedenle yer-yüzü iktidarını tanımazlar, resmi kiliseyi ve din adamlarını yararsız sayarlar. Divrigi çevresinde kümelenen Pavlakiler, köylü kitlesinde ve kentler fakir halkı arasında destek bulur... Pavlaki-Baba İshak, Bogomil-Şeyh Bedrettin hareketleri arasındaki ilişkiler üzerinde durulacak bir konudur. N. Marr, Pavlaki bölgesinde Kürtler arasında görülen "yezidi"liği, islâmi çerçevede eski dinin devamı sayar ve Anadolu Türk dervişliği ile yezidilik arasında bağlantı kurar"(★★). Paulicien-Alevilik arasındaki bağa, inançdaki sürekliliğe Prof. Osman Turan da dikkat çekiyor. "Peygamberlik iddiasında bulunmuş olan Türkmen şeyhi Baba İshak eski Şamanî, İslâm ve yerli dinlere aid akideleri karıştırırken bazı Pavlaki inançları da onun Babai mezhebine girmiştir. Selçuklu devletine karşı ayaklanan yüzbinlerce göçebe Babai Türkmenlerle birlikte bu inançların Aleviler arasında iz bırakmaları tabiidir"(★★★)

Avcioğlunun, Manihaizmi Orta Asya'ya bağlaması inan-dırıcı değil. Mani inancı İran ve Metopotamya kaynaklıdır. Kendisi de daha sonra, "iyilik ve kötülük çifte ilkesine dayalı Mani dini Mezopotamya'dan doğar ve Orta Asya Türkleri arasında yayılır"(★★★★) diyor. Paulicien inanç hakkında söylenenlerin büyük kısmı bizi Aleviliğe götürüyor. Dine temel

* Fuad Köprülü, Edebiyat Araştırmaları , sf. 175

** D. Avcioğlu, Türklerin Tarihi, Cilt. 4, sf. 1524-1525

*** Osman Turan, age, sf.70

**** D. Avcioğlu, Türklerin Tarihi, Cilt. 5, sf. 1905, Tekin Yay. '84

olan felsefe, sosyal ilişkiler, coğrafya ve hatta etnik yönden Bugünkü Alevilikle, özellikle Kırmanc ve Kürt Aleviliğiyle bağlantılıdır. Kapadokya, Divrigi, Sivas, Erzincan yöresinde etkin olan Pavlikanlar, Bizans'ın katliamına uğruyor, önemli bir kısmı Balkanlara göç ediyor veya sürgün ediliyorlar. Peki, geri kalanlar ne oluyor? Alevilikle bu kadar sıkı ilişkiye sahip bir toplumun tümünün Balkanlara gittiğini düşünmek pek gerçekçi değil. Dönemin Kızılbaş toplulukları içinde, özellikle erişilmez Dersim topraklarının bunlara sığınak olduğu mantık dışı değildir. Paulicienler üzerine ayrıntılı bir çalışma yapan Ermeni Karapet Ter-Mkrtschian da, Paulicienlerin bir kısmının Dersim'e yerleştiğini söylüyor (★). Aleviliğin tarihsel altyapısını inceleyen Ahmet Yaşar Ocak da, Paulicien inanç ile Dersim Aleviliği arasında bağlantı kuruyor. *"Biz şahsen bugün Tunceli bölgesindeki Aleviliğin, bu tarihi altyapı üzerinde teşekkül ettiği kanaatindeyiz. Eminiz ki, bölgede yapılacak araştırmalar, bu iki halef selef kesim arasındaki bağlantıyı ortaya koyacak ipuçlarını ve gerekli verileri sağlayacaktır."* (★★) Etnik yönden de, Zazalarla ilişki olabilecek belirtiler var. Prof. Mehrdad Izady, aynı bölgede Pavlikanlar'dan yaklaşık bin yıl önce yaşayan toplulukların dili ile Zazaca arasında bağ kuruyor. *"Strabo, Com-magane, Pontus ve Kapadokya'da yaşayan insanların aynı dili konuştuklarını yazıyor: 'Leukosur' yani 'Beyaz Sorani'. Bu dil-den birkaç cümle'nin çevirisini yapmış. Örneğin bu dilde Avrupa'dan gelen insanlar 'Sarapare' olarak adlandırılıyor, bugünkü Zaza dilindeyse bu 'Sarabere'dir, yani Kelleciler' geliyor"* (★★★). 'Leukosur'un bugünkü Zazaca'da 'kızılçocuk' anlamına

* Karapet Ter-Mkrtschian, *Die Paulikianer Im Byzantinischen Kaiserreiche*, sf. 124, Leipzig. 1893

** Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı Yahut Anadolu'da İslam - Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, sf. 117. Dergah Yay. Genişletilmiş II. Basım. '96

*** Prof. Mehrdad Izady, *Yeni Politika*, 11.8. '95 yurt dışı

geldigini ilave edelim. Kapadokya kültürü ile Zazaca arasında ilişki kuran başka yazarlar da var. Sir Henry Rawlinson, "Zazaca.. eski Kapadokyaca'dan izler taşımaktadır, fakat hiç şüphesiz Kürtçe ile aynı Aryan kökünden gelmektedir"(★) diyor. Şimdilik şunu diyebiliriz. Her halûkarda, eski kültürlerin sürekliliği, yeni biçimler altında kendini devam ettirmesi olgusu kesindir.

Alevilik-Yezidilik arasındaki yakınlık da ilgi çekicidir. Konu bütün yönleriyle araştırılmalıdır. Yezidilik ve Zerdüştlük arasındaki güçlü bağ araştırmacıların büyük kısmı tarafından kabul görüyor. Avcıoğlu'da bu sürekliliğe dikkat çekiyor. "Bazı Türkmen ve Kürt kabileleri arasında yayılan ve Ali'yi tanrılaştıran Ali ilahı, Ehl-i Hak gibi akımlar, Dersim bölgesi inançları, bazı araştırmacılara göre, mani-yezidi çizgisinden etkilenir"(★★).

Alevilik, elbette tek bir etnik topluluğun veya dinin devamı değildir. Ancak, yakın ilişkiler içinde olan, birbirinden derinden etkilenen eski kültürler karışıp harmanlaşarak, yeni olgularla birleşerek bugünkü biçimini almıştır. Değişimi, son 400-500 yıllık süreyi değerlendirerek de görebiliriz. Alevilik bir sentezdir. İnançlar mozayığıdır. Tarihsel kaynağın kendini koruyarak güncelleşmesidir. Görülüyor ki, coğrafya olarak Anadolu, Mezopotamya, İran'a, dinsel kaynak olarak Zerdüştlük, Manihaizm ve daha eski inançlara, bazı Hristiyan-İslâmi motiflere dayanır. Aleviliği İslâma bağlayan görüşler temelsizdir. Pragmatik bir yaklaşımın ürünü değilse, Aleviliği asimile etmenin başka bir yoludur. Nasıl ki, Şii inancı ile Ehl-i Beyt ve Hz. Ali sevgisi dışında Aleviliğin bir yakınlığı yoksa, genel olarak İslâm ile Alevilik arasındaki ilişki de bazı biçimsel yakınlıklar ve kült'lerin ötesine geçmez.

* Aktaran. M. Kalman. *Dersim Direnişleri*, sf. 27-28 Nûjen Yay. '95

** D. Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi, Cilt. 5*, sf. 1996

ALEVİLER VE İBADET DİLİ

Dini sistemler başlangıç itibariyle bir halkın içinde doğsa da, sonradan gelişir, o halkı aşar, genellikle uluslararası bir özellik kazanır. Çok az olmakla birlikte, bazı dinler belli halklarla özdeşleşmiş ve misyonerlik yönleri ikinci planda kalmıştır. Anadolu, Mezopotamya ve İran gibi onlarca halkın yanyana yaşadığı, kültürlerin birbirini etkilediği ve yer yer iç içe geçerek birleştiği, uzun süreli işgal ve göçlerin(-iç ve dış göçler-) yaşandığı bir coğrafyada inançlar 'ulusal' özelliğini yitirirler. Dahası, bu inanç binlerce yıldan bu yana yaşıyorsa, belirli kurallara bağlanarak çok daraltılıp resmi bir din haline gelmemiş ve esas olarak gelenek boyutunda, halkın kollektif aklında yaşatılıyorsa, burda sürekli bir değişim, etkilenme ve sentezleşme söz konusudur.

Bugün farklı ulusal kimliklere sahip olan halklar, ortak bir inancı paylaşıyorlar. Ki, bu ortaklık da görecelidir. Dersimli Zaza'nın inancı ve ibadet şekilleri, Çorum'lu Türk'e ya da Ege'nin, Torosların Tahtacılarına, Hatay'ın Nusayrilerine bire bir uymaz. Bu farklılıkda, Alevi inancının sahip olduğu esnekliğin önemli bir rolü vardır. Yanısıra, her halkın ulusal özellikleri, tarihsel geçmişi, sosyal durumu (-göçebe, yerleşik, şehirli-) ve etkilendiği kültürel-dinsel ortamın da önemli bir rolü vardır.

Göreceli de olsa değişik ulusal toplulukların ortak bir inancı olabilir. Ancak, ortak bir dil hemen hemen yoktur. Aleviler söz konusu edildiğinde, Alevilik ortak inancı etrafında toplanabilecek olanların, Kürtlerin, Kırmancların, Arapların, Türklerin halksal geçmişleri de bir değildir. Farklı orjinin bugün yaşayan en önemli kanıtı, tüm kesimlerin kendilerine ait dilleridir. Dinsel yakınlaşmadan dolayı, dini görevliler birden fazla dili konuşabilirler. Ya da asimilasyonun veya yanyana yaşamının sonucu olarak birden' fazla dil konuşulabili-

nir. Burda belirtilmek istenen, tüm Alevilerin ortak bir dile sahip olmadıklarıdır. Her halkın kendine ait ulusal dili vardır.

Şunu da vurguluyalım. Arapça İslâmın, Latince bir dönem Avrupa Hıristiyanlığı'nın dinsel dili oldu. Alevilerde, bir tek dinsel dil yoktur. Her halk dinsel ibadetlerini kendi ana dilinde yapmaktadır. Ne var ki, Alevilik ve ibadet dili konusu da çarpıtılmaktadır. Daha önce görüşlerine değindiğimiz Mélikoff da, Alevilik ve ibadet dili meselesini çarpıtıyor. Veya, farkında olmadığı bir yanılgı içindedir. *"Bektaşilik bir Türklük olgusudur. Şüphesiz, Balkanlarda Bektaşiler bulunduğu gibi, oldukça büyük sayıda Kürt Alevi de vardır, böyle olmakla birlikte, Bektaşiliğin kökeni Türktür. Merasimler sırasında kullanılan dil Türkçedir ve nefes'ler Türk dilince okunur"*(★).

Mélikoff, gerçeğin bir kısmını görmüştür. Aleviler, yalnızca Türklere oluşmuyor. Bununla beraber, Alevilerin ibadet dilinin yalnızca Türkçe olduğunu söylerken, Mélikoff yanlış değildir. Hatta, Mélikoff yanlışlarına rağmen doğruya daha yakındır. Türkiye'de Alevilik araştırmaları yapanların büyük çoğunluğu, Türkçe'yi Alevilerin ibadet dili olarak gösterdiler. Tipik bir örnek ve ilk resmi Alevi araştırmacılarından birisi olması bakımından, Prof. Hasan Reşit Tankut'un zamanın devlet Partisi CHP'ye sunduğu rapora bakalım. *"Bizde Alevilerin dört ana dili vardır: Türkçe, Dersim'de Zazaca, Malatya, Maraş'ta Kirmançça, Hatay ve Çukurova'da Arapça. Böyle olmakla beraber Arap dilli olanları hariç, bütün Alevilerin din dili Türkçedir. Niyazlarını Türkçe söyler, nefeslerini, naatlarını Türkçe yazarlar. Âyinleri baştan başa Türkçedir. Yalnız son zamanlarda Dersim imamı Seyit Rıza'-asılan-ın bâbı Alîşêr bize inat olmak üzere Türkçe'yi bırakmış nefeslerini Zazaca yazmağa başlamıştır"*(★★).

* Irène Melikoff, age. sf. 41.

** Mehmet Bayrak Ktürdoloji Belgeleri. sf. 298, Özge Yay. '94

TC legal söyleminde herkesi "Türk" ilan ederken, gizli araştırmalarda bazı gerçekleri kabul etmek zorunda kalıyor. Araştırıp, karşı önlem alıyor. Asimilasyonun daha rahat amacına ulaşması için, zemini tanımaya çalışıyor. Hasan Reşit Tankut, ana dil olarak Türkçe'nin dışında Zazaca, Arapça ve Khurmancı'yi kabul etmekle beraber; Araplar hariç, öteki Alevilerin ibadet dilinin Türkçe olduğunu iddia ediyor. Sadece, Dersim'i ve Alîşêr'i kısmen dışta tutmuş. Zazaca dinsel ibadet yapılmasını Alîşêr'le sınırlamıştır. Başka bir yazısında ise, Zazaca'yı dinsel dil olarak kabul ediyor. Burda ilginç olan bir nokta da, belgeleri yayınlayan Bayrak'ın tavrıdır. M. Bayrak, tarihi ters yönde düzeltiyor. Bayrak'a kalırsa, "Alîşêr'in şiirleri de Zazaca değil Kirmançca'dır" (★). Alîşêr'in ana dili Kürtçe'dir. Ancak, Koçgiri başkaldırısının yenilmesinden sonra Alîşêr 1921-37 arasında Dersim'de yaşıyor. Kaldığı bölgede halk hemen tamamen Zazaca konuşuyor. Bu koşullarda Alîşêr'in 16 yılda Zazaca öğrenmiş olması normaldir. Alîşêr'in şiirlerinde Aleviliğe de yer verdiği biliniyor. Aynı zamanda bir propagandist olan Alîşêr'in, Dersimlilere hitap etmesi için Zazaca'ya ihtiyacı var. Doğrusu, Alîşêr Dersim'de 16 yıl Zazaca öğrenmeden nasıl yaşayabilir? M. Bayrak, her halde buna da bir izah bulur.

Gelelim Türkçe'nin Kürt ve Zaza Alevilerin ibadet dili olduğu idiasına. Her şeyden önce bundan 100-200 yıl öncesi-ne baktığımızda, Dersim, Varto, Erzincan, Koçgiri, Malatya, Maraş Alevilerinin hemen tamamı Türkçe bilmiyordu. Dersim'de 1938'e kadar Türkçe'nin etkisi yok denecek kadardı. Konunun daha iyi anlaşılması için, '38 katliamından önce Jandarma Umum Komutanlığı'nın gizli olarak yazdırdığı "Dersim" kitabında söylenenleri aktarmamız gerekiyor. "İkinci kısım Zazalara yani alevilere gelince: bunlarda mezhep ve âdet dili Türkçedir. Ayinlerine iştirak edenler Türkçe konuş-

* Mehmet Bayrak Ktürdoloji Belgeleri. sf. 298, Özge Yay. '94

mak mecburiyetindedirler. Bu mecburiyettirki alevi zazalık asırlardan beri ihmal edildiği halde türklükten pekte uzaklaşmamış Dersim alevileri arasında cevap istememek şartile Türkçe meram anlatmak mümkündür. Şayanı nazar ve esef olan nokta şudurki 20-30 yaşından yukarı yaşlı her fertle Türk dili ile mütakabilen anlaşılmak ve dertleşmek mümkün olduğu halde bunun altında türk dili tamamen Zazalaşmakta ve hele 10 yaşında küçük çocuklarda ise türk diline rastlamak imkanı kalmamaktadır"(★). Raporu yazan(lar) kendi söylediklerini, kendileri yalanlıyorlar. Türkçe cevap veremiyenler, 20-30 yaşına kadar Türkçe konuşamıyanlar nasıl oluyorda "ayinlere katılanlara Türkçe konuşmayı mecbur" tutuyor ve yine nasıl oluyor da Türkçe bilmeyenlerin "mezhep ve adet dili Türkçe" oluyor? Raporu yazanlar gibi Dersimlileri "aslen" Türk kabul eden Kâzım Karabekir'e göre, Dersim'de "Türkçe konuşan tek tük şahıslar mevcut"tur(★★). Nuri Dersimi ise "Türk dilini anlayan bile mevcut" (★★★) değildir demektedir.

Hiç Türkçe bilmeyen bir halkın dini ibadetlerini Türkçe yapması saçmadır. Alevilik, Müslümanlığa da benzetilemez. Dinsel törenler karşılıklı söyleşi, ortak nefes ve beyit okumalarla yapılır. Dinsel iletişimde anlaşılmazlık değil, basit ve sade bir dille karşılıklı anlatım esastır. İslâmiyet de Kuran'ın anlaşılmasında korkuyla karışık gizemli bir hava estirmekte ve etkisini güçlendirmektedir. Alevilikte ise, halk duaları, beyitleri ezberler ve anlamını bilir. En iyi halde Arapça okunan bir-iki dua anlaşılır. Bunların ise dinsel törenlerde fazla bir yeri yoktur. Daha çok cenaze törenlerinde okunur. Zazaca'nın Dersim'de dinsel ayinlerde kullanıldığını itiraf eden raportörler de var. Bunlardan birisi de, Hasan Reşit Tankut'tur:

* Dersim, Jandarma Umum Kumandanlığı Yay. sf. 38-39

** Kazım Karabekir, Kürt Meselesi, sf. 87. Emre Yay. '94

*** N. Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim. sf. 72. Zêl Yay. 1994

ZAZA DİLİ

"Lenguistler; bu dili Neopers (Yeni Farsça) zümresinden sayarlar. Vaktiyle Deylem ve Harzemşah Türkler'i bu dille konuşmuşlardı. Fakat bugün bu dili ancak, Dersim bölgesinde yaşayan Alevi Zazalar muhafaza etmektedirler. O da sadece âyinlerde liturjik dil olarak" (★). Tankut'un, Zazaca'nın tarihi ile ilgili fikirleri ve sözüm ona Türklükle ilişkisi burda konumuzun dışındadır. Yazar, Zazaca'yı "Yeni Farsça zümresi"ne ait göstererek Türkçe'yle ilişkisinin olmadığını kendisi kabul etmiştir. Burda dikkate alınması gereken nokta Zazaca'nın dinsel ayin dili olduğunu tespit etmesidir. Ki, Yazar'ın Zazalık ve Alevilik'le yakından ilgilendiğini, alan çalışması yaptığını da unutmamak gerekiyor.

Türkçe, Bektaşilik aracılığıyla Zazaca ve Kürtçe konuşan Alevilerin arasına sızmıştır. Bu etkinin nispeten Kemalist dönemden sonra geliştiğini söyleyebiliriz. Ancak, her şeye rağmen bu etkinin sınırlı kaldığını görüyoruz. Zazaca ve Kürtçe yazı dili yeterince gelişemediği için dinsel metinler zamanında derlenip yayınlanamadı. Oysa, oldukça yaygın bir sözlü edebiyat var. Bugün yapılan sınırlı folklorik derlemeler dahi bunu kanıtlıyor. Şunu da unutmamak gerekir; Kürt, Türk ve Zaza Alevilerinin büyük bir kesimine Pir'lik yapan Ocak'ların çoğunun dili Zazaca'dır.

Zazaca dini metinlere ait örnekler de yayınlanmıştır. Dersim folkloru, dini inanışları konusunda araştırmalar yapan Munzur Comerd, Bava Hesenê Kolu'nun dinsel ayinlerde okuduğu Zazaca bir metni yayınladı(★★). Hawar Tornêcengi'de Zazaca'dan bir Dua örneği yayınladı(★★★). Dersimlilerin dinsel dili konusundaki tartışmaya katılan Berhem Dergisi'ne göre; "Bektaşiliğin Türkçe dua ve deyişleri.. çok sonra, ama yaygın olmayan bir biçimde öğrenilmeye başla(n)mıştır... Araştırmalarımız, Dersim'li Alevilerin dini vecibelerini ağırlıkla kendi ana

* Mehmet Bayrak *Ktürdoloji Belgeleri*. sf. 223, Özge Yay. '94

** Munzur Comerd, *Berhem Sayı*. 6-7, Sf. 91-93, Ankara. '93

*** Hawar Tornêcengi, *Dêrsim de Taê Kılâmê Heqîê*, Pir.

Sayı. 3, sf. 44, 1995

dillerinde karşıladıkları, kendi dillerinde Cem tuttuklarını ve kendi dillerinde dua ettiklerini açıkça ortaya koymaktadır"(★).

Araştırmacılar tarafından Aleviliğin içinde değerlendirilen İran'daki Ehl-i Hak toplumunun dinî dili Goranice'dir. Goranice kutsal dil olarak kabul edilmektedir. İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı Ehl-i Hak Maddesinde Minorsky de bunu kabul ediyor (★★).

Bugüne kadar araştırılmamış bir başka olgu da, Ermeniler arasındaki Aleviliktir. Konuya Fuad Köprülü'nün yüzeysel de olsa değindiğini görüyoruz. "*Anadolu Hristiyanları arasında Bektaşilik, Hurufilik gibi Ehl-i Sünnet akidelerine aykırı zümrelere intisap edenlerin bulunduğunu iyi biliyoruz*"(★★★). Şimdilik, Aleviliğin Ermeniler arasında ne ölçüde yayıldığını, dinsel törenlerin hangi dilde yapıldığını, bugün bu inancın devam edip-etmediğini bilmiyoruz.

Görüldüğü gibi kimi Türk yazarların ve onların etkisinde kalan bazı yabancı araştırmacıların, ileri sürdüğü Alevilerin ibadet dilinin Türkçe olduğu görüşü gerçek hiç bir temele dayanmıyor. Bu görüşün, Türk milliyetçiliğinin bilinen safsatalarının bir tekrarı olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç yerine şu söylenebilir. Bu yazı, Aleviliği tüm yönleriyle araştırmak, tanımlamak iddiası ile yazılmadı. Bunun daha geniş araştırmaların konusu olduğu açıktır. Günümüz Aleviliğinin durumu, bu inançtaki toplumların yaşayışları, inançların evrimleşmesi, ancak yerinde yapılacak sosyolojik araştırma ve incelemelerin, folklorik derlemelerin sonucu bilinebilir. Çok kere yapıldığı gibi, tarihsel kaynakları referans göstermek gerçeği yansıtmayabilir. Çünkü, toplumsal her olguda olduğu gibi Alevilik de gelişip, değişmektedir. Konuya ilişkin bazı olumlu çalışmalar olmakla birlikte, yayınlanan kitap ve yazılar ya birbirini tekrarlıyor, ya da; belli bir görüşe kendini kilitlemiş kesimlerin propagandasını yapıyor.

* Berhem, Sayı 6-7, Sf. 90, Ankara 1993

** V. Minorsky, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 4, Ehl-i Hak Madesi, sf. 201-207

*** Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, Sf. 266.

TANZİMAT'DAN KOÇGİRİ DİRENİŞİNE

1937-38 direniş ve jenosidinin üzerinden yarım yüzyıldan fazla bir süre geçti. Dersim direnişi ve Türk rejiminin jenosidi, halâ tüm yönleri ile açığa çıkmış değil. Herşeyden önce TC arşivleri araştırmacılara kapalı. Dönemin resmi açıklamaları, gazete haberleri, açıklanan bazı raporlar, direniş ve katliamı tüm yönleri ile açıklayacak durumda değil.

Nuri Dersimi'nin *"Kürdistan Tarihinde Dersim"* ve *"Hatıratım"* eserleri çok değerli ve Dersim'e ilişkin en derli-toplu kaynaklar olmasına rağmen, yine de bilgi ve belge eksikliğini tamamlayacak durumda değiller. Ayrıca, Nuri Dersimi'nin eserlerinde de yanlışlar ve tartışmaya açık noktalar var. Son yıllarda yeni araştırmalar, bazı gizli rapor ve belgeler, katliamı yaşamış insanların anılarını toplama ve yayınlama girişimleri sevindiricidir. Ama, bunların hem belli bir disiplin içinde yapılmadığını görüyoruz; ve hem de, özellikle dönemin canlı tanıklarının anılarına yeterli önemin verilmediği görülüyor.

Şimdi, geçmiş-bugün ve gelecek arasında daha sağlıklı bir bağ kurmalı ve toplumsal süreklilik ile ideolojik-siyasal sürekliliği birleştirmeliyiz. İkincisi; birincisinin (-toplumsal sürekliliğin-) önünde olmalıdır. Söylemeye gerek yok ki, nasıl toplumsal yaşam geliyor, üretim, yerleşim ve örgütlenme biçimleri yeni aşamalara ulaşıyorsa, düşünsel-siyasal süreçlerimiz de yeni ve daha üst sentezlere ulaşmalıdır. Elbette, yenilik adına geçmişten kopan, kültürel özelliklerimizi dejenerere eden anlayış ve yaklaşımlar red edilmelidir.

Tarihin biz Dersimlilere bencil davrandığını söyleyebilirim. Etnik, dini ve siyasal yönden sürekli bir kaynaşma, hareketlilik içinde yaşanılmasına, tarihin aktif bir tarafı olunması-

na rağmen çok az yazılı belge günümüze kalmış. Belgelerin büyük çoğunluğu da darma dağınık durumda bulunuyor. Toplu değerlendirme ve incelemelere ihtiyaç aciliyetini koruyor. Egemen ulusun ideolog ve tarihçilerinin, propaganda kurumlarının bilerek tarihi tahrif etme çabası, tarihe pragmatik yaklaşımlar ve sözde "*bilimsel tarih araştırmaları*" arasında gerçeği bulmak ve onu günümüz insanının dili ile okuyabilmek için geniş ve belki de kollektif araştırmalara ihtiyaç var. Bu duruma "*dost*" geçinip tarih hırsızlığı yapanların yarattığı tahrifat da ilave edilirse, sorunun önemi daha iyi anlaşılır. Ulusal kimliğimizi inkar edip, geleceğimizi ipotek altına almak isteyenlerin ortak özeliği, hepsinin tarihimizi gasp etmek istemeleridir. Tarihçi ve siyasetçilerimizin bu bilinçle çalışacaklarını ümit ediyor ve tarihin bencilliğinin kırılacağına inanıyorum.

Dersim denildiğinde de genellikle katliam yılları üzerine yoğunlaşıyor. Katliama çıkan yolları inceleyip tarihi gelişim seyri izlenmeden, sonuçlar üzerine değerlendirmelerde bulunmak pek sağlıklı değildir. Bu yazı Dersim tarihinden bir kesit sunuyor.

"MEMLEKETİN ÖTEDEN BERİ DERSİM MESELESİ VARDI" !

Resmi belgeler Dersim'in Osmanlıya hep "*sorun*" olduğunu gösteriyor. Aslında, bunu tersinden Osmanlının Dersim'e hep sorun olduğu şelinde okumak daha doğrudur. Dersim hakkında rapor veren, yazı yazan resmi görevli ve yazarların hemen hepsi bu "*sorun*" mantığını tekrarlıyor. Kendisi de Dersim katliamının baş sorumlularından birisi olan İsmet İnönü, yıllar sonra yazdığı anılarında, "*Daimi bir husursuzluk yuvası da Dersim idi. Memleketin öteden beri Dersim meselesi diye bir derdi vardı*" (★) diyor.

* İsmet İnönü'nü HATIRALAR. Cilt.2, sf.268, Bilgi Yay.

'Öteden beri' denildiğinde en azından tarihi, Osmanlının sunni Kürt Bey ve Ağaları ile işbirliği yaparak bölgeye ege- men olduğu 1514'den başlatmak gerekiyor. Zira, Dersim bu ta- rihten sonra Aleviliğini koruduğu gibi, Osmanlıya da boyun eğmemiştir. Boyun eğmemenin sınırları ve çevresine etkisi zaman içinde daralma ve genişleme gösterdi. Osmanlı sürekli olarak Dersim'i sınırlamak, giderek ortadan kaldırmak istedi. Dersim kelimenin gerçek anlamında etrafı etnik ve dinsel yönden kendisine düşman kesimlerce çevrilmiş bir ada olarak yaşadı. Öyleki, Bitlis Beyi ve Şerefname'in yazarı Şeref Han, "*Çemişgezek'ten Kürdistan'ın bir bölgesi olarak övgüyle bah- sederken, Çemişgezek'in Sunni beylerinin Kızılbaşlara karşı mücadelelerini ise 'dikenleri temizleme' olarak değerlendiri- yor*"(★). Dersim'in varlığını bu koşullara rağmen korumasında coğrafi konumunun önemli bir yeri vardır. Kuzeyi, Kuzey- batısı ve Kuzey-Doğusu Munzur Dağları ile erişilmez doğal bir geçitle çevriliydi. Halk dış güçlere karşı boyun eğmiyor- du. Halkın uzun yılların getirdiği savaş tecrübesi ve kendine güvenen bir kültürü vardı. İşgalci saldırılara karşı bu kadar uzun direnişin belirleyici etmenlerinden birisi de, Dersim'i çevreleyen bölgelerdeki sisteme göre, daha uyumlu ve adil bir düzene sahip olunmasıdır. Anadolu, Kürdistan ve öteki coğrafyalarda sunni şeriatın hedefi haline gelenler Dersim'e sığınıyor, direnişi güçlendiriyorlardı. Rejimin yerli ayağı olan sunni Kürt ve Türk beyliklerinin kendi aralarındaki çelişkile- ri, birlikte davranamamaları da tasviyeyi engelleyen etmen- lerden birisidir.

Dersim'i Osmanlılar açısından önemli kılan nedenlerin başında Gümüşhane ve Keban madenlerinin güvenlik içinde işletilmesi, işletme için gerekli olan yakacağın yörenin os- manlarından sağlanması ve gelirlerinin aktarılması geliyordu.

* *Şerefnameden Aktaran M. Kalman, Dersim Direnişleri, sf. 35 Nûjen Yay. '95*

Osmanlı sarayının bu konuda direkt fermanları olduğu gibi, yöredeki Beyliklerin de girişimleri olmuştur. Dersim'e yakınlığı dolayısıyla Divriği bu konuda özel bir rol oynamıştır. Divriği'deki Köse Paşa Hanedanı'nı inceleyen Necdet Sakaoğlu, konuya ilişkin bilgiler veriyor. *"XVIII. yüzyıl başında ortaya çıkan, bölgeye yakınlığı sebebiyle Divriği'yi daha fazla tehdit eden ikinci hareket, Munzur Dağlarından kaynaklanmakta, Karasu Vadisi ile dağ geçitlerinden sarkmaktadır. Bunlar Dersimlilerdir. Amaçları ise, terör ve talandır.*

(Bu) olgunun Divriği ve çevresine yaşattığı karabasanı, 1745 yılına ait şu belge apaçık ortaya serer:

Kemah, Poşadı, Eğin, Çarsancak ahalileri, aslen Kiği reayasından olan Şeyh Hasanlı ve Desmalı Kürtlerinin eski yerlerinden kalkıp Çemişgezek'te yurt tutmaya başladıklarını, Dojik Dağına sığınıp yerli halkı kovduklarını, mal yağmaladıklarını, vergi ödemediklerini, 40-50 kişilik çetelerle adam öldürüp soygunda bulunduklarını, baskınları gündüzleri dahi yapmaktan çekinmediklerini şikayet ederek tedbir alınmasını istemişlerdir."(★)

Dersim'in sorunlarından birisi de çevredeki Mir, Ağa ve Beylerin, aslında sunni Kürt ve Türklerin sürekli olarak merkezi hükümete şikayetde bulunmasıdır. Burada belirleyici olan Dersimlilerin askeri taşkınlıkları değil, Kızılbaş kimlikleri ve boyun eğmemeleridir. Zira, bölgede yaşayan öteki halklar, Ermeni, Rum ve Süryaniler böyle bir şikayetde bulunmamaktadır. Zamanın Mir ve Beylerinin yaptığı eşkiyalık, zulüm, hırsızlık, Dersimlilerin zaman zaman baş vurdukları talan ve şiddet eylemleri yanında kıyaslanmayacak derecede büyüktür. Sorunun esası Dersimlilerin *"reaya"* olmayı red etmeleri, boyun eğmemeleri, vergi adı altında yapılan resmi talana evet dememeleri ve Kızılbaş kimlikleridir. Dikkatli oku-

* Necdet Sakaoğlu, *Anadolu Derebeyi Ocaklarından KÖSE PAŞA HANEDANI*, sf. 37, Yurt Yay. 1984

yucu bunu ferman ve yazıların içinde net olatacak okuyabilecektir.

20 Eylül 1753 tarihinde Padişah Diyarbakır Valisi'ne yeni bir hüküm yollar. Önce bu belgeden bir bölüm aktaralım.

"Diyarbakır Valisi vezir İbrahim Paşa'ya ve Hassa silahşörlerinden konu için mübaşir atanan Ahmedpaşazade Abdullah'a hüküm ki:

Çemişgezek'te yerleşik Şeyh Hasanlu ve Desmelü (Dersimli) ve Keratlu ve Karabali kürtleri eşkiyaları Keban madeni kömürcü ve kelekçilerini, yolcuları soydukları, birçoklarını da katlettikleri, Çemişgezek ve Çarsancak kazaları ahalilerinden her yıl onbeşer kişiyi öldürdükleri, onbeşbin kuruşluk davar, hayvan, para ve eşya gasp ettikleri; ayrıca otuzaltı adet köyün, sözü edilen eşkiyaların kötülüklerinden harap ve tarumar olduğu, bu köyler halkının çevreye dağıldığı; devlet hazinesinin büyük kira getiren Keban madeninin düzeninin de yine bunlarca bozulduğu, maden işçilerinin huzursuz edildikleri konuları; daha önce de bir çok kez, toplu dilekçeler ve başvurularla başkente ulaştırılmıştı. O bölgenin güvenliğe kavuşturulması, yoksul halkın korunması bakımından sözü edilen eşkiya gruplarının gereği gibi sindirilmesi için Üçüncüzâde Gülşen Bey'e görev verilmiş; yeterince piyade askeri ile eşkiyanın üzerine gitmesi istenmişti. daha sonra kendisinin yardım ve destek istemesi ile de Palu Hâkimi, Kemah'tan Sağırzâde, Erzincan'dan Beşirzâde ve Vicani Hüseyin Bey, Çemişgezek ve Çarsancak voyvodaları Gülşenzâde'nin yanında görevlendirilmişler; Sivas ve Diyarbakır valilerine de duruma göre yardım yapmaları yazılmıştı."(★)

Padişah devamla, daha önceki Vali'nin de bu işle ilgilenmediğini, fakat bitiremediğini, Dersimlilerin sözlerini tutmadığını, mutlaka tepelenmeleri gerektiği, bağlılıklarını bildiren bel-

* Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt. 6, sf. 409

geler alınmasını istiyor. Ancak, Diyarbakır Valisi ve emrine verilen yöredeki Bey ve Mirler başarılı olamazlar. Dersim denetim altına alınamadığı gibi, Gümüşhane ve Keban madeninde üretim de tehlikeye girmiştir. Osmanlılar Kafkaslarda Ruslara karşı direnmeye, sınırlarını korumaya çalışmaktalar. Kürdistan, Ermenistan ve civardaki askerlerini Kafkasya'ya göndermeden Dersim'e büyük bir hareket planlarlar. 1781 yılından başlayıp 1782 yılına kadar devam eden saldırıyı, N. Sakaoğlu'nun özetinden izleyelim.

"Dersim volkanı yine kabarmıştır. Keban, Kuruçay, Kemah, Gercanis, Çemişgezek, Eğin, Erzincan, Tercan ahali-leri devletten yardım beklemektedirler. Keban madenine kömür ve kütük sevkiyatı kesilmiş, köyler yağmalanmış, insanlar öldürülmüştür. Docik, Pirnik ve Ovacık mıntıkalarında oturan Şeyh Hasanlı, Dersimli, Gevanlı aşiretleri tuğyan (-taşkınlık, azgınlık- bn.) halindedirler.. Yörenin zalim derebeyleri bu korkusuz ve acımasız yığınları, çevre halkının üzerine saldırtmaktadırlar. İki ayrı koldan iki ayrı ordunun bölgeyi kuşatması planlanır. İki başbuğu seçilir. Erzurum valisi, Muş, Kiği, Tercan, Kuruçay, Bayburt, Hınıs, Kelkit, Erzincan, Kemah, Gercanis Beyleri ve diğerleriyle Dersimi doğudan sıkıştıracaktır. İkinci ordu, Diyarbekir beylerbeyinin komutasında, Palu, Çarsancak, Çemişgezek, Eğin, Poşadı, Arabgir ve Diyarbekir voyvodalarının getirecekleri askerlerden oluşacak; mirmirândan Divrikli Mustafa Paşa da sancağı askeriyle bu orduya katılacaktır. Mustafa Paşa, harekât alanına göre, batıdaki en uzak garnizonu temsil etmektedir. Bu iç savaş için, *"Divriği'nin sınıf-ı askeriyesi ve harp ricali ile"* görevli kılınmasında, götüreceği askerden çok, eşkıyayı, bölgeyi ve şartları yakından tanıması etken olmuştur. 1781 Mayıs'ında başlatılan Dersim harekâtının 1782 Mart'ına kadar aynı noktada çakılı kaldığı dikkati çeker. Dersimliler, öldürme, ırza geçme, yağma ve tahrip eylemlerini daha bir düşmanca sürdürmektedirler. Yazılan emirler sonuçsuz kalmaktadır.

Divriğili Mustafa Paşa'ya da hareket alanına varıncaya kadar, konaklayacağı yerlerde birer geceden fazla kalmaması öğütlenir. Onun ve bazı öteki yükümlülerin desteğiyle Diyarbakir Beylerbeyi Osman Paşa 1781-82 kışında, ortalama rakımın 1500 olduğu Dersim'i neredeyse dize getirmiş, fakat kaçan elebaşılar, Harput âyanı Genç Osman'a sığınmışlardır.

Bu küçük zafer kıvılcımı, Köse Paşa'ya Divriği sınırları dışında ilk yöneticilik yolunu açacaktır. Dersim'le ilgili görevinin yanısıra, "*Gümüşhane Maden Eminliği*" verilir. Nisan 1782'de yazılan emirle, "*Dersim için, Gümüşhane'den sevkedilecek askerlerle cephaneye ve levazımata acele yerine ulaştırılması*" buyrulur. (★)

Yazar Osmanlı kafasını günümüze taşıyor. Dört taraftan Dersim'e yöneltilen saldırıları övgüyle anlatıyor. Sonra da Dersimlileri suçluyor. Bu denli büyük bir saldırıya direnmek, bir yıl saldırıyı durdurmak için iyi bir askeri kabiliyet ve savaş taktiğine, üstün morale ve ileri örgütlenmeye sahip olmak gerekiyor. Elbetde, saldırgan ve savunmacı aynı şekilde savaşmıyor. Askerlerin çoğu yağma için ve zorla getirildiğinden direniş karşısında dağılmaktan başka bir şey yapamıyorlar.

Sonraki yıllar nispeten sessiz geçer. En azından yayınlanan belgelerde saldırı ve direnişe ait yazılı pek bir şey yok. Tanzimatla birlikte, Dersim'e yönelik hareketlilik yeniden başlar. İdari düzenlemeler yapılır.

* Necdet Sakaoğlu, age. Sf. 60

TANZİMATLA BAŞLAYAN SALDIRI

"Dersim 19'cu asra kadar adeta müstakil bir vaziyette ve ismen Osmanlı İmparatorluğuna bağlı bir şekilde yaşamış bir muntıkadır. Tanzimattan sonra devletin bu muntika ile de alakadar olduğunu görüyoruz" (★) Tanzimat, Osmanlının kendini düzenleme, Batı'da gelişen milliyetçilik akımlarına karşı merkeziyetçiliği sağlama, çürümüş çatıyı onarma girişimiydi. Nispeten başarılı olduğu da söylenebilir. Bazı halkların ulusal hareketlerini geciktirdi, bazılarını da Osmanlıcılık akımı ile sistemin içine aldı.

Osmanlı'nın yüzyıllık yarası, denetleyemediği Dersim de idari düzenlemeler yapılarak denetim altına alınmaya çalışıldı.

"Dersim'de hükümet nüfuzuna başlangıç olarak Dersimin Vilayet halinde teşekül ettiği 1880 tarihini esas tutarız. Dersimin ilk valisi Fikri paşa namında bir zat olup, bu zat idarei maslahat yolu ile de olsa hükümet ile Dersimlileri ilk defa birbirine yanaştırmağa çalışmış bir idare reisi olarak tanınmaktadır" (★).

Vilayet teşkili Dersim'de yaklaşık on yıl sürer. 13 Mayıs 1888 de tekrar mutasarıflık haline getirilir. Vilayetin kaldırılmasına gelirinin düşüklüğü gösterilmişse de, bu tümüyle doğru değildir. Dersim idari olarak parçalanıp Elazığ ve Erzincan'a bağlanır. Böylece siyasal güçten de düşürülmek istenir. Dersim'e yönelik idari teşkilatlanmanın en önemli amaçlarından birisi de, yörenin önde gelenlerine imtiyazlar vererek 'yerli ayak' oluşturma düşüncesidir. Bazı aşiret liderlerine tanınan ayrıcalıklar iç çelişkileri de artıracak, böylece denetim için koşullar olgunlaşacaktır. Tanzimat döneminde Osmanlı-

*Jandarma Umum Komutanlığı , DERSİM Yayını, Sf. 79

**Age. sf. 57

nın izlediği yol ve Dersim'in durumunu daha iyi görmek için Jandarma Umum Komutanlığı yayını Dersim belgesinden daha uzun bir aktarma yapmamız gerekiyor.

"Tanzimat devrinde Dersimi (Şah Hüseyin) adı ile anılan bir Dersimlinin hakimiyeti altında görüyoruz. Bu zamana kadar kürtlerle meskûn şark vilayetlerinde Kürtlerin yöresel kımıldamaları ve büyük eşkıyalık hareketleri kuvvetle cezalandırılıyordu. Aynı şekilde bulunan Dersim'e karşı ise bu usul da sakınca görülmuş ve idarei maslahat politikası takip edilmiştir. Dersimliler (Yavuz-Safavi) mücadelesinden beri etrafa ve bilhassa sünniyülmezhep Türklere karşı taşkınlıklarını hiç eksik etmemişler ve bu tecavüzleri bir taraftan Bayburt ve bir taraftan Sivas yakınlarına, Kangala kadar uzatmışlardır. Osmanlılar askerlikte Nizamı cedit usulünü kabul ettikten sonra Dersimin de askerliğe uymasını temin suretile bu mıntıkaya girmeyi düşünmüşler ve bunun için de nişan, rütbe, hediyeler dağıtmak suretile Dersim reislerini ele geçirmeyi hareketlerine ilk ilke etmişlerdir. Bu maksatla on dokuzuncu yüzyılın son yarısında İsmail Hakkı Paşa ile Erzurum müşürü Samih Paşa Dersim reislerini Erzurum'a davetle, kendileri ile temasa gelmiş ve fakat bir sonuç alamamıştır. Dersim'in hükümetten uzak duran ve o zamana kadar adeta hükümet içinde bir hükümet imiş gibi bağımsız yaşayan itaatsız, azgın ve saldırgan halkına hakim olmak için Samih Paşa Dersim dahilinde önemli noktalara Blokhavuzlar inşası ve bunları birbirine telgraf hatları ile bağlamak sureti ile Dersim asayışı üzerinde etkili olmak ve sonuç olarak Dersim'de sükunu temin ederek bu halkı kazanmayı düşünmüş ise de bu arzularını uygulamada başarılı olamamıştır.

1863 senesine kadar Dersim'e hakim ve etkili bir vaziyette olan ve bütün saldırılar ve asayişsizliklerin sorumlusu olan Hüseyin bey bir aralık tutuklanarak İstanbul üzerinden Vidin'e sürülmüştür. Hüseyin beyin Dersim'den kaybolmasının ardından kendisinin ve ailesinin Dersimliler üzerindeki

nüfuzu kırılmaya başlamış ve oğlu Ali bey Dersim halkının kendi nüfuzları aleyhine başlayan hareketlerini durdurmada başarılı olamamıştır.

Dersim'de başlayan bu cerayandan her halde haberdar edilen Hüseyin bey bir yol bularak sürgün yerinden kaçmış ve tekrar Dersim'e geri dönmüş ve 1863 senesine kadar Dersim'de tekrar hükümrân olmaya muvaffak olmuştur. Bu sırada vefat eden Hüseyin bey yerine oğlu Ali bey reisliği ele almıştır. Ali bey zayıf yaradılışlı olmakla beraber temiz bir insan olduğundan hükûmetle ilişkiye geçmiş ve hükûmetin adamı olmuştur. Bu hareketine mükâfeten kendisi Erzincan'a çağrılarak, (Dersim umum müdürü) unvanı altında Erzincan'da ikameti uygun bulunmuştur. Hükûmet bu şekilde davranarak, Dersim'de hükümrân olmakta olan bir aileyi elde etmeği ve onu daima göz önünde bulundurmaya esas hareket kabul etmiş ise de karakter itibari ile başında daima bir reis görmeye alışan Dersim'in diğer bir Ali bey doğuracağını dikkate almamıştır. Nitekim Ali beyin Erzincan'da ikamete geçmesi ile, babasının Vidin'e sürülmesi ile zaten sarsılmaya başlayan aile nüfûzları yeniden darbelenmiş ve gerçektende Dersim'de yeni reisler bu ailenin nüfûzunu taksime başlamışlardır. Hüseyin bey ailesinin nüfûzu şu sûretle kırılırken Hozat civarında (Şeyh Süleyman) isminde bir şeyh türemiştir. Bu Süleyman o sıralarda merkezi Dersim'de (5000) kişilik silahlı bir kuvveti daima emri altında bulunduracak kadar kuvvet kazanmış bir şeyh imiş. Dersimliler bir taraftan bu şeyhe doğru yönelirken, diğer taraftan da zayıf ta olsa (Şah Hüseyin) ailesi ile ilişkilerini tamamen kesmemiş bir vaziyet almışlardır. Bu sıralarda Ali beyin (Hüseyin bey) isminde bir yeğeni husisi kabiliyetler göstermeye ve Dersimlilerin sevgisini kazanmaya çalışmış ve gerçekten ailelerinin eski nüfûzlarını kısmen tesise de muvaffak olmuştur. Mamafih çok kurnaz olan bu Hüseyin bey aile nüfûzunun herhalde sarsıntı içinde olduğunu ve bu nüfûzu paylaşacak kuvvetler doğ-

duğunu görünce, bir taraftan da hükümete meyletmeyi unutmamıştır. Bu sayededir ki, kendisi hükümetçe Pülümer kaymakamlığına tayin edilmiş ve resmi bir sığata da sahip olmuştur.

1875 yılına kadar Dersim'i nüfûz yarışı peşinde ve fakat etrafa sarkıntılıkta süreklilik görüyoruz. 1875 te Ahmet Muhtar paşa hiç bir devlet teklifine yanaşmayan ve bağımsız gibi bir vaziyet alan Dersimliler içine diğeri bir yol ile girmeyi arzu etmiş ve Dersimlileri birbirine düşman iki zümreye ayırmaya çalışmış ve bunda başarılı olmuşsa da, bu çalışma da olumlu bir sonuç vermemiştir. Ahmet Muhtar paşa Dersim'de şu suretle tesisine başladığı şahsi nüfûzundan istifade edebileceğini iyice düşünerek Samih ve İsmail Hakkı paşaların yaptığı tecrübeyi tekrar etmeyi düşünmüş ve o zaman Erzincan mutasarrıfı olup Dersimlilerle irtibatı olan Şefik paşanın yol göstermesi ile Dersim reislerini tekrar Erzurum'a davetle ikinci bir toplanma yapmıştır. Bu daveti Hozat ve civarında nüfûz sahibi olan Mansur ağa ve Şeyh Süleyman kabul etmemişlerdir. Bu davette bulunan Dersimli reisler arasında Pülümer kaymakamı Şah Hüseyin bey zadelere Hüseyin beyle Mazgirt kaymakamı Gülabi beyde varmış, eski teklifler tekrar yapılmış, Hüseyin bey itiraz etmiş, Gülabi bey yapmak için söz vermiş, fakat Dersim'e geri döndüğünde Gülabi sözünde durmak için girişimde bulunmuşsa da başarılı olamamış ve sonuç olarak yeni türeyen reislerin nüfûz ve ihtirasları neticesinde öldürülmüştür.

İkinci Erzurum toplantısı Hüseyin beyin sakıngan hareketine ve bir söz altına girmemesine rağmen bu aile nüfûzunun Dersim'de kırılmasına ve yalnız kendi yöresi ile sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Her halde bu durumun düzeltilmesi düşüncesi ile olacaktır ki, Hüseyin öldürülen Gülabi bey yerine Mazgirt kaymakamlığına tayin edilmiş ve fakat bu ortamda Dersim nüfûzunun esasen Erzurum davetini kabul etmemekle konumunu güçlendiren ve Hozat civarında hakim

bir durumda bulunan ve inançları gereği Türklüğe ve hükümete düşmanlıkları ile tanılan şeyh ailesinden Mansur ağa eline geçmesine engel olamamıştır. Dersim mıntıkasındaki ve Dersimli kaymakamlar gerçi babıali adına hükümet yapıyorlarsa da, Dersimlilerin asker vermesini ve her türlü teklifi yerine getirmeyi temin edemiyorlardı. Nüfûzları fikri planda kalıyordu. Hükümet kuvvetlerinin tesiri altında bulunan kısımlardan kısmen vergi tahsilatı yapılıyorsa da, bu tahsilatın ancak yarısını hazineye gönderiyorlar ve diğer yarısını da tahsil olunmadı kaydı ile şahıslarına tahsis ediyorlardı. Merkezi Dersim'de 5000 kişilik küçük bir ordusuyla ve mıntıkasında ve ozamana oranla tahkim edilmiş -beş kaleciği- ile vaziyete tamamen hakim ve Türklere düşman olan Şeyh Süleyman ailesinin yöresine ise hükümet nüfûzu asla yanaşamıyordu"(★). Osmanlının Tanzimat döneminde Dersim'e yaklaşımını tam olarak göstermek için uzun aktarmak gerekiyordu. Burda öne çıkan bazı noktaları şöyle özetliyebiliriz.

Osmanlı, Dersim'in "*hükümet içinde hükümet*" olmasından rahatsızlık duymaktadır. Bunu ortadan kaldırmanın ilk yolu olarak; aşiret reislerine, önde gelenlere nişan, rütbe ve hediyeler dağıtarak onları ele geçirmek istemektedir.

İkincisi; Dersim içine Blokhavuzlar kurarak ve askeri yönden güçlendirerek hakimiyet düşünülmektedir.

Üçüncüsü; Hükümetin adamı olmuş Ali bey adında birisine, Şah Hüseyin beyin oğluna "*Dersim Umum Müdürü*" ünvanı verilmiş ve Erzincan'da ikameti istenmiştir. Böylece, hem Dersim'in önde gelen ailelerinden birisi denetim altına alınarak Dersim'den uzaklaştırılmış ve hem de yönetim işi 'yerli ayağa' yaptırılmak istenmiştir.

Dördüncüsü; 1875 de Ahmet Muhtar paşa Dersim'e girmek için yeni bir yol olarak, halkın iki ayrı zümreye bölünmesini, bunların birbirine düşman yapılmasını denemiş ve

* Age. sf. 126-129. abç.

bunda kısmen başarılı da olmuştur. Bu yöntemi Türk egemenleri sonraki yıllarda da uygulamış, Dersim'in tasfiyesinde bu durumun neredeyse belirleyici rolü olmuştur.

Beşincisi; Osmanlıya boyun eğmeyen Sey Mansur ailesinin inancı (-Alevilik-) "*Türklüğe ve hükümete düşman*" görülmüştür. Bu aynı zamanda, aleviliğe devletin yaklaşımını ve Dersim aleviliğinin Türklük dışı konumunun itirafı anlamına geliyor.(★)

Altıncısı; Şah Hüseyin ailesinin kısmi işbirliği yapmasına rağmen, Hozat'da Mansur ailesi, Merkezde Sey Süleyman hakimdir. Hükümet bu bölgelere yanaşamamaktadır. Silahlı güçleri, kaleleri ve iç yönetimi ile Dersim etrafı çevrili "*hükümet içinde hükümet*" konumunu, bağımsız statüsünü korumaktadır.

Osmanlının Dersim planları üzerinde çalıştığı bir dönemde Osmanlı-Rus savaşı başlar ve güçler dengesi değişir. Osmanlının, Dersimlilere ihtiyacı vardır. Hem askeri kuvvet istemekte ve hem de, savaşta Dersim'in kendi hakları için ayaklanma çıkaracağı korkusunu yaşamaktadır.

Dersim'i hesaba katan bir başka güçte Ruslardır. Eğer yazılanlar doğruysa, Dersimliler henüz savaş başlamadan Ruslara yardım teklif etmişlerdir. "*1877'ye doğru ruslarla hükümetin arası açılmış ve harp ihtimalleri çoğalmış. Bunu hisseden dersim ağaları Erzurumdaki rus konsolosuna, savaşın başlaması halinde Osmanlılar aleyhine yardımlarını teklif etmişlerdir. Bunlar arasında o zaman Mazgirt kaymakamı Dersimli Nafiz ve reislerden Munzur beyler de varmış. Rus konsolosu bu teklife belirsiz bir cevap vermiş ve işin alevlenmesini önlemiştir*"(★★). N. Dersimi ise, Dersimlilerin Ruslara karşı işbirliği yapılabilmesi için Osmanlılardan "*milli ta-*

* Aleviliğe ve daha ileriye gidip, Dersim aleviliğini "*Türklük ve Türk inancı*" içinde değerlendirenler, gizli belgelerde gerçeği ve niyetlerini çekinmeden açıklıyorlar.

** Age.sf. 129

lepler"i ileri sürdüklerini yazıyor(★). Erzincan valisi Ali Kemali'nin "Erzincan" isimli incelenmesinde söyledikleri de bu yöndedir. "1893'te (bu tarihin 1877-78 olması gerekiyor. Muhtemelen bir dizgi hatası var. Ya da, 77-78 savaşı eski takvimle '93 harbi' olarak biliniyordu, yanlışlıkla 1893 diye yazıldı.-bn) Rusya ile yapılan savaş, bilindiği gibi idareyi zayıflatmıştı. Dersimliler yine ayaklanmışlardı. Reisleri affedilip salınırsa silahlarını Rus ordusu aleyhine kullanacaklarını, aksi halde hükümete karşı olacaklarını söylüyorlardı. Bu dırıltılar dikkate alındı ve sürgün reislerin sağ kalanları ayla memleketlerine geri gönderildi"(★★). Savaşta Dersim'in durumunu tam olarak anlamak için Kafkas Rus Genel Kurmayı'nın değerlendirmesini de aktarmamız gerekiyor.

"Harp vukuunda Türkler, Dersim ve Kuzuçan Kızılbaşlarından yardım görmezler, bunların harbin daha ilk günlerinde Ruslar hesabına çalışacakları da şüphelidir. Galibiyet sağlandıktan ve özellikle Erzurum işgal edildikten sonra Dersimlilerin Ruslar hesabına harekete geçmesi sağlanır. Bunun için de Dersimlilerin asırlık içişlerine karışmamak ve kendilerini kendi alıştıkları hale terk etmek gerekir. Küçük Asya Harbini, Erzurum - Sivas - İstanbul doğrultusunda ilerletirsek Dersim ve Kuzuçan Kürtlerinin yardımını ümit edebiliriz"(★★★).

Yazılanlar, Dersim'in bağımsız tutumunu koruduğunu, iki tarafa da koşulsuz yaklaşmadığını, ittifak için talepler öne sürdüğünü gösteriyor. Taleplerin önde geleni ise, "Dersim'in asırlık içişleri" denilen bağımsızlığıdır. İttifak iki tarafla da gerçekleşmiyor.

* Vet. Dr. M. Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, Sf. 60-61, Zêl Yay. 94

** Ali Kemali Erzincan, Sf. 112, Kaynak Yay. '92
Genel Kurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, Cilt. 2, Sf. 161 Kaynak Yay. 1992

Savaş sırasında Hozat ve Mazgirt'teki askeri kışlalar basılarak taprip edilmiş ve askeri malzemelere el konulmuştur. 1877'de Koçan kuvvetleri Kemaliye ve Çemişgezek merkezlerine saldırmış, Osmanlılar Harput'dan askeri kuvvet getirerek karşı koymuşlar ve hareket geri çekilmiştir. Yakalanan bazı Koçan önderleri Sinop'a sürülmüşlerdir. Aynı dönemde Kırgan aşireti de Hozat'ı basmıştır. Çatışmalar yaklaşık 15 gün sürmüş, Hozat taburu Kırgan bölgesine saldırmış, ancak öteki aşiretlerin de karşı koyma yönünde hazırlandıklarını gören Osmanlı kuvvetleri kışlalarına çekilmişlerdir. Asker Kırgan köylerini talan etmiş, 1000 kadar canlı hayvana el koymuştur. Osmanlı ve TC kuvvetleri sürekli Dersim'de talan ve yağmalarda bulunmuş ve yaptığını övünerek anlatmıştır. Günümüzün sözüm ona tarih yazarları devletin talan ve yağmasını sessizlikle geçiştirip, "*olağan askeri işler*" gibi ele alırken, Dersimlilerin karşı hareketlerini ise "*eşkiyalık*" olarak adlandırıyorlar. Gerçekte ise, Dersimliler ağır vergileri vermiyor, devletin askeri kuvvet kullanarak yaptığı talanlara karşı koyuyordu. Burda geçerken belirtmekte fayda var, Dersim çevresinde yaşayan Sunni Türk ve Kürtler devletin askeri saldırılarında çoğu kere birlikte hareket etmiş, karşılığında ise yağma ve talana ortak oluşlardır. İşte, Dersim'in çevredeki köylere karşı zaman zaman yaptığı karşı saldırıların nedenlerinden birisi de budur.

Osmanlı-Rus savaşından 1892'ye kadar Dersim'de ciddi bir hareketlilik görülüyor. 1892 yılında Koçan ve Semkan üzerine Hozat Alay kumandanı Ali Şefik paşa iki taburla saldırıyor. Qerebali aşireti de kısmen devlete yardımcı oluyor. Fakat, 50 er ve bir miralay kayıp veren devlet kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalıyorlar.

Sonraki yıllar 'bekleme' yıllarıdır. Çevredeki Türk beyleri asırlık kinlerini tatmin etmek için Babıali'ye aralıksız olarak telgraf ve şikayetnameler yollamaya devam ediyorlar. Bir ara Dersim'e saldırı planlanıyor, fakat Harput valisi ile yapılan

görüşmeler olumlu sonuçlar verdiğiinden, hareketden vaz geçiliyor.

Harput valisi vaz geçiyor ama, Saray hazırlıklarını devam ettiriyor. 1896 yılında Saray, Savunma Bakanlığı ve Anadolu Genel müfettişi Müşür Şakir paşa ve dördüncü ordu kumandanı Zeki paşa arasında karşılıklı yazışma ve tartışmalar başlamıştır. Sonuçta ortak noktalarda anlaşma sağlanır. Dersim'e karşı alınan ortak kararları belgelerden izleyelim.

"1. Dersim bölgesi halkı arazinin sarplığı nedeniyle sık sık yaptıkları yanlarına kâr kaldığından bundan cesaret alarak hükümetin emirlerine uymuyorlar, vergi ve asker vermiyorlar.

2. Bölgedeki vergi veren halkı öldürüp, mallarını ellerinden almaktan başka bunları vergiye bağlıyorlar.

3. Dersimlilerin bu yaptıklarının esas nedeni, ürettiklerini (odun ve kereste gibi) satabilecek yerlere gönderip para kazanmasını ve çabalarının ürünlerini değerlendirecek ticaret ve faydalanma yolunu bilmemeleri ve dışardan geçinmeye mecbur olmalarıdır.

Özellikle reis ve şeyhlerin emir veya verilmiş kararları ile halkın bunlar tarafından dışarıya saldırtılması, yönlendirilmesi ve gönderilmeleri, yolların yokluğundan dolayı yakalanmaları için asker gönderilmeyerek suçluların cesasız kalmalarına ve bu yoldaki uygunsuzlukların artması bilinen nedenlerdir.

4. Olay yerinde asker bulundurmak ve yer yer meydana gelen olaylara karşı devamlı asker yollanması veya sancak dahilinde çok daha fazla asker toplanmakla da itaatkar halkın güvenliği sağlanamamaktadır.

5. Dersimlilerin cidden düzeltilmeleri için kabul edilmesi ve uygulanması gerekli tedbirlere gelince:

A- Olası bir direnci hesap ederek bunu kıracak kadar 4. Ordu'dan (20 tabur) kuvvetin oluşturulması,

B- Bu kuvvetlerin becerikli bir kumandana bırakılması,

C- Meydana getirilecek kuvvetlerin güürültüsüzce Erzincan

can, Çemişgezek ve Elazığ yönlerinden ayrı ayrı veya uygun bir noktadan, toplu olarak Dersim'in içine gönderilerek lazım olan yerlere yerleştirilmeleri,

D- Erzincan'la Elazığ'ı birleştiren Hozat yolunun askerlerin yardımıyla yapımına başlanması ve (yirmi kuruş ücret ve 600 gr. ekmek vermek suretiyle) Dersim halkını bu yolda çalıştırmakla Dersimlilerin vahşetlerinin giderilmesi,

E- Aşiretler arasındaki birleşmeyi yasaklama,

F- Arzu eden halka ziraat ve ticaret kapısı açacak olanakları yaratmakla, haydutluk mesleğini engellemek refah içinde yaşamalarının araçlarını meydana getirmek esasları dahilinde telkinler yapılarak acıların hafifletilmesine çalışmak,

G- Bu telkinler sırasında muhalefet gösterilmezse şiddetle başvurulmayacağı ve muhalefet halinde ise şiddetle hareket olunacağını özellikle anlatmak,

H- Hiçbir kimsenin malına saldırı yapmamak için birliklere emir vermek,

İ- Kabile reisi ve fertlerinin niyetlerini bildikten sonra nüfus kayıtlarını oluşturmak ve aşamalı asker alışverişi usulünün uygulanması,

J - Bu yapılacaklara karşılık muhalefette bulunacakların Trablus ve Yemen taraflarına yollanmalarının ve itaat gösterenlerin de 1. ve 4. Ordu dahilinde bulundurulacağının halka söylenmesi,

K- Askeri hareket sırasında ve cinayet işlerini yürütenleri gerekli olan zamanda yakalamak için Dersim'de bir müddet için sıkıyönetim ilan edilmesi,

L- Çemişgezek ve Mazgirt gibi itaatkâr halkın bulunduğu kazaların Elazığ vilayetinin merkezine bağlanması,

M- Dersim Sancağı'nın kaldırılması,

N- Ovacık, Hozat, Kızılkilise'de ve gerektiğinde Kuzuçan'da sıkıyönetim ilanı,

O- Kaymakamlık, müdürlük görevlerinin o bölge kumandanlığında bulunan binbaşı, yarbay, albay ve subaylara terkedilmesi,

P- Yalnız hukuk mahkemesi yasasının şeriatla ilgili maddesinin kadivekiline havale edilmesi,

R- Kazalarda maliye memuru ve birer ikişer katip bulundurulması,

S- Jandarmanın lüzum ve ihtiyacı olan bölgeye göre düzenlenmesi,

Ş- Halkta sessizlik meydana geldikçe dinin yayılması(-sunnilik-bn.) için dolgun maaşlı bir kaç şeyh seçme ve gönderme,

T- Uygun beş-altı yerde ilk mektepler açma,

U- Eğitim-öğretimde bulunacak çocuklara para ve 100 dirhem ekmek ve yıllık adi bir elbise, kuşak ve etekten ibaret kapama tarzında elbise verilerek çocukları özendirtmeye çalışmak,

V- İşlerin mümkün olabilmesi için Dersim'de bulundurulacak askerin giyecek ve ihtiyaçlarının vaktinde, ayrıca yük hayvanlarının düzenli yollanması ve gönderilmesinin sağlanması"(★).

Karar altına alınan maddelerin uygulanması Dersim'in sömürgeleştirilmesi anlamına geliyordu. Raporun esas mimarı Anadolu Umum Müfettişi Müşir Şakir paşa'dır. Kendisi Anadolu Islahatı ile birinci dereceden görevlidir. Ağırlıklı olarak Ermeni sorunu ile ilgilenmiş, yanısıra Dersim, Kızılbaş ve Kürt meselesine de düzenlemeler getirmiştir. Hamidiye Alaylarını özellikle düzenleyip-denetlemiş, plan doğrultusunda hareket etmelerini sağlamıştır. Osmanlının gelirlerini de düzene sokmak istemiş ve bu amaçla vergilerin tahsildarlar aracılığıyla toplanmasını istemişti. Bu işle Mamuratülaziz (Elazığ) vilayetinde Vali Rauf paşa görevliydi. Dersim de il sınırları içinde Sancak statüsü ile yönetiliyordu. Rauf

*JUK Dersim, sf. 132-134, Aktarılan bölümün bugünkü Türkçeye çevrilmesinde M. Kalman'ın çevirisi esas alındı. Dersim Direnişleri , Sf. 77-78

paşa, "*Dersim'in durumu ve yeri itibarıyla özel bir idare uygulanması sebebiyle, buraya her hangi bir tebligat yapmadığını*"(★) belirtiyordu. Gerçektende Dersim tüm yasaların ötesinde sömürge kanunları ile, kanunsuzluğun kanunu ile, yöreye atanan askeri komutanın rapor ve kararları ile yönetiliyordu. Umum Müfettiş Ahmet Şakir Paşa Türk milliyetçiliğinin zamanındaki önderlerinden birisiydi. Osmanlıyı kurtarmak, dağılan Osmanlı kimliği yerine Türk kimliğini geçirmek istiyordu. Bunun için askeri-siyasi önlemlerin yanında, eğitim de siyasi önlemin bir parçası olarak ele alınmıştı. Bu amaçla eğitimin köylere kadar yaygınlaştırılması ve okulların açılmasını istiyordu. "*Şâkir Paşa, bu okullarda müslim ve gayr-ı müslim çocukların karışık okutulmasını, eğitim dilinin yalnızca Türkçe olmasını ve dine ait eğitimin her köyün imam ve papazı tarafından verilmesi gerektiğini savunuyordu. Ona göre, bir memlekette çeşitli unsurların/ırk birleştirilmesi için en başta gelen faktör 'dil birliği'ydi*"(★★).

1896'da Umum Müfettiş Müşür Şakir, 4. Ordu Müşürü Zeki, Savunma Bakanı Rıza Paşalar ve Babıali arasında varılan ortaklıktan sonra, 4. Ordu Müşürü Zeki Paşa bu plana karşı çıkıyor. Dersim'e yerleşmesi için Hamidiye Alayları'nın oluşturulması, her hangi bir harekete baş vurulması halinde Kızılbaşlarla Türkler arasındaki çelişkinin derinleşeceğini, yanısıra hareket için lâzım olan 20 tabur askerin zor bulunacağını söylüyor. Daha da önemlisi eğer bir hareket yapılırsa, bunun Ermenilere yarayacağını söyleyerek askeri harekete karşı çıkıyor.

Zeki Paşa'nın itirazı üzerine konu Şurayi Devlet'e (Danıştay) havale ediliyor. Şurayi Devlet ise, bir an evvel harekete geçilmesi gerektiği, Anadolu'nun ortasında bu meselenin be-

* Dr. Ali Karaca , *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa*(1838- 1899) , Sf. 193, Eren Yayıncılık '93

** Dr. Ali Karaca , *Age. sf. 184-185*

lirsizliğe bırakılamayacağını, ancak şiddet veya yumuşak (idare-i maslahat) yöntemin kullanılması konusunda ve önerilen öteki önlemlerin seçilebilmesi için; Elazığ ve Erzurum vilayetleri ile hükümetin görüşlerinin bilinmesi gerektiğini belirtiyor.

Tartışmanın esası Dersim'e yapılacak askeri hareket ile, Dersim aşiretlerinden de Hamidiye Alayları'nın oluşturulması üzerine yapıyordu. Hamidiye Alayları 1891 de kuruldu. Alaylar bölgedeki Ermeni ulusal hareketini bastırmak, Kürtleri denetim altında tutmak, muhtemel bir Rus işgaline karşı Kürtlerin savaşçı potansiyelinden yararlanmak için oluşturulmuştu. Abdulhamit de Hatıralarında bu konuya değinmiştir. *"Rusya ile harp vukuunda, disiplinli bir şekilde yetiştirilen bu Kürt alayları, bize çok büyük hizmetlerde bulunabilirler. Ayrıca orduda öğrenecekleri "itaat" fikri, kendileri için de faydalı olacaktır. Subay ünvanı verdiğimiz Kürt ağaları ise yeni mevkileriyle övünecekler ve bir miktar zapt-ı rapt (disiplin) altına girmeğe gayret edeceklerdir. Çıraklık devirlerini bu şekilde tamamlayacak olan "Hamidiye" alayları sonunda kıymetli bir ordu haline geleceklerdir"*(★). Balkanlar'da ulusal hareketin gelişmesi ve Osmanlının egemenliğini kaybetmesinin ardından, Osmanlı için geriye kalan toprakların elde tutulması hayati önemde bir sorundur. Hatta, tüm siyasetin bunun üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz. Ermenilerin örgütlenmeleri, davalarını enternasyonalize etmeleri ise muhtemel bir bağımsızlığı gündeme getiriyordu. Ermeniler Hristiyan oldukları için *"islam kardeşliği"* palavrası da tutmuyordu.

Kürtler söz konusu olduğunda *"islâm kardeşliği"* bulunmaz bir silahtır. Abdülhamit, islâmla örtülmüş bir Türk milliyetçiliği siyasetini takip etmekteydi. Öyle zannedildiği gibi Türk milliyetçiliği İttihat Terakki ile başlamıyor. Osmanlı kurulduğu günden beri Türk devletiydi. Ancak, bu elbetteki gü-

* *Sultan Abdülhamit, Siyasi Hatıratım, sf. 75. Dergah Yay.*

nümüzdeki anlamında bir milliyetçiliğin olduğu anlamına gelmiyordu. Batı'da ulusal hareketler gelişip ilerledikçe, Osmanlının egemenliği altındaki topraklarda da milliyetçi hareketler güçlenmeye ve bağımsızlık fikirleri olgunlaşmaya başladı. Milliyetçilik, bağımlı halklarda ayrılma, ulusal haklar elde etme fikrini güçlendirirken, egemen ulus Türklerde merkezîyetçilik ve asimilasyon eğilimlerini güçlendirdi. Ters yönde hareket eden iki milliyetçi akım doğmuştu. Osmanlı bir yandan "islâm kardeşliği" fikrine uygun siyasetler izlerken, bir yandan da Türk milliyetçiliğini resmi siyaseti haline getiriyordu. Abdülhamit'in Hatıra Defterine 1893'te yazdıkları bunu açıkça gösteriyor.

"Devletimizin hudutları dahiline ancak kendi milletimizden olanları ve bizimle aynı dini inançları paylaşanları kabul edebiliriz. Türk unsurunu kuvvetlendirmeye dikkat etmeliyiz. Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki müslüman halkın çoğalıp artanını düzenli olarak buraya getirip yerleştirmeliyiz.

Göçmen yerleştirme yalnız millî kudreti artırmakla kalmıyacak aynı zamanda İmparatorluğumuzun iktisadî kudretini de fazlalaştıracaktır. Rumelinde ve bilhassa Anadolu'da Türk unsurunu kuvvetlendirmek ve herşeyden evvel de içimizdeki Kürtleri yoğurup kendimize maletmek şarttır. Türk tahtına çıkmış olan seleflerimin en büyük kusuru Slav unsurunu, Osmanlılaştırmamış olmalarıdır" (★).

Hamidiye Alayları Kürtlerin ulusal hareketlerini geciktirip parçalamakla kalmadı, Ermeni halkının katledilmesi ve sürgününde Türk rejiminin suç ortağı haline geldi. Tabi bu sorunun bir yanısıdır. Öte yandan Hamidiye Alayları, Kürtlerin boşalan Ermeni topraklarına yerleşmesi, Kürt ulusal hareketinde gerici eğilimin güçlenmesinde önemli rol oynadı. Dersim'e karşı tavırlarına daha sonra kısaca değinilecek.

1896'da Dersimlilerden Hamidiye Alayları oluşturulması

* *Sultan Abdülhamit, Siyasi Hatıratım, sf. 75. Dergah Yay.*

4. ordu Müşürü tarafından önerilmesine rağmen, 1899'a gelindiğinde halâ bir adım atılmamıştı. Bu konuya Rus Kurmay yüzbaşısı P. Avriyanof'ta değinmiştir. Dönemin Rus Genel Kurmayı'nın yorumu da sayılabilecek bu yaklaşımın gerçeğe oldukça yakın olduğunu belirtelim. Daha sonra aktaracağım Şakir Paşa'nın görüşlerinin Avriyanof'un yaklaşımına uyduğunu görüyoruz. P. Avriyanof'tan uzun bir bölüm buraya alıyorum.

"Zeki Paşa, Dersim ve Kuzuçan Kürtlerinden hamidiye Piyade Taburlarını çıkarmak emelinde olduğu için yeniden kan dökerek Türklerle Kızılbaşlar arasındaki düşmanlığı artırmak istemiyordu. Zeki Paşa, aşiret Kürtlerinin Hamidiye süvarisine celplerinde takip ettiği usulü burada da takip ediyordu. Zeki Paşa'nın daveti üzerine Dersim ve Kuzuçan Kürtleri görüşmek üzere önce Erzincan'a, daha sonra Hozat'a gelmişlerdir. Burada aşiret beyleri Hamidiye Süvarisine katılacaklarını ve Padişah'a bağlılıklarını beyan etmişlerdir. Bu husus bütün Türk gazetelerinde de yer almıştır. Fakat bu görüşmeden 3 sene sonra bile Hamidiye piyade teşkilatı küçük çapta da olsa ileri gitmemiştir. Bu teşkilatın ileri gitmemesinin en önemli nedeni, siyasi bağlılıkları şüpheli olan Kızılbaşlar gibi bir unsura askeri teşkilatı sokmakta Türkiye hükümetinin ısrar etme(me)sidir. Kızılbaş Kürtler, hiç bir askeri teşkilat olmadığı halde pek fazla zorlukla karşılaşmadan 15 bin silahlı savaşçı çıkarabilirler. Dersim beylerinin Hamidiye teşkilatına katılmalarındaki başarıları, Dersim Kürtleri'nin Türkiye'ye karşı olan düşmanca ilişkilerini değiştirecekleri anlamına gelmiyordu. Bu başarıyla Dersim beyleri kendi fikirlerince Dersim'in yarı bağımsız durumunun Türkiye Hükümeti'nce de kabul edilmiş olacağını düşünüyorlardı. Hiç bir suretle zayıf vermeden yarım bağımsızlık elde etmekle beraber rütbe ve nişan vesaire almak suretiyle Beyler hırslarını tatmin etmiş bulunuyorlardı. Bundan başka yalnız Beylerin başarıları Dersim ve Kuzuçan halkının başa-

rısı demek değildir. Türkiye Hükümeti tarafından elde edilen Beyler ve Şeyhler bir çok defalar Kızılbaşlar arasında kendi nüfuz ve önemlerini kaybetmişler ve hatta öldürüldükleri bile görülmüştür" (★).

Dersim'e karşı izlenecek yol konusunda tartışmalar devam ederken, Sadrazamlık Şâkir Paşa'dan izlenecek yol konusunda yeniden fikirlerini sorar. Şâkir Paşa 11 Ağustos 1899'da verdiği cevapta, daha önce 4 Haziran 1896 ve 18 Şubat 1897'de görüşünü etraflıca bildirdiğini söylüyor ve yeniden dediklerini tekrarlıyor:

"Dersim halkı ötedenberi eşkıyalık yolunu tutmayı zorunlu ihtiyaç bilmiştir. Şimdiye kadar üzerlerine üç defa askeri hareket yapılmış ve içlerinden fesat olarak görülen reisler ya ortadan kaldırılma veya idam ya da uzak ülkelere sürgün edilmiş, ancak üzerinden beş on sene geçmeden yeniden bir takım reisler türemiş ve öncekinden fazla olarak eşkıyalık yolunu tutmuşlardır.

Bundan dolayı:

Şiddete baş vurmak, bütün harcamaların ve bir çok adamın telef olması gibi devletçe razı gelinemeyecek sonuçların dışında bir netice vermez. Bunun için bu seferde şidete baş vurmak luzumlu görülürse, evvelkileri gibi neticesiz kalacağından şüphe etmemek gerekiyor.

Görüşüme göre, önce hastalığın sebebini tahlil etmek gerek. Eşkıyalığın sebebi, fakirlik ve çaresizliktir. Suçların taksipsiz kalması, genel cehalet, batıl inanç ve eşkıyalık yapmanın helâl olduğunun zannedilmesi ve bu suretle eşkıyalığın halkın nazarında her zaman yapılan sıradan bir iş olduğu inancının uyanması, Dersim derdinin başlıca sebepleridir.

Önce genel ihtiyacın bir kenara bırakılması ve kanuni kovuşturmanın uygulanmasına engel olan arazi sarplığını orta-

* Mehmet Bayrak , *Kürdoloji Belgeleri* sf. 348- 349.

dan kaldırmak.

İkinci aşamada genel cehaletin giderilmesi ve batıl inançların düzeltilmesi, ilk okulların yapılması ve nakşibendi tekeleri açılması gereklidir.

Genel ihtiyacın bir kenara bırakılması, yollar inşa ederek doğal zenginlikten yararlanması için yöre halkına kapı açılması ve bu sürede eşkıyalığın sebebi olan sarp araziye itimat edilmesine ortamın bırakılmaması icab eder.

Şu halde ıslahatta esas, yumuşak davranış ve ikna edici nasihatdır. Islahata direnecek ve halkı kışkırtacak reisler bu davranışlarına devam ederse, uyumlu kuvvetle şimşek gibi birliklerini altüst etmek ve kışkırtıcılık yapan reisleri ele geçirdikten sonra tekrar nasihat ve büyüklere yakışır şekilde şefkat yolu tutularak, reisler ve çevrede hareketin ciddi olduğu kanaatini uyandırmak gerekiyor.

Bu konuya dair 4. Ordu Müşürü Zeki paşa engellerden dolayı cephaneye ve yiyecekleri önceden hazır olmak şartı ile, en azından yirmi tabura ihtiyaç göstermiş, bu vesile ile ortak kararla yirmi tabur önderliğine verilmişti.

Zeki paşa Dersimin vilayeti sittenin ortasında olması ve hudut üzerinde islam kanı akmasının yerinde olmayacağı düşüncesiyle, bu hareketden vazgeçilmesini teklif etmiştir. Bu teklif ordunun bu hareketin zorluğundan kaçınmasından doğmuştur.

Son zamanlarda Hamidiye taburları teşkilatının kurulması uygun görülerek bu hususta irade de çıktığı haber alınmıştır. Gerçi bu önlem Kürdistan'da iyi etki yapmışsa da, Kürdistan şafii olmakla merkezi hilâfete bağlıdır. Fakat, Dersimliler alevi olduğundan o ilişkiyi zayıf ettiğinden bu siyasete bağlılıklarını temin edecek yeter bir kuvvet bulunmadıkça teşkilat kurmanın geleceğine pek de güvenmemek gerektiği hatırası kesindir.

Çemişgezek, Mazgirt, Çarsancak kazalarının Mamure-tülâzize bağlanması, Hozat, Ovacık, Kızılkilise (Nazımiye)

kazalarının geçici bir müddet zarfında askeri idare altında bulundurulması ve ıslahatın askeri yöneticilerin emrine verilmesi, hareketin başına iyi bir kumandanın tayin edilmesi uygundur"(★).

Şakir Paşa'nın raporu kılaskik Dersim raporlarını andırmakla beraber, bazı ayırıcı özellikler de gösteriyor. Osmanlı yönetimi, ordunun genel zorlukları, Balkanlar ve Kafkaslar'daki sorunlar, daha da önemlisi bölgede gelişen Ermeni ulusal mücadelesinden dolayı Dersim'i korkutarak idare etmek istemektedir. Şakir Paşa buna ilave olarak, ilk okulların açılması ve nakşibendi tekkelerinin kurulmasını önermektedir. Okulun Türklüğü, nakşibendi tekkesinin ise, aleviliği asimile ederek islamiyet aracılığıyla siyasi bağlılığı getireceği hesaplanmaktadır. Alevilik, Osmanlı rejimi için "sorun" olmaya devam etmektedir. Hamidiye Alayları'nın Dersim'de kurulmamasının nedenlerinden birisi de Aleviliktir. Burda dikkati bir noktaya özellikle çekmek gerekiyor. Türk rejiminin -öncesi bir yana- son yüz yıllık asimilasyon ve siyasi tasviye hedefi, Alevilik ve ulusal kimliktir. Dolayısıyla Dersim'de asimilasyon sadece Zaza ve Kürt kimliği yerine Türklüğü hakim kılmak biçiminde değil, Alevilik yerine sunni islamı geçirmek biçimini de kendine amaç edinmiştir. Dersim aleviliğini ulusal kimlikle örtüştüren biraz da bu siyasal süreçtir. Tabii ki, tarihsel-kültürel koşulları unutmuyoruz.

Sorunun siyasi yönü ise daha da önem kazanıyor. Yarıbağımsız yaşayan Dersimlilerin devlet eliyle silahlandırılmasından ve böylece daha da güçlenmesinden, silahların yeniden rejime döneceğinden korkuluyor. Jandarma Umum Komutanlığı otuz yıl sonra, 'Dersim'de Hamidiye taburları teşkilatı hakkında irade de çıkmış olduğu, yarı bağımsız halde yaşayan Dersim de bu suretle ayrıcalıklı teşekküller yapmak ve Dersim kuvvetlerini düzene koymak, ona büsbütün tehli-

keli bir şekil vermek demek olacağından bu fikirde ısrar edilmeyerek vaz geçilmiş" diyerek bu düşüncayı açığa vuruyor.

Takip eden yıllarda Osmanlı daha çok tehtid ve kandırma siyaseti izlemiştir. Dersim'e komşu Türk bey ve yöneticileri ise; Harput ve Babi Ali'ye şikayet dilekçeleri vermeye, kışkırtmaya devam etmiştir. Şikayetler sonucu 1905'de Dersim'e bir tabur gönderilmek istenmiş, daha önce yerleştirilen 5 tabur ise harekete geçirilmiştir. Fakat, 1907'ye kadar önemli bir askeri hateket yapılmamıştır.

1907'de Ali Çavuş önderliğindeki Kureyşan aşireti 2000 kişilik kuvvetle Kiğı'ye yönelik saldırıda bulunmuş, Hozat ve Çemişgezek yöresindeki Koçan, Semkan ve Reskan aşiretleri de Kemah ve Çemişgezek merkezlerine, yöredeki Türk beylerine saldırılarda bulunmuştur. Aslında bu hareketlere saldırı yerine, Dersimlilerin kendilerini savunması demek daha doğru olacaktır. Çünkü, Dersim'in çevresini kuşatan hükümet güçleri ve onlarla işbirliği yapan Sunni Kürt ve Türk beyleri tecrit siyaseti izliyor, ticareti engelliyor, buğday girişini dahi engellemek istiyorlardı. Yanısıra, fırsat buldukça saldırılar düzenliyor, her Dersimliye "eşkıya" muamelesi yapılıyordu. Resmi tarih yazımında bunları görmek çok zor. Osmanlı ve onun modern çocuğu TC kendi saldırılarına "medeniyet ve ıslahat" hareketi, Dersimlilerin kendilerini savunmasına da "eşkıyalık" diyor. Dersim köylerini basıp talan eden Osmanlı, binlerce hayvana, paraya ve eşyaya ganimet diye el koyuyor, bu tavrını askeri zafer olarak adlandırıyor, ancak Dersimlilerin yöreden gasp ettiklerine de "hırsızlık", "çapul" diyor.

1907 Kasım ayında Harput redif tugayı komutanı General Neşet komutasında 5 Nizamiye taburu ve iki topla Koçan, Semkan ve Resikan aşiretleri üzerine saldırı başlatıldı. Direnişin ana noktası durumunda ki Amutka işgal edildi. Askeri saldırı sırasında ağırlıklı olarak Ali Boğazı ve civarındaki derelere çekilen üç aşiret önemli bir kayıp vermedi. Askere kılavuz olarak alınanlar da daha sonra kaçarak, direnişe katıldı-

lar. Karabali ve Ferhadan aşiretleri de ilk başta direniş taraftarı göründülerse de, daha sonra bu tavırlarından vaz geçtiler. İlk saldırıda Ferhadan ve Karabali aşiretlerinin de karşı koyması sonucu, zor durumda kalan ordu Hozat'a geri çekilmek zorunda kalıyor. Çekilirken, Semkan reisi Süleyman Çavuşa ait Zoğar ve Kawga mezarlarını yakıyorlar.

Bu gelişmeler üzerine Savunma Bakanlığı Başbakanlığa 18 Kasım 1907 tarihli bir rapor sunuyor: *"Bu çatışmada eşkıyalık Koç, Şam, Resik üçlü aşiretiyle kalmayıp, öteki aşiretlerin de katıldıkları anlaşılmıştır. Dersim aşiretleri ise 20000 silah çıkaracak bir kuvvete sahip ve gayet cesur olmaları ciheti dikate alınır, yirmi taburdan aşağı bir kuvvetle cezalandırılmaları mümkün değil"*dir(★) diyor ve bu mevsimde asker toplamanın zor olduğu, kar yağmaya başladığı, konunun valilik ve 4. ordu Müşürlüğü arasında görüşüldüğü belirtiliyordu.

1907 saldırısında Koç, Şam ve Resik aşiretlerine ait Turşu, Gözerek, Bozan, Tağar ve Amutka köyleri yakılarak tahrip edilmiştir. Buna rağmen saldırı başarısız olmuş, asker kayıplar da vererek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Yenilgiyi hazmedemeyen Osmanlı yönetimi yeni saldırı hazırlıklarına girişir. Hareketin hemen ardından dördüncü ordu komutanı Mareşal Zeki paşa, *"dışarıdan silah ve cephane tedariki sureti ile yardımlarını esirgemeyen Ermenilerin fiilen Dersimlilere katılmaları halinde, devletin dış tesirlere de sahip önemli bir durum karşısında kalacağını ve bundan başka büyük ve sarp olan Dersim yöresinin de bir Ermeni fesat ocağı haline geleceğini ileri sürerek, Dersim eşkıyalığının 908 senesi içinde kökünden yok edilmesi için Dersim'de bulundurulmuş dört nizamiye taburundan, mevcutları az olan ikisinin takviyesini ve bunlara 2 nizamiye ve 12 redif taburu ile bir süvari alayı ve 3 batarya ilavasiyle oluşturulacak ceza-*

* JUK Dersim, sf. 141

landırma kuvvetinin General Neşet'in emri ve komutasına verilmesini, Genel Kurmay'a teklif etmiş"tir.(★)

Dördüncü ordu komutanı Tokat, Yenihan, Niksar, Zile, Harput, Arapkir, Tercan ve Palo taburlarının altı yüz mevcutla silah altına alınmalarını, ayrıca Karahisar, Koçhisar, Malatya redif taburları ile Hamidiye alaylarının da bu hareket için hazırlanmasını istiyordu.

Neşet Paşa Dersim kumandanı olarak Hozat'ta bırakıldı. Siyasi ve askeri olarak hazırlıklara devam ediliyordu. Aynı dönem Dersimliler de iç ittifaklarını sağlayıp, saldırıya cevap vermek için çalışmalara başladılar. Ali Kemali'nin bu döneme ilişkin söylediklerinden Osmanlının korku ve endişe içinde olduğu ve insiyatifi ele geçirmek istediği görülüyor: "1907 yılı sonlarında dikkat çekici haberler sızmaya başladı: Dersim aşiretlerinin, yola getirilen üç aşiretin öcünü almak üzere birleşmeye çalıştıkları ve Ermeniler aracılığıyla dışardan silah sağladıkları haber alındı. Hükümet gözünü açtı, birleşme olmadan, genel bir ayaklanma gerçekleşmeden önce ıslah kararını verdi. Gereken önlemleri almaya başladı. Islahata yine Neşet Paşa memur edildi"(★★). Ermenilerden silah alınıp alınmadığını bilmiyoruz. Ancak, Dersim'in Ermeni düşmanlığına, Ermenilere yönelik saldırılara katılmadığı görülüyor. Aşiretlerin birleşme çabası ise doğaldır. Çünkü, 1908 yılında daha büyük bir saldırının yapılacağı haberi alınmıştır. Yöreye askeri yığınak vardır. 1907'de üç aşiretle sınırlı kalan saldırı, şimdi genişleme ihtimali göstermektedir. Öte yandan Dersimliler saldırıya cevap verilmediği takdirde, bunu yeni saldırıların takip edeceğini ve hükümetin daha ağır taleplerde bulunacağını farkındadır.

Saldırıya karşı hazırlıklar devam ederken, hükümet yeni önlem ve saldırıları başlatır. Aşiretler arasında birlik kurmaya

** Burhan Özkök. Osmanlı Devletinde Dersim İsyanları, sf. 8, Askeri Matbaa 1937*

** Ali Kemali, Erzincan, sf. 113-14*

çalışan Koçan önderlerinden Halil Ağanın oğlu İsmail tutuklanır. Bazı aşiretlerin yiyecek, barınma malzemeleri ve hayvanlarına el konulur. Dersim'e buğday girişi yasaklanır(★). Saldırı başlatılmıştır. Dersim'in bu önlemlere karşı kendini savunması çok normaldir. Resmi tarih yazımına göre ise "isyan" vardır. Saldırı niteliğindeki önlemlerle birlikte yazışmalarda başlar. Dersim Mutasarrıfı Mehmet Hayrettin 13 Mart 1908 tarihli Başbakanlığa yazdığı raporda özetle şunları belirtir.(★★) '1907 hareketinde eşkıya topluluğu perişan edildi. Ancak, mevsim değişip kış geldiği için harekete devam edemedik. Aşiret reisleri görüşmelere ve birlik kurmaya çalışıyorlar. Sekiz yüz veya biner mevcutlu on tabur gönderilirse iki ayda cezalandırma ve istikrar sağlanır. Böyle bir askeri hareket karşısında, aşiretler silahlarını teslim edip, bağlılık bildireceklerdir. Daha sonra Erzincan yolu yapılmalı ve orduca uygun görülen yerlere kışla ve karakollar yapılmalıdır. Benden önceki Mutasarrıf zamanında bu konuda yol alınmıştır. Şimdiki hareket konusunda iki görüş bulunmaktadır.

Birinci kısım; üç aşiretin (Koç, Şam ve Resik) kuvvetle ve kesin olarak cezalandırılmasıdır.

İkinci kısım; vilayetin görüşüdür. İş olurlarına bırakmak istemektedir. Dersimlilerin yaptıkları ve bugünkü hali görüldüğü halde, böyle davranmak onları şımartmıştır. Yeniden tabur basmaya, Eğin, Kemah, Çemişgezek yörelerine saldırıya başlamış, Erzurum ve Sivas vilayeti beyleri ve yöneticilerinin şikayetleri üzerine, devletçe önlem alınmıştır. Şimdi üç

* JUK Dersim, sf. 143. Buğday girişinin yasaklanması, ambargonun çok eskilerden beri uygulandığını gösteriyor. Dersim'in çevresine yönelik saldırıları, yer yer sivil halka verdiği zararlar üzerine konuşulurken, bu ve benzeri uygulamaları, askeri saldırılarda gerçekleştirilen sistemli yağmayı unutmamak gerekiyor. Ki. resmi belgeler de yağmayı "ganimet" diyerek itiraf ediyorlar.

** JUK Dersim, sf. 143-46

aşirete yönelik tedbirler için dahi, vilayet bu yolu önermek istiyor.

Ya, vilayetin dediği kabul olunmalı, ya da benim önerdiğim cezalandırma yapılmalıdır. Eğer, vilayetin dediği idare sistemi kabul edilirse beni bu görevden almalısınız.'

Mutasarrıf, raporuna aynı tarihli Dersim Liva meclisi'nin kararını da ilave etmiş. Bu kararın da özetini buraya almakta fayda var: 'Hozat, Mazgirt, Kızılkilise ve Ovacık kazaları halkı vergi vermeye yanaşmıyor. Bu tarihe kadar olan ödenmemiş vergiler 9073850 kuruştur. Bu da, Dersim'de öteden beri isyan halinde bulunan Merkez kazasının Koç, Şam, Resik, Kırgan, Yukarı Abbasan ve Mazgirt'in Türüşmek, Yusufan, Demenan ve Kızılkilise'nin Haydaran ve Ovacığın Kalan aşiretlerine aittir.

Dersimliler koyunlarını yüzde on oranında yazdırıyor, aşarı aynı oranda veriyorlar. Çok az vergiye mahsuben para veriyor ve yarım itaat gösteren aşiretleri de kışkırtıyorlar. Bir taraftan silahlarını artırıyorlar, bir taraftan her sene çevre kazalardan on binlerce hayvanı gasbediyorlar. Cezalandırma gerekli ve bu genel olmalıdır. Cezalandırılacak aşiretler; yukarıda isimleri geçenlerle, bunların altında olan Ovacığın Arslan, Beyt, Gew ve merkezin Bahtiyar, Aşağı Abbas, Ferhadan, Karaballi ve Mazgirt'tin Hıran, Giyan, Kureyşan ve Alanlı aşiretinden ibarettir. Bunların bir kısmı çiftçi olup, eli silah tutan nüfus sekiz-on bin civarındadır.

Aşiretler birbirinden uzak ve dağınık durumdadır. Bunlar hiç bir zaman birleşerek toplu bir halde hareketde bulunamazlar. Her aşiret ayrı ayrı cezalandırılmalıdır. Birleşmeler bile cephaneleri çok azdır. Bunu harcadıktan sonra dışardan getiremezler. Hareket sırasında dışarı ile irtibat kurmada zorlanacaklar, az olan yiyecekleri tükenecek ve baskı-kuşatma sonucunda çaresiz kalıp silahsızlanma ve teslim olmayı kabul edeceklerdir.

Bundan sonra ikinci kısım önlemler:

1- Yirmi-otuz kadar ağanın aileleri ile birlikte uzak bölgelere sürgüne gönderilmeleri,

2- Bazı önemli noktalara birer ve yarımşar taburluk iki-üç kışla,

3- Geçit bölgelerinde büyüklü-küçüklü 3-4 karakol,

4- Hozat-Erzincan ve diğer iç yolların yapılması,

5- İlk baharda 20 tabur asker ve iki batarya top gerekli. Vergi borcu alındığında hareket masrafı karşılanır.

6- Bu sancaktan 80000 altın gelir ümit ediliyor. Halen 50000 altın mümkündür.

7- İlk baharda hareketin başlayacağı haberi, reislerin dikkatini o mevsime çevirmiştir. Hareket olmazsa tamamıyla şımaracaklardır.

8- Bir dış sıkıntı ve askerin bu bölgeden uzaklaşması halinde, Dersim'in halinin nereye varacağı kestirilemez.

9- Cezalandırma sıkıntısı her gün biraz daha büyümüş, bu durum her zaman devlette mevcuttur'.

Dersim raporlarının dikkati çeken unsurlarından birisi de, Osmanlının talan arzusu, vergi adı altında koparmak istediği gelirdir. Askeri saldırıların temel nedenlerinden birisi de budur. '80000 altın gelir ümit' edenler, istediklerini alamayınca saldırı yolunu tutuyor, ardındanda isyan var diyor. Gerçekte ise, isyan diye gösterilen hareketlere baktığımızda söz konusu olanın bir isyan değil, kendini savunma, saldırıları püskürtme ve direnme olduğu görülüyor. Yazışmalar sonucunda önceden kararlaştırıldığı gibi harekete başlanır. Nazimiye'deki iki bölük tehlike altındadır. Dersimliler karşısında dayanamamaktadır. Malatya redif taburu Nazimiye'ye gönderilir. Pülümür aşiretleri de birlik yapmaya çalışmaktadır. 4. Ordu Müşürü Zeki Paşa, Dersimlilerin Ermenilerle birlik yapacağı ve sorunun daha da büyüyeceğinden korkmaktadır. Nisan başından itibaren Koçan bölgesinde direniş başlar. Birlik yönünde yapılan görüşmeler ürünlerini vermeye başlamıştır. "Mayıs başlarında Karaballı aşireti(nden) Kangozade

Mehmet, Ferhat uşağı reisi Diyabzade Süleyman ve Diyar Ağa Zeynozade Mustafa ve Alişirzade Kego ve Cemşit ile İdare Hüseyin ve Seyit isimli reisler Kangozadenin evinde toplandılar ve üç gün devam eden bir görüşmeden sonra hükümete isyana ittifakla karar verdiler ve nasıl hareket edeceklerini de kararlaştırdıktan sonra and içerek ayrıldılar" (★). 10 Mayıs'tan itibaren direniş ve savunma şidetlenmeye başladı. Hozat ve Elazığ arasındaki askeri haberleşme engellendi, askeri erzağa el konuldu. Çemişgezek'ten Hozat'a gelen posta engellendi ve eğer askeri yığınak devam ederse saldırıların şiddetleneceği bildirildi. Daha sonra Şavak karakolu basıldı ve silahlara el konuldu. Şavak karakoluna yönelik baskını Karaballi aşireti yapmıştı. 18 Mayıs'ta Ferhadan, Koçan, Semkan ve Resikan aşiretleri ittifakla Çemişgezeg'i bastılar. Asker direnemedi. Dersimliler esir de alarak geri çekildiler. Jandarmanın takip girişimi başarısız kaldı, ölü ve yaralı vererek geri çekilmek zorunda kaldılar. Çemişgezeg'i basan aşiret kuvvetleri Ekrek köyüne çekildiler.

Batı Dersim aşiretlerini harekete geçiren Neşet paşa'nın saldırılarıydı. Koçan ileri gelenlerinden Bozan köyünden İsmail Ağa tutuklanmış, halkın yiyeceklerine el konulmuş, Dersim'e buğday girişi yasaklanmıştı. Dersimliler isteklerini bir bildiri ile Osmanlı idaresine bildirdiler. "*İsmailin yakalanıp hapsedilmesi, erzaklar ile hayvanlarının askeri güçlerce alınması, buğday ithalinin yasaklanması üzerine eşkıyalar cesaret ve saldırılarını artırarak aşiret reislerinden ve fesat ve eşkıyalığın elebaşlarından Kangozade Mehmet, Diyarzade Süleyman, Zeynozade Mustafa, Alişêrzade Cemşit, Müminzade Mehmet ve Kego imzaları ile Dersim mutasarrıfına gönderdikleri nota kılıklı bir mektupla, hükümetçe zorla alınan zahire ve hayvanların ve İsmail'in bir haftaya kadar iade edilmediği takdirde aşiretleri tarafından yapılacak daha*

* Burhan Özkök. *Osmanlı devrinde Dersim İsyanları*, sf. 9

başka türlü fenalıklardan sorumlu olmayacaklarını bildirmek süretiyle hükümeti ve tedip kuvvetleri komutanlığını tehdide yeltendiler" (★).

Bunun üzerine 4. Ordu komutanı askeri sevkiyatı hızlandırdı. Gümüşhane ve Kelkit redif taburlarını Çemişgezeg'e, Diyarbakır'daki altı nizamiye taburunu da Hozat'a sevk etti. Dersim güçleri 19 Mayıs'ta Kakber müfreze binasını kuşatıp, kısa sürede silah ve cephanelere el koydular. Aynı gün Diyar Ağa Çemişgezeg'e saldırdı ve Dersim güçleri askeri haberleşmeyi sağlayan telgraf hatlarını işlemez hale getirdiler. Çatışmalar giderek şiddetlendi, Ovacık ve Hozat kuşatıldı. Dersim kuvvetlerinin direnişi karşısında tutunamayan Neşet paşa, 4. Ordu komutanı ile haberleşerek yeni güçleri devreye soktu. Yenihan, Zile, Erzincan, Refahiye, Tercan, Kiği, Arapkir, Erzurum'daki Karahisar, Koçhisar, Hamidiye taburları 1 Haziran itibarı ile Dersim'e hareket etti. Hamidiye Alayı, Cibranlılardan oluşan 36. Alaydı. Çatışmalar giderek şiddetleniyor, fakat Osmanlı güçleri ilerliyemiyordu. Hozat yolunu dahi açamamışlardı. 4. Ordu komutanlığı başarısızlık karşısında General Mehmet Sami komutasında Erzincan, Refahiye, Kiği yedeklerini de Dersim'e yolladı. 34. Hamidiye Taburu da harekete geçirildi ve Ovacık'a ulaştı. Dersim'de büyük kuvvet birikmişti. Askeri yığının devam edeceği söyleniyor, bu yönde haberler dolaşıyordu. 2 Temmuz'da direnişe katılan Abbasan, Bahtiyar, Karaballi ve Ferhadan reisleri görüşmeler yaparak direnişten vaz geçtiler. Hükümetin bazı şartlarını kabul edip, bir miktar silah da teslim ettiler.

Bazı aşiretlerin direnişten vaz geçmesi direnişi zayıflattığı gibi, askeri güçlerin cesaretini de artırdı. 17 Temmuz'da General Neşet komutasında dört yandan saldırı başlatıldı. Saldırıyı Pülümür'de General Mehmet Sami yönetiyordu. İlk günde Dağbeg köyü işgal edildi. Çemişgezek, Hozat ve Ovacık'taki çatışmalarda direnişte gerilemeler başladı. Geri çekil-

me sırasında boşalan köyler, özellikle Koçan, Semkan, Laçın, Yukarı Abasanlara ait köyler yakılıyordu. Çatışmalar Pülümür'de de şiddetlendi, asker Aşkırıge kadar ilerledi.

28 Temmuz'da Meşrutiyet ilan edildiğinden Savunma Bakanlığı, "*meşrutiyetin ilanı sebebi ile Dersim'de kan dökülmesinin doğru olmayacağından, aşiretlerle anlaşmak sureti ile harekete son verilmesini emretti*". Ancak, 4. Ordu bu teklifi kabul etmeyerek saldırılara devam kararı aldı. Her yere barış gelebilirdi ama, Dersim'e değil. Çevredeki Türk Beyleri de sabırsızlanıyor, General Neşet'in rüşvet aldığını, bu yüzden hareketin başarıyla devam etmediğini, Dersim'in ezilmediğini söylüyorlardı. Neşet Paşa görevden alındı. Yerine General Mehmet Sami atandı. 4. Ordu komutanı değiştirilip, Ferik Ali Paşa atanmıştı. Saldırı Nazimiye yönüne genişletildi. Halk Haydaran'a sığındı. Saldırıları esasen Koçan, Semkan ve Resikan üzerinde yoğunlaşmıştı. Koçan köylerinden gasp edilen yüzlerce hayvan Çemişgezek beylerine verildi. Yine de bunlar ikna olmuyor "*intikam, intikam*" diye telgraflar çekiyorlardı. Yöredeki sunni Türk beylerinin Dersim'e yönelik düşmanlığını 4. Ordu komutanlığı dahi kabul ediyordu(★).

Saldırı ile birlikte yazışmalar, görüşmelerde devam ediyordu. Haydaran güçleri dışında bütün Dersim'in boyun eğdiğini, cezalandırıldığı rapor ediliyordu. Rapor ve önerilerde General Ali'nin faaliyeti dikkate değerdir. Dersim'e boyun eğdirmek için askeri-siyasi tedbirler öneren General esas olarak şunları söylüyordu: Son askeri hareket hazır oluncaya kadar idare siyaseti uygulanmalı, mümkünse aşiretler silahlarından arındırılmalıdır. Bunun için aşiretler okşanmalı, güvenleri kazanılmalı, barış yoluyla sorun halledilmelidir. Bu şekilde davranarak bazı ilerlemeler de gösterdi. Bazıları getirip silahlarını teslim ettiler. Babı Ali'ye iletmek üzere rapor da hazırlandı. Buna göre, gelecek ilk baharda yeniden harekete

başlanmalıdır. O zamana kadar mutasarrıflık görevini de üstlenen bir komutan Dersim'i idare etmelidir. Yerli memurlar değiştirilmeli, yerlerine güvenilir kişiler getirilmelidir. Bu raporlara da itiraz olunur. Sorun Meclise yansır. Dersim raporlarına yenileri ilave olur. Her kes bir başka tedbir önermektedir. Adeta tedbir zenginliği yaşanmaktadır. Rapor verenler arasında yarışma vardır. Neticede, 1909 Baharında yeniden harekete başlanması kararı alınmış, hareket esasında başarısız kalmıştır. Yerel idareciler birbirlerini suçlamış, rüşvet, korku gibi suçlamalar arasında; ordu da imkanlarının yetersiz olduğu, cephane ve öteki ihtiyaçların yetmediğini bildirmiştir. 908 hareketinde devlet köyleri yakmış, hayvanlara ve yiyeceklere el koymuş ve fazla olmamakla beraber insan kaybıda olmuştur. Bununla beraber, Ordu da çok sayıda yaralı ve ölü vermiş, önemli sayıda silah, cephane Dersimlilerin eline geçmiştir. 1909 da yeniden başlamak üzere asker geri çekilmiştir.

1909 saldırısı için Babı Ali, 4. Ordu ve Vilayet arasında yazışmalar yoğunlaşır. 909 saldırısında 4. Ordu Müşürü olarak İbrahim Paşa diye birisinin öne çıktığını görüyoruz. İbrahim Paşa, hareket için 800 mevcutlu yedi piyade taburu, iki dağ bataryası, sekiz makinalı tüfek ve bir muharebe takımı istemiş, ayrıca 100000 liraya ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Valilik ve Komutanlık arasındaki fikir ayrılığını engellemek için de, askeri komutanın aynı zamanda Vali olmasını istemiştir. Dersimlilerin ani bir saldırısından korkulduğu için önce zaman kazanılmaya çalışılmış, tehdit, kandırma ve parçalama siyaseti izlenmiştir. İlk başta dokuz tabur isteyen Paşa sonra bunu 15 tabura çıkartmıştır. Görüldüğü kadarı ile yine de bir çekingenlik ve korku vardır. Bunu İbrahim Paşa'nın Savunma Bakanlığına yazdığı şifrede görüyoruz. *"Dersim meselesi bir yüzyıllık süreklilik kazanmış bir yara ve alanı yaklaşık 250 saat mesafede 500 köyü ve 54 aşireti kapsayan büyük bir kıttadır. Burada yapılması gereken uygulamaya iki bölüme ayrılır.*

1- Cezalandırma,

2- *İslahat*"(★). İslahatı, günümüz türkçesine 'düzeltme ve iyileştirme' olarak çevirecektim, fakat burdaki anlamını vermiyor. Zira, 'İslahat'la anlatılan askeri tedbirlerin siyasi, kültürel, demografik olarak devam ettirilmesidir. Buna sömürgeleştirmenin tamamlanması da diyebiliriz. Sonraları bunun adı 'medenileştirme' oldu. Tüm sömürgeciler işgal ettikleri yerlerde yaptıklarına, yerli halkın köleleştirilmesine, her şeyin talan edilmesine bu ismi veriyor. Osmanlı da bu kavramı kullanmaya başlamıştır.

Daha önce faaliyetinden bahsettiğimiz General Ali'de raporunda aynı görüşleri tekrarlamıştı: "*Dersimde güvenliğin devamlı bir şekilde istikrarı için eşkıyalığın silah kuvveti ile ortadan kaldırılması ve fakat aynı zamanda adliye, eğitim ve bayındırlık işlerinin düzeltilmesi ve halkın bu şekilde medenileştirilerek refaha kavuşturulması*"nı (★★) istiyordu. Yaz ortalarına kadar saldırı için hazırlıkları zor tamamlarlar. Tam bir saldırı da düzenlenemez. Söylendiğine göre 35 aşiret hükümete bağlılıklarını bildirir. Hedefte Demenan ve Haydaran vardır. Pülümür yönünden Pancıras köyüne kadar olan bölge işgal edilir. Demenan-Haydaran kuzeyden ve güneyden, kısmen doğudan kuşatılır. Teslim olunması için haber gönderilir. Demenan ve Haydaranlar teslim olmayı kabul etmezler ve çatışma başlar. Haydaran üzerine 25 Ağustos'ta yedi tabur, bir mitralyöz(makineli) bölüğü ve bir buçuk dağ bataryası ile girilir. Şiddetli çatışmalar olur. Köyler ve tarlalar yakılır. Belgelerin yazdığı doğruysa Haydaranların 100 kadar kaybı vardır. Ordu her zaman yaptığı gibi talan ve çapula devam eder. 2000 kadar hayvanı zorla alır. İşgal kuvvetlerinden de bu beklenilir. 'Medenileştirme'nin rakamlarla ifadesi bu olsa gerek. Sonunda Haydaranlar da bağlılıklarını bildirir.

Haydaranlara karşı saldırıda kazanılan kısmi başarıyı oldukça büyütürler. Adeta övünürler. Sanki imkansızı elde et-

**Dersim*, sf. 159-60

* *Burhan Özkök*. age. sf. 24

mişlerdir. Dersim'in askeri ve siyasi ağırlığını, Osmanlının buraya verdiği önemi anlamak bakımından Haydaran çatışmasının nasıl değerlendirildiğine bakmak gerekir. *"Altmış yıldanberi içerisinde hiç bir hükümet tesiri ve asker ayağı girmemiş olan bu aşiret havzası gayet sarp ve dik kayalıklarla çevrili olup, derin dereler ve yüksek tepelerden meydana geldiğinden Dersim'e karşı şimdiye kadar yapılan hareketlerin hepsinin dışında kalmış ve Haydaranlı ismi yenilmez ve arzisi zaptedilmesi imkansız olarak tanınmıştı"*(★). Dersim karşısında kazanılan ufak galibiyetlerden dahi zafer sarhoşluğuna kapılan Türk rejimi 2 Eylül'de geri çekilir.

1909 saldırısı da aslında başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Dersim'in yarı bağımsızlığı devam etmektedir. Dersimliler Meşrutiyet dolayısıyla ilan edilen aftan yararlanmak istemektedir. Elazığ valisi Mehmet Ali Bey Dersim mutasarrıflığına yazdığı 8 Aralık 1909 tarihli resmi mektupta şöyle diyordu. Dersim karışıklığında yakalanması gereken kişilerin sayısı 26'dır. Koçanlardan İdare, Maksudanlardan Kasım oğlu Munzur, Laçınanlardan Aydın oğlu Ağa, Abasan ve Ferhadanlardan Kahraman, Diyapzade Süleyman ve oğlu Kör Alo, Abasandan Seyit Ağa ve Seyit Alişar, firardaki Karaballilerden Kangozade Mehmet ağa ve Hir oğlu Ahmet'in affı mümkün değildir. Koçanlardan Koç oğlu İdare, Maksudanlardan Kasım oğlu Munzur ve Laçınanlardan Aydın oğlu Timur idam edilmelidir. Bu üç kişinin idamı Dersim'in cezalandırılması ve ıslahatında güzel tesir yapacaktır.

Dördüncü ordu Müşürü İbrahim paşa ise 23 Aralık 1909 tarihli resmi mektubunda bu görüşe karşı çıkar. Ona göre, tüm Dersim suçludur. Birkaç kişinin idam edilmesi hiç bir olumlu tesir yapmaz. Çünkü, Dersimliler yaradılıştan vahşidirler. Askeri yolla sonuca gidilemez. Aksine idamlar intikam hislerini kışkırtır. Tek yol halkı hükümete ve kanuna emin hale getirmektir. Bunun için; 1- Önce bütün Dersim temize çı-

* JUK Dersim, sf. 160-61, abç

kartılmalıdır, 2- Maddi ihtiyaçlarını kolayca karşılamaları için koşulları hızla oluşturmak, 3- İçerde biriken askerin tesiri ile ne çok geveşek ve nede aşırı gitmeden gayet adil olarak ve gerektiğinde şefkatli davranarak bu bölge halkını idare etmek, 4- Firarde gösterilen Kangozade Mehmet, Hir oğlu Ahmet Ağalar Dersim'de yanıma gelmiş ve bağlılık göstermişlerdir. ekinmeleri affedilmemelerinden ileri gelmektedir. Bu endişe tüm Dersim halkında vardır. Af tüm Dersim'e uygulanmalı ve idamı istenen üç kişi idam edilmeyerek, başka bir ceza verilmelidir. Cemşit ve Diyap ağalar da Saraya ve Başbakanlığa baş vurarak aflarını dilemişlerdir.

Askeri saldırılarda istediğini alamayan Osmanlı idaresi, parçalama ve oyalama taktiğini gündeme getirir. Ermeni halkının hareketliliği, Balkanlar ve Kafkaslar'daki gelişmeler Dersim'e daha fazla askeri yığınak yapmayı engellemektedir. 1910'da çıkan anlaşmazlıklar 'af yoluyla' hallediliyor. 1911'de Pulemuri'de direniş başlıyor ve Haydaran bölgesine kadar genişliyor. Keel, Haydaran, Bal, Lolan ve Abbasan aşiretlerine yönelik askeri hareket düzenleniyor. Dersim iki ay direniyor. Danzik, Dağbeg, Grk, Zimek ve başka başi köyler yakılıp tahrip ediliyor. Görüşme sağlanıyor ve asker geri çekiliyor. Devlet başarısız kaldığı her ortamda 'idarei maslahat' yoluna baş vuruyor. 1912'de Dersim direniş halindedir. Dersim'in etkisi genişlemektedir. Ancak, Balkan harbi patlak vermiştir. Hkmet ciddi bir müdahalede bulunamaz. Görüşme ve oyalama taktiği ile zaman kazanmak ister.

"1914'te Kırgan aşireti, Sin nahiye Müdürünü nahiye den kovuyor. Bu vaziyet hükümet nüfuzunu halelder ettiğinden Kırganlılarla sınırlı bir hareket yapıılıyor. Kv(Gew-bn-), Arslan, Bezgar ve Yukarı Abbas ve Bahtiyar uşakları aşiretlerinin yardımları ile Sin köyü civarında yapılan müsademe de aşiret reisi Süleyman ağa(buğn de aynı adamdır) vurulmuş olduğundan aşiret mensupları ile beraber (hükümete) sığınmuşlardır. Bu olayda Yukarı Abbas uşağı reisi Seyit

Rıza başlangıçta Kırganlılara yardım vaadinde bulunuyor. Fakat hareket başlayınca hükümet kuvvetlerine katılıyor. Bu olay Kırganlılar ile Yukarı Abbaslılar arasında uzun süre gerginlik yapmıştır. Bugün dahi bu gerginliğin izlerine tesa-düf mümkündür(★). Sonraki yıllarda Kırgan ve Abbasan arasındaki çelişkinin derinleştiğini biliyoruz. Osmanlı ve TC bu çelişkiden sürekli yararlanıyor. Bu durumun 37-38 direnişin-de çok olumsuz rol oynadığını, adeta Dersim'in kaderinde belirleyici olduğunu görüyoruz. Elbette yalnızca Kırgan-Abasan çelişkisi değil, öteki çelişkilerde Türk rejimi tarafından kullanıldı. Bu duruma aşiret halinde yaşamamanın, aşiret kimliğinin, halk ve ülke bilincinin oluşmamasının, modern bir önderliğe ve örgüte sahip olmamanın sonuçları da diyebiliriz. Ancak, burda Seyit Rıza için getirilen "hükümet kuvvetlerine katıldığı" iddiasının ne kadar doğru olduğunu bilemiyoruz. Kırganlıların Sin üzerine yaptıkları hareketde, Seyit Rıza'nın tarafsız kaldığı söyleniyor.

1. Dünya savaşına kadar kısmen sessiz kalan Dersim, savaşla birlikte hareketlenir. Savaşın doğurduğu yeni ortamda Dersimliler siyasi hedeflerine, 'bağımsızlık' hedefine ulaşmak istemektedir. Yalnız, 'bağımsızlık' isteminin ne kadar örgütlü ve programlı olduğunu tam olarak bilemiyorum. Böyle bir talebin doğal olduğu dönemin özellikleri dikkate alındığında kabul edilebilir. Ki resmi belgeler de bu yönde görüş belirtiyor. Dersim'i, Osmanlı yönetimi de askeri stratejisinde hesaba katmaktadır. Rus saldırısında Dersimlilerden yararlanmak ve onları cepheye sürmek istemekte, eğer saldırı karşısında gerileme başlarsa Dersim'in gerisine çekilerek, Dersim'in Rus saldırısını Bingöl'den-Sivas hattına zorlayacağını, yer yer engelleyeceğini hesap etmektedir. Rusların da Dersim'i hesaba kattıkları ve siyasi-askeri ilişki geliştirmek istedikleri görülüyor. "*Çarlık Rusyanın harpten evvel ve sonra ve harp başlan-*

gıcında yaptığı gibi bazı vatansızları Dersime göndermesi ile Dersimliler isyana teşvik etmişlerdir. Bunlar; bu sırada yapılacak bir isyan ile Ruslar memnun edilirse cepheye yakın olan Dersimin Ruslar tarafından işgali üzerine Dersimlilere bağımsızlık verileceği propagandası ile cahil halkı ve bilhas- sa Şarki Dersim halkını kandırmayı başardılar"(★). Ermeni- ler ise Dersim'i ittifak yapacakları güçler arasında değerlendi- riyor, bu yönde hazırlık yapıyorlardı. Aynı dönemde Dersim'in çeşitli ittifak arayışlarına girmesine rağmen, esas olarak bağımsız tavrını koruduğu, güç biriktirdiği ve siyasi ist- teklerini hayata geçirmek istediği görülüyor.

Savaşın ilerlemesi ile birlikte Osmanlı ordusu fazla daya- namadı, "2. Ordu Dersim ve Bingöl dağlarından Harput ve Diyarbakır'a çekil"di(★★). Nuri Dersimi'nin belirttiğine göre, Dersimliler ve Ermeni-Rus kuvvetleri birbirine yanaştı- lar. Dersim adına Alişer ile Ermeniler arasında Antlaşma da imzalandı. Ancak, Ermenilerin "Büyük Ermenistan" talepleri ve buna Dersim'i de katmak istemeleri yüzünden, bu Antlaş- ma bozuldu(★★★).

1. Dünya Savaşı ve sonrasındaki gelişmeleri, Dersimlile- rin Ermeni soykırımı karşısındaki tavrı, savaşın içinde kuru- lan Dersim Hükümeti ve bunun Osmanlı ile Kürt Hamidiye Alayları tarafından yıkılışı, Ruslara karşı direniş ve karşı sal- dırı, Osmanlının saldırı girişimleri bakımından incelemek ge- rekiyor.

1915 Ermeni sürgün ve jenosidinde Dersimliler esas ola- rak Ermenileri koruyorlar. Ancak, bazı yerlerde sürgüne karşı çıkmadıkları, sessiz kaldıkları görülüyor. Ermeni sürgünü so- nucunda, geri kalacak mal ve mülke sahip olma arzusunun yer yer etkili olduğu söylenebilir. Kaldığı, Dersimlilerin zaten Osmanlı ile başları dertedir. Buna rağmen önemli sayıda Er-

* Burhan Özkök., age, sf. 35

** Süleyman Kocabaş, Türk- Rus Mücadelesi, sf. 397

*** Nuri Dersimi, age. sf. 80-2

meni kurtarıyor ve Ermenistan kuvvetlerine kavuşturuluyor. Nuri Dersimi, "1915-1916 yıllarında çevre vilayetlerden Dersim'e gerek iltica ve gerekse Dersimliler tarafından kurtarılıp getirilen Ermenilerin sayısı 36. 000 olduğunun bizzat şahidiyim. Bu Ermeniler uzun müddet Dersim'de korunduktan sonra Rusların Erzincan vilayetini işgalleri sırasında yine Dersimlilerin koruması altında Rus kuvvetlerine katılmışlardır"(★) diyor. Kazım Karabekir de, Dersimlilerin Ermenileri koruduğu görüşündedir. "Tehcir esnasında Harput, Arapkir, Egin vesâireden bir çok Ermeni Dersim'e firar etmiş ve aşiretler tarafından uzun müddet himaye olunduktan sonra Rusya'ya aşırılmış ve Harbin devamı müddetince bu aşiretler Türkler aleyhine Ermeni komitelerine yataklık, kılavuzluk etmişlerdir"(★★).

Dersim'in Ermeni jenosidine ortaklık yapmaması, aksine elden geldiğince Ermenileri koruyup kollaması hakkında Ermeni ve Kürt kaynaklarında başka belgelerde var. Ermeni katliamında izlenen yolun esası şuydu. Kitleler halinde yola çıkartılan Ermeniler dağlık ve derin vadili bölgelerde toptan kılıçtan geçiriliyor, bu durum açığa çıktığında da "eşkiya yaptı" deniliyordu. 26 Haziran 1915 tarihli İçişleri Bakanlığından Elazığ Valisine çekilen telgrafta "Koruma altında Erzurum'dan gönderilen Ermeni kafilelerinin Dersim eşkiyası tarafından yolları kesilerek öldürüldükleri. Dersimlilerin bu şekilde art ardına sürüp giden cinayetleri kesinlikle uygun olmayacağından gelen kafilelerin dokunulmazlıklarının sağlanması için tedbirlerin acilen alınması"(★★★) denilerek Dersimliler de katliamdan sorumlu gösteriliyor. Gerçeklerin farklı olduğunu, Dersimlilerin Ermenilere kucak açtığını

* Nuri Dersimi, age. sf. 34

** Kâzım Karabekir, Kürt Meselesi. sf. 88, Emre Yay. '94

*** Kâmuran Gürün, Ermeni Dosyası, sf. 286, Bilgi Yayınevi '88

resmi görüşte yayın yapanlar da kabul ediyor. "*Birinci Dünya Harbi'nin etkilerinden kurtulmak için Rusya'ya giden Doğu Anadolu'daki Ermeniler'in bir kısmı Tunceli'ye yerleşmeyi uygun bulmuş ve gitmek istememişlerdir.*"(★) Elbetde tüm Dersimlilerin olumlu davrandıklarını, bazı saldırıların olmadığını söylemiyoruz. Dediğimiz, katliama uğrayan bir halka zor anda sahip çıkılması, korunmasıdır. Ki, Ermenileri korumanın cezası da sürgün ve ölümdü.

Dersimlilerin Ermeni jenosidinde Türk rejimine ortaklık yapmamaları ve aksine önemli sayıda Ermeni'yi kurtarmaları, sonraki yıllarda da Türk rejimi tarafından unutulmamış, saldırının gerekçeleri arasına yazılmıştır.

1916'da Osmanlı Ruslar karşısında Ordusunu geriye çekmişti. Dersimlileri kendi çizgisine çekemeyince, daha fazla kuvvetlenmelerini engellemek, belki de Rus ve Türk kuvvetleri arasında ezmek için yeniden saldırı. Hareketi Yarbay rütbesi ile Galatalı Şevket diye birisi yönetiyordu. Saldırına Palu gönüllüleri ve Hamidiye Alayları, askeri birliklerle birlikte katıldı. Dersimlilerin direnişini, Rus saldırısından daha tehlikeli gördüklerini belirtirsem, saldırının kapsamı anlaşılır. "Ordu.. bazı yurt hainlerinin fesadı ile meydana gelen bu isyanı cephedeki düşmandan daha tehlikeli görerek taze ve kuvvetli bir tümenini bu isyanın bastırılmasına ayırmıştı(★★).

Saldırı Mart başında başladı ve yaklaşık iki ay Mazgirt-Nazimiye ve Pertek ağırlıklı olarak yürütüldü. Yine köyler yakıldı, Ermenilerden yakalananlar sürgün edildi. Ordu da kayıplar verdi ve Mayıs ayı ile birlikte geri çekilmek zorunda kaldılar. Dersimliler Nazimiye, Mazgirt merkezlerini işgal ettiler, telgraf haberleşmesi kesildi, Ordu fazla ilerleyemedi. Nuri Dersimi'nin belirttiğine göre, Dersim direnişi karşısında dayanamayacağını anlayan Hükümet, Elazığ Valisi Sabit ve

* Yılmaz Akbulut, *Bingöl Tarihi*, sf. 268, TC.

Kültür Bakanlığı '95

** Burhan Özkök, *age*, sf. 37

Hozat Kaymakamı Diyarbakır'lı Cemil Paşa oğlu Ziya aracılığıyla anlaşma önerisi yaptı. Daha sonra 11. Ordu kumandanı Ahmet İzzet Paşa da görüşmelere katılarak savaştan sonra Dersimlilerin isteklerinin kabul edileceğini söyledi(★). Bu sırada Diyarbakır'da olan Mustafa Kemal de, hareketi yakından takip etti. 16. Kolordu Kumandanı ve Tuğgeneral rutbesi ile 2. Ordu Komutanlığı'na verdiği 10 Nisan 1916 tarihli raporda şöyle diyordu:

"Palo Bölgesi:

Bölgede Diyarbakır'dan, Lice'den, Palo'dan ve Harput'tan getirilen, sayıları bini geçen milis ve jandarmalardan kurulu müfrezeler bulunmaktadır.

29 Mart 1916'da Dersim asileri, Peri suyundan Palo'ya iki saat mesafeye kadar tahribat yaparak ilerlediler. 3 Nisan 1916'ya kadar olan çatışmalarda, asiler 100 kadar ölü vermiş, kalanları kâmilten tenkil edilerek Peri suyunun kuzeyine atılmıştır. Müfrezelerimiz Palo'nun 30 km kuzeyi, Çolik'in 50 km batısında adı geçen istikameti koruyacak surette bilfiil ve Golan hattında Peri kıyısında gereken emniyet tedbirlerini almışlardır."(★★) Bu çatışmalarda Palo gönüllüleri önemli rol oynadılar. Palo Belediye Reisi Komutasında 200 gönüllü askerin önünde yürüdü ve aktif çatışmalara katıldı.(★★★)

Rus saldırısı Erzincan'a dayanmıştı. Osmanlı rejimi, Dersim'i Rus saldırısında hesaba kattığından, mümkün olduğunca bol vaatlerde bulunmaya başlamış, savaştan sonra herşeyin hal olacağını söylemeye başlamıştı. Ruslara karşı bazı Dersim aşiretleri (Balaban aşireti reisi Gül ağa gibi) Türk ordusu ile birlikte karşı koydular. Ancak, kısa sürede yanıldıklarını anladılar. Türk ordusu geri hatlara çekilerek, Dersimlilerle

* Nuri Dersimi, age. sf. 77

** Aktaran Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, Cilt. 2, sf. 781. *Diyarbakır Tanıtma Yayınları- '90*

*** Burhan Özkök, age, sf. 40- 48

Rusları karşı karşıya bıraktılar. Bu dönemde, Dersim, Ermeni ve Rus kuvvetleri arasında görüşmeler oldu. Erzincan'a kadar bölgeyi ele geçiren Ermeni-Rus kuvvetleri, Dersim'e giremediler. Dersim'de yerel bir hükümet kuruldu. Rusya'da gerçekleşen devrimle birlikte Rus ordusu geri çekilme kararı aldı. Ermenilerin taşkınlıkları, Büyük Ermenistan planı, Rus Ordusunun işgalci karakteri, Dersimlilerle uzun süreli bir anlaşmayı mümkün kılmadı. Erzurum'a kadar olan bölgeyi Rus Ordusundan temizleme işini esasen Dersimliler gerçekleştirdi. Seyit Rıza bizzat Erzincan Hükümet konağına yerleşti. Ovacık'ta zaten yerel bir Hükümet vardı.

1. Dünya Savaşı'nda Dersimlileri yakından ilgilendiren konulardan birisi de, Bektaşî Çelebi Cemalettin Efendi'nin önderliğinde kurulan Mücahidin Alayları'dır. Osmanlı yönetimi Ruslar karşısında zorlanacağını, yöredeki milli hareketlerin gelişme ihtimalini değerlendirerek Alevi-Bektaşî halkın harekete geçirilmesinin yolu olarak, Cemalettin Efendi'yi bilinçli olarak seçti. Bu seçimde daha çok Dersim Alevileri hedeflenmişti. Dersim'de önemli bir silahlı güç vardı. Savaşın yürütüldüğü bölgede sınır hattı haline geliyordu. Dersim ve Osmanlı arasında kısmi çatışma vardı. Bu çatışmanın büyümesi ihtimali ve nihayet Dersim'in Milli istekleri vardı.

Cemalettin Efendi, Dersimlileri kazanmanın yolu olarak bu savaşa, "*din savaşı*" dedi. Ancak, bu gerekçenin inandırıcı yanı yoktu. Osmanlı yönetimi 1514'den beri Aleviliğe karşı savaş içindeydi. Alevi kırımları sistemli hale gelmişti. Osmanlı ile birlikte bir din savaşı mümkün değildi. Dersimlilerle bu gerekçe ile ortaklık kurmak mümkün olmadı. Dersim milli isteklerini öne sürdü. Neticede, Osmanlının beklediği olmadı ve Cemalettin Efendi eli boş döndü.(★)

Burda Bektaşîliğin rolüne değinmek gerekiyor. Yalnız bu değerlendirme Hacı Bektaşî Veli'nin görüş ve davranışının

* M. Nuri Dersimi, age. sf. 69-75

değerlendirilmesi değildir. Hacı Bektaşî Veli'nin ölümünden sonra, Bektaşilik ve onun kurumlaşması anlaşılmalıdır. Kısaca şu söylenebilir. Bektaşilik, Osmanlı şeriatı içinde bir tarikat olarak varlığını sürdürmüş, hatta Osmanlı ordusuna pirlik yapmıştır. Tarihsel anlatımı bir kenara bırakarak, Mücahidin Alayları gerçeğine bakmamız gerekiyor. Cemalettin Efendi, Padişahın, İttihat-Teraki'nin emireri haline gelmiştir. Kendisi, İstanbul'a yaptığı ziyaret vesilesi ile şöyle demektedir. *"İstanbul'a gelişim yanlış anlaşılmıştır. Oysa ki amacım Meşrutiyet'e ulaşmamız nedeni ile sevgili Padişahımızın yüce ayak tozlarına yüz sürüp kutlamak idi."*(★) Osmanlı ile böylesine içli dışlıolan, bir din adamından çok emireri gibi davranan birisi ile Dersim Aleviliğinin ittifak yapması mümkün değildir.

Dersimlilerin bağımsız tavrını, bunun nedenlerini, millidemokratik istenirlerini dikkate almadan, Dersim Alevilerinin *"cepheden kaçma"*sından(★★) bahseden N. Birdoğan, en hafif deyiimi ile gerçekleri tersyüz etmektedir. Osmanlı ordusu cepheyi geri çekiyor, savaş içinde Dersimlileri Ruslardan *"daha tehlikeli"* görerek saldırılar düzenliyor. Ruslara karşı savaş adı altında, Ermeni halkını katlediyor, böylesi bir savaşa *"cihar"* gerekçesi ile katılmak ancak sömürgecilere, katliamcılara yaraşır. Ruslara karşı direnişte ise Dersimliler öndedir. Unutmamak gerekir ki, Rus ordusu Dersim'e girememiştir. Dersimliler, Ermenilerle, onlarla ittifak halindeki Ruslarla görüşmüş, milli haklarını almaya, korumaya çalışmışlardır. Aynı dönemde, Osmanlılarla da görüşmeler olmuştur.

1916 Temmuz'unda Rus-Ermeni kuvvetleri Erzincan'a girdiler. Türk ordusu Kemah hattına kadar çekilmişti. 1918 Şubat'ına kadar da Türk ordusu ortada görünmedi. Cephe Dersimlilere kalmıştı. Ruslar bir-iki defa Ovacık ve Pülümür

* NNejat Birdoğan, *Çelebi Cemalettin Efendi'nin Savınması*, sf. 46, Berfin Yay. '94

** Nejat Birdoğan, *age*, sf. 19

üstünden Dersim'e girmeye çalıştılsa da esas olarak başarılı olamadılar. Erzincan'a geri çekilmek zorunda kaldılar. Dersim kuvvetleri görüşmelerde Ruslara Dersim'e giremeyeceklerini bildirdiler. Ermenilere de mümkünse karşılıklı haklara saygı temelinde bölgeyi kontrol etme ve birlikte idareyi önerdiler. Hatta, müslüman Türk halkının güvenliğini de Dersimlilerin Erzincan ve çevresinde koruduğunu söylersem, abartma olmaz. Ekim Devrim'inin ardından Rus ordusu geri çekilme kararı aldı. "*Cephede, 1917 yılı Aralık ayında, Ruslar, siperlerimiz önüne bildirgeler koyarak hiçbir düşmanlıkları olmadığını ilân etmişlerdi*"(★). Osmanlı ordusu bu tarihe kadar yerinde saymıştır. Dersimliler ise, Erzincan'a gelmiş Rusların boşalttığı alanda güvenliği korumak için mücadele etmişlerdir.(★★) Erzurum'a kadar bölgeyi ilk alan da Dersim kuvvetleridir. Ruslar geri çekildikten sonra Ermeniler bölgeye tek başına hakim olmak istemişler, bunu başaramayınca da geri çekilme sırasında Türk ve Kırmanc köylerine karşı baskıya, yer yerde katliama baş vurmuşlardır. Bu durum Dersimliler ile Ermeni kuvvetlerinin arasını iyice bozmuştur.(★★★) Bölgede Halit Bey diye bir Türk subayı vardır. Seyit Rıza ile birlikte hareket eder. Osmanlılar Dersimlilerin milli isteklerini savaş sonrasında kabul edeceklerini söylerler. Zaten fiilen Dersim hükümeti iş başındadır. Türk ordusu gelmeden, Erzincan, Mamahatun, Erzurum Rus ve Ermeni kuvvetlerinden alınmıştır.(★★★★)

Erzurum'a kadar olan bölge Rus-Ermeni kuvvetlerinin elinden alınınca Seyit Rıza Erzincan'a yerleşti. Hükümet Ko-

*Ali Kemali, *Erzincan*, sf. 108-103. Kaynak Yay. '92

** Nuri Dersimi, *age. sf. 83*

*** Nuri Dersimi. *Age. Sf. 83-84. Yaşar Kalafat, Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı. Karakteri, Dönemindeki İç Ve Dış Olayları, Sf. 93-94. Boğaz içi Yay. '92*

nağında kalıyordu. Adeta bir Türk-Kırmanc ortak yönetimi kurulmuştu. Türk yönetimi durumunu düzeltince eski tutumunu değiştirdi. Seyit Rıza ve Alişer Hükümet Merkezini Ovacığa aldılar. Bu durum 1919'a kadar sürdü. Ta ki Hamidiye komutanı Cibranlı Halit'in saldırısına kadar.

Türk Hükümetini yeniden Ovacık'ta kuran Cibranlı Halit'dir. Nuri Dersimi'nin söyledikleri de bu yöndedir. *"Her fırsattan yararlanmayı bilen Türkler, Kürt Halit sayesinde Ovacık bölgesi aşiretlerinde var olan sessizlikten de faydalanarak, Ovacık'ta bu Kürt komutan sayesinde yeniden bir Türk kaymakamlığı oluşturmayı başarmışlardı"*(★). Bu dönemi ve meydana gelen gelişmeleri Koçgiri Ayaklanması içinde değerlendirmek gerekiyor. Koçgiri Ayaklanma ve Direnişine giden yolun önemli kilometre taşları 1918'den itibaren geçilmeye başlanmıştır.

* Nuri Dersimi, *age. sf. 84*

GERİCİ STATÜKOYA DEVRİMCİ REDDİYE

-Ware, Sayı. 10, Paıza Wertêne 1996-

Zazalar konusunda oluşmuş bir statüko var. Yılların önyargıları, politik yalanlar, asimilasyon-inkar teorileri betonlaşmış, değişim ve yenilenme süreçlerine karşı direniyor. Gerçek yaşama, bilimsel verilere dayanmayan görüşler siyasal kararlarla, psikolojik propaganda yöntemleri ile yaşatılmaya çalışılıyor. Tartışma ve araştırmanın önünü almak, belirsizlik ve şüphe ortamı yaratmak için her yol mübah görülüyor.

Bilinçli ifadeye kavuşan Zazaların bağımsız tarihsel eylemi gelişip bu yöndeki hareket ve kopuş süreci belirginleştikçe, gerici statüko daha fazla sesini yükseltiyor. Kimileri kendilerini Zazalara kilitlemiş vaziyetler. Bu yazıda Zazalara ilişkin saldırgan ve inkarcı tutumunu sistemleştiren Munzur Çem'in görüşleri üzerinde durulacak. Çem, bu görüşlerinde yalnız değildir. Ondan önce M. Malmısanij sürekli olarak karşı yazılar yazıyor, Zazaların bağımsız bir halk olmadığını, Zazaca'nın bağımsız bir dil olmadığını ispatlamak için kalem oynatıyordu. Şimdi M. Çem öne geçmiştir.

Zazalara ilişkin nerede olumlu bir gelişme olsa, bir ışık belirse, Çem kaleme sarılıp senaryolar çiziyor. Zazaların ve Zazaca'nın olmadığını ispatlamak için ateşli yazılar yazıyor. Berhem Dergisi Zazaca konusunda olumlu adımlar attığında Kürt hareketinde de yenilenme ve değişime yönelik bir umut-

tu. Çem, Berhem'i cevapsız bırakmadı. Berhem yazarı M. Düzgün'ün 'gizli niyetleri'ni bir falcı edasıyla yazdı. Ware 8. sayısında Seyit Rıza'nın Torunu R. Polat'la bir röportaj yayınladı. R. Polat Dersim'e, '38 e, Kırmanciye kültürüne ilişkin önemli açıklamalarda bulundu. Çem, bu röportaja da çok kızdı ve cevap yazmayı geciktirmedi. Ronahi'de 3 bölümlük bir yazı yayınladı. Bununla yetinmeyen Çem Deng'de, "*Alevilik, Kurmanci- Kırmancki ve Dersim Üzerine Kimi Yanlış Görüşler*" isimli uzun bir yazı daha yayınladı. Zazalara ilişkin inkar ve asimilasyon teorilerini tekrarlayıp bir araya getirdi.

Çem'e cevap vermek zorunlu hale geldi. O bir yandan cehaletin verdiği cesaretle her şeyi söylüyor, konuyu olabildiğince tanınmaz hale getirmek istiyor. Öte yandan, ön yargıları körüklüyor. Halkımızın ulusal- demokratik hareketini bir komplo, Kürtlere karşı bir oyun gibi göstererek tartışmanın önünü kapatmakla kalmıyor, Kürt ulusal-demokratik hareketinde Zazalara ilişkin gelişen demokratik eğilimi geciktirmek istiyor. Gündemi değiştiriyor. Bu yazıda geçen Kürt milliyetçileri belirlemesi Çem ve benzerleri için geçerlidir. Kürtlerin haklı ulusal-demokratik istemi ve hareketi ile karıştırılmamalıdır. Gönül isterdi ki, inkâr ve asimilasyoncu anlayışa Kürt demokrat ve sosyalistleri cevap versin. Bu aynı zamanda bir çağrıdır. Kendisi sömürge zulmü altında inleyen ve özgürlüğü için yüzyılın en vahşi savaşlarından birine karşı direnen bir halkın aydınlarından bunu beklemek fazla bir şey değildir.

* *Munzur Çem, kürtçe Okuma -Yazma yaygınlaşırken karşılaşılan bazı sorunlar, Deng, Sayı. 21., Temmuz '92*

** *M.Çem, Karê Mordemi Guni hacetê destê dısmeni nêbeno, ronahi. sayı. 15-16-17, yıl '95*

*** *M. Çem, Deng, sayı. 34, sf. 8-32, '96. M. Çem'den yapılan alıntılar bu yazıdan yapılmıştır.*

ERMENİ SOYKIRIMI VE GERÇEĞİN ÖBÜR YÜZÜ

TC rejimine muhalefet eden kesimlerde, Ermeni soykırımına ilişkin eksik ve hatalı görüşler yaygınlık gösteriyor. Soykırımın baş aktörü Osmanlı Türk İdaresi'nin rolü doğru olarak görülürken, Osmanlı'nın suç ve paylaşım ortakları göz ardı ediliyor.

Suç ortaklığı denildiğinde ise öncelikle Kürt egemenleri ve Müslüman-Hıristiyan çelişkisinin etkisinden, Müslüman olmanın getirdiği ayrıcalıktan yararlanan geniş Kürt kitlelerini saymak gerekiyor. Sol gelenek genellikle olayları hep hakim sınıflara yükler ve işin içinden çıkar. Oysa, her somut durumda etkisi ve derinliği farklı da olsa kitle olarak adlandırılan halkın da sorumluluğu vardır. Halk veya geniş kitleler egemenlerin politikasına eklenip ortaklık yapmadan, egemenlerin istediklerini yapması pek kolay değildir. Bazen milliyetçi ön yargılar veya dinsel fanatizm, bazen de elde edilen küçük kırıntılar yüzünden kitleler ve egemenler bir güzergahta birleşir. Ermeni soykırımında da böyle olmuştur. Dinsel fanatizm ve milliyetçi ön yargıların yanında, Ermenilerin soykırım ve sürgünü neticesinde elde edilecek küçük, fakat yağlı parçalar kitleleri egemenlerle aynı güzergaha taşımıştır.

Mazeretçi sol teori, neden bu kadar olayın üzerini örtmek istiyor? Başka şeylerin yanı sıra, O'nun bilinç altında ön yargılar, küçük ırkçı adacıklar varlığını koruyor. Öte yandan, marksizmin ekonomik bakış açısı sosyal-etnik olayları açıklamakta yetersiz kalıyor. Her kötülüğe bulunan egemen sınıf çaresi, olaylar ve sonuçlarını bütün yönleriyle izah edemiyor. İzah edemediği gibi, aynı olayların tekrarlanmasına zemin sunan potansiyeli göremiyor.

M. Çem'in durumu ise daha kötü görünüyor. Ona kalırsa, Hamidiye Alaylarının yaptıkları "*Kürtlere mal edilemez(*)*". Güya, "*güvenlik güçlerinde ve ordusunda şu veya bu halktan, dinden ya da sınıftan insanların bulunması bu gerçeği değiştirmez*"mış. İlginç olan Hamidiye Paşaları, Aşiret Reisleri Kürt ulusal istemlerini dile getirdikleri zaman, bu istemlerin Kürtlerin istekleri olduğu söyleniyor. Aynı kişi ve kurumların Osmanlı ile birlikte davranması, Ermeni ve Alevi karşıtlığı ise 'Kürtlere mal edilemez' oluyor. Neden? Bu çifte standart değil midir? Örneğin, Cıbranlı Halit'e sahip çıkılıyor. Peki, Cıbranlı Halit en etkili Hamidiye subaylarından birisidir. Ermenilere karşı Osmanlı ile birlikte davranıyor. Ovacık'da kurulan Dersim Hükümeti'ni Osmanlı adına dağıtıyor. Soru şudur: Çem ve benzerleri hangi Halit'e sahip çıkıyor? Ya da Botan Beyliği'nin tarihi nasıldır? Ulusal kahraman ilan edilen Botan beylerinin Asuriler'i kılıçtan geçirdiği, Yezidi katliamcısı olduğu ne kadar göz ardı edilecek? Çem, yalnız soykırım ve sürgüne ortaklık eden geniş kitleleri temize çıkarmakla kalmıyor. Ağa ve Beyleri, Hamidiye Paşaları'nı da temize çıkarıyor. Milliyetçilik kişinin gözünü karartdımı, Ağrı Dağı'nı da göstersen, o geniş ve düz ovalardan söz eder.

İlk önce, Kürtler ve Ermeniler öyle söylendiği gibi barış içinde sessizce yan yana yaşamıyor. Sosyal yaşamda ve siyasal ilişkilerde Ermeni altda, Kürtler üstde bulunuyor. Bu hem müslümanlıktan dolayı, hem de Kürt Beyliklerinin ayrıcalıklarından dolayı böyledir. 1514'den itibaren yerel Kürt Hükümet ve Sancakları, Ermeni-Kürt eşitsizliğini bir üst seviyeye çıkartmış ve ilerleyen yıllarda bu durum daha da derinleşmiştir. Ermeni soykırımını ve Kürt-Ermeni ilişkilerini yakından inceleyen M. Kalman da benzer değerlendirmede bulunuyor. "*Savaştan çok önceleri dostluk ilişkileri yoktu. Çünkü Kürtler müslümanlık sayesinde Ermenilere göre ayrıcalıklıydılar,*

ayrıca son yıllarda da Hamidiye Alayları hemen hemen istedikleri biçimde davrandıkları gibi, Kürt feodal beyleri onlara baskı yapıyordu"(★).

İkinci olarak, Ermeni milli hareketi gelişip bağımsızlık yönünde adım attıkça Kürt egemenleri korkuya kapılmış, ayrıcalıklarını kaybedecekleri endişesi güçlenmiştir. Ermeni milliyetçilerinin aşırı istekleri, yer yer intikamcı ve sivilleri hedef alan hareketleri bu durumu daha da belirginleştirmiştir.

1890-1920 arasında ise Ermeni-Kürt ilişkileri denildiğinde akla Hamidiye Alayları gelir. Hamidiye Alayları öncelikle Ermenilere karşı kurulmuş ve kullanılmıştır. "*Osmanlılar Kürtlerle olan dinsel bağlılıklarını, Ermeni karşıtı politikanın merkezine oturturlar. Zaten çok uzun yıllardır sürdürülen Ermeni düşmanlığı Hamidiye Alaylarının kurulmasından sonra pratikte çok büyük yaygınlık kazanmıştı*"(★★). Akatarmaları çoğaltmak mümkün, ancak şimdilik yeterlidir.

Hamidiye Alayları'nı "*egemen güçler*" edebiyatıyla geçiştirip her yönüyle bugünkü Koruculuğa benzetemezsiniz. Nitekim, Kürt siyasetçileri de bu yönde fikir belirtmektedir. M.Kılınç, "Hamidiye Alayları'nda Kürt kimliği vardır. Alay subayları askeri eğitimden geçmiş, o dönem aşiret ileri gelenlerinin çocuklarının eğitim gördükleri "*aşiret okullarından*" mezun olmuşlardır. Derken bu gerçeği doğrulamaktadır.(★★★) Zaten Hamidiye Alayları'nı oluşturan aşiret önderlerinin bir kısmı daha sonra Kürt Milli Hareketi'ne katılıp öncülük yapmıştır.

Dahası, bugün Köy Koruculuğu Kürtleri temsil etmiyor. Yaygınlık ve temsil bakımından azınlıkta kalıyor. Ayrıca, Kürtlerin rejimden ayrı politik parti ve hareketleri var. Bu

*M . Kalman, *Batı-Ermenistan (Kürt ilişkileri) ve Jenosid*, sf. 137, Zél Yayınları- '94

** Age. sf. 137

*** *Özgür Politika, Geçici Köy Koruculuğu*, 27 Şubat '96

parti ve hareketler, Köy Koruculuğu'na karşı mücadele ediyorlar. Koruculuk bir çok yönden eğreti kalıyor.

Hamidiye Alayları ise, neredeyse tüm Kuzey bölgesinde egemen olmuştur. Dönemin esas temsilcisidir. Hamidiye'ye karşı hatırı sayılır bir güç, örgütlenme yoktur. Köy Koruculuğu, Kürtlere karşı oluşturuldu. Hamidiye Alayları, Ermeniler başta olmak üzere öteki halklara, dinsel kesimlere karşı oluşturulmuştu. *"Hamidiye Alayları, Kürtlerin Ermeniler aleyhine Batı-Ermenistan'da yaygınlık kazanmasına sebep olmuştur. Ermeniler can ve mal güvenliğinin olmamasından ve katliamlardan dolayı sıkça topraklarından ayrılırlar"*(★).

Ermeni soykırımı ve sürgününde Kürtleri ikinci ortak görmek ve tarih teorisini bu temel üzerinde kurmak gerçekçidir. Kürt devrimci ve demokratları halklar arası güveni oluşturup benzer yöntemlerin önünü almak için, Kürt halkı adına özür dilemeli, gerici mirası red etmelidir.

Kürt tarih yazımında bunun habercileri görülmektedir. Türk tarih yazımının Kürt kopyasına ciddi *eleştiriler* getiren *Gürdal Aksoy buna örnek gösterilebilir. "Ermeni soykırımında Kürtlere neredeyse bir figüran rolü verilir. Oysa ki Kürtler; bu olayda figüran değildir, ikincil derecede de olsa aktördürler"*(★★★).

M. Çem reddedilmesi gereken mirasın utangaç savunusunu yapıyor. O'na kalırsa, *"bahsi geçen dönemde, sadece Kürtler yer yer Ermenilere karşı orada-burada haksızlıklara ve zora başvurmadılar. Ermeniler de aynısını yaptılar"*(★★★). Burada, kurban ve suçlu aynı kefeye konulmuştur. Soykırım ve sürgünü unutmak, Hamidiye Alaylarının Osmanlı ile bir-

*M. Kalman, *Batı-Ermenistan (Kürt ilişkileri) ve Jenosid*, sf. 56, Zêl Yayınları- '94

** *Gürdal Aksoy, Tarihi yazılamayan halk, KÜRTLER*, sf. 109, Avesta'94

*** M. Çem, *Age*, sf. 9

likte Ermenilere saldırısını görmezden gelmek, her şeyini yitirmiş bir halkın da zulüm yaptığını söylemek, en azından ne dediğini bilmemektir. Soykırım ve sürgünde Türk yönetimini birinci sıraya yazmak ayrı, Kürtleri pir u pak göstermek ayrıdır. Birincisi, doğru fakat eksiktir. İkincisi, tarihi olarak yanlış olmakla kalmayan, kişinin bugünkü milliyetçi yapısını da ele veren bir yaklaşımdır. M. Çem, Dersimlileri, Zazaları eleştireyim derken çıkmaz sokaklara giriyor.

Kürt egemenlerinin önemli bir bölümünün Kemalist Harekete eklenmesinin, onun yedek gücü haline gelmesinin, arka planındaki etmenlerden birisi, belki de en önemlisi Ermeni düşmanlığıdır. I. Dünya savaşından yenilgiyle çıkan Osmanlı İmparatorluğu dağılma sürecine girdi. Ermeniler, Rumlar, Kırmanc/Zazalar, Kürtler, Araplar milli devletlerini kurmak yönünde harekete geçtiler. Osmanlı tarihe karışıyor, Türk ayrıcalığının sonu geliyordu. Sovyet Devrimi'nin de etkisiyle, Ermeni, Zaza ve Kürtler arasında ittifak ihtimali güçleniyor, Şura Hükümetleri'nin kurulma zemini olgunlaşıyordu.

Türk milliyetçiliği, İslam kardeşliği ve Ermeni düşmanlığı kartını gündeme getirdi. Kürt egemenlerinin önemli bir kısmı Türk milliyetçiliği ile ittifak yaptı. Bu ittifakın zeminini İslam kardeşliği ve Ermeni düşmanlığı oluşturuyordu. Tabi, Kemalist hareket(Osmanlılar da) yeni kurulacak devletin 'Kürt-Türk Devleti olacağı'nı söylüyordu. Dönemin yakın tanığı ve sorumlusu olan Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz isimli iki ciltlik eserinde bu konuya geniş yer veriyor. Kürt-Türk işbirliği ve bu konuda Ermeni düşmanlığının oynadığı rolü açıkça belirtiyor. "*Ben bölgemizdeki aşiretleri düzenler ve beylerini bizzat çağırıp onları tutabilirim. Kürdistan'ın Ermenistan olacağını anlatmakla mesele kolay hallolur*"(★).

*K. Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Cilt. I, sf. 59, Emre Yay. '94

Kürt egemenlerinin bu tavrı kendilerine de pahalıya mal oldu. Yalnızca Pontus, Kırmanc/Zaza, Asuri ve Ermeni ulusal hareketinin başarısız kalmasının sorumlularından birisi olmakla kalmadılar. Kendileri de Türk yönetiminin sömürgesi olarak kaldılar. Kemalist Hareket zorlukları aşıp nispeten güçlenince, 'Türk-Kürt kardeşliği ve devleti' fikrini unutmakta gecikmedi. Bunu takip eden Kürt direnişlerini de kanla bastırdı. Türk yönetimi klasik yoluna, süngü ve sürgün yöntemine döndü.

Tarihe doğru bakıp gerekli dersleri çıkartmak, halklara pahalıya mal olmuş yanlışları tekrarlatmamak gerekiyor. Ancak böylesi bir bilinç ve davranış, 'tarih tekerrürden ibaret-tir' tezinin gerçekleşmesini engeller. M. Çem ve benzerleri ise milliyetçi rüzgarlara kendini kaptırmış, adeta tarihsel yanlış ve suçların yeni baskısını yapmak istiyor.

Geçerken Kürt Aydınlarının bazılarında görülen, 'biz bu devleti birlikte kurduk, kemalistler bize kazık attı' anlayışına da değinmek gerekiyor. Böylesi bir yaklaşım, geçmiş pratiklere sahip çıkmaktır. Ermeni, Rum, Asuri, Kırmanc/Zaza düşmanlığı temelinde kurulan ittifak, gerici bir ittifaktı. Kürt Ulusal Hareketi'nin bağımsız gelişmesini de engelledi. Türk milliyetçiliğini güçlendirdi. Kürt egemenlerinin siyasal miyopluğunu ve gericiliğini yıllar sonra sahiplenmek, tarihten pek ders alınmadığını gösteriyor. Bunun ne Kürtlere, ne de başka halklara getireceği olumlu bir şey yoktur.

SEYİT RIZA VE SON SÖZLERİ

Tartışma ve iddialarda dikkati çeken bir nokta var. Bazıları görüşlerini kabul ettirmek için, toplumca saygı duyulan, toplumun ortak tarihsel simgesi haline gelmiş kişi ve kurumları politik çıkarları doğrultusunda kullanmak istiyor. Kendi

düşüncelerini bugün yaşamayan kişi ve kurumlara söylättiriyor! Tarihi keyfine göre yorumlayıp değiştiriyor, adeta tarihi yeniden kurup yazıyor.

Dersim ve Kırmanc/Zaza kimliği söz konusu yapıldığında en çok tartişılan, Dersim Direnişi'nin istemleri ve Seyit Rıza'nın darağacına giderken söylediği son sözlerdir.

Öncelikle kendi tarihini yazmamış, yazamamış, ulusal-demokratik kurumlarını kurup sürekliliği sağlayamamış halkların tarihini sonradan tam olarak yazmak neredeyse imkansızdır. Belgeler çok azdır. Belgelerin çoğu düşman tarafından değiştirilmiştir. Birinci elden kaynaklar ya yoktur. Ya da çok azdır. Bir halkın tarihinin düşmanları tarafından yazılması, o halkın tarihe gömülmek istenmesi anlamına da geliyor.

Böylesi koşullarda tarihsel olay ve kişilere çok dikkatli yaklaşmak, her olguyu bütün yönleriyle araştırıp öyle sonuca gitmeye çalışmak gerekiyor. Yine de mutlak ve değişmez sonuçlar çıkartılmamalı, kesinleşmemiş noktalarda muhtemel ihtimallere vurgu yapılmalıdır. En önemlisi, kişi kendi görüşünü tarihe söyletmemelidir. Tarihsel olayları yorumlayıp belli görüşler oluşturmak gereklidir. Ancak, tarihi değiştirmek beyhude bir çabadır. Zaten isterseniz de bunu başaramazsınız. Bu ancak bir yanılsamadır. Kişinin ya da toplumun belleğinin dönemin siyasal süreçlerine uydurulması için tarihin ortak koşulmasıdır.

Yıllardır ilgimi çekiyor. Bazıları tarihi politik çıkarları için öylesine değiştiryorki, insan neresinden baksa eğreti kalıyor. Çem'e göre, "*Dersim Bağımsız Kürdistan istiyor*"(★). Bu konuda N. Dersimi ve çekilen bir telgraf kanıt gösteriliyor. Bu konuyu ilerde tartişacağız. Yalnız, dikkati çeken bir nokta var. Munzur Çem ve yandaşı olduğu parti, Bağımsız Kürdistan istemiyor. Federasyon istiyor. Zaman zaman Türk egemenlerinden çözüml bekleniyor. Ankara ve Avrupa en-

*Munzur Çem, age, sf. 13

deksli siyasetler oluşturuluyor. Bağımsızlığı gerçekçi görmüyor. Bu istemleri savunanların kendilerini modern ulusal kuruluşçu, sosyalist adlandırdığını da unutmayalım.

Nasıl oluyor da, rafine Kürt ulusalcısı Çem ve PSK Bağımsız Kürdistan istemiyor? Ancak, 75 yıl önce Aleviliğin güçlü olduğu, Hamidiye Alaylarının Osmanlı ile birlikte Dersim'e saldırdığı, Dersim kimliğinin kurum ve bilinciyle diri olduğu bir dönemde bunu Dersimliler ve Seyit Rıza istiyor! Çem'e önerim henüz kendisinin istemediği bir şeyi -ki kendisi Dersim ve Zaza davasına düşmanlık duyacak kadar rafine Kürt ulusalcısıdır-, Dersimlilere 75 yıl önce istetmemelidir. Lütfen tarihe biraz saygı.

Çem, yazısında Seyit Rıza'nın olduğu iddiası ile İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na yazılmış bir mektubu görüşlerine kanıt olarak gösteriyor. Mektup'ta gerçekten de Kürt ulusal istemleri dile getirilmiş. Mektubun dili de okumuş ve Kürt örgütlenmesi içinde yer almış biri tarafından yazıldığını gösteriyor. Çem, mektubu nerden almış belli değil. Ahmet Mesut, İngiliz Belgelerinde KÜRDİSTAN (1918-1958) isimli bir çeviri yayınladı. Mektup burada bulunmuyor. Muhtemelen başka kaynaklarda vardır.

Kanaatimce bu mektubu Nuri Dersimi yazmıştır. Kendisi Suriye'ye çıkınca uluslararası kamuoyunu bilgilendirip dikkatlerini çekmek ve eğer mümkünse destek alabilmek için Dersim Aşiretleri adına benzer mektuplar yazmıştır. Kürdistan Tarihinde DERSİM isimli eserinde bu mektuplardan örnekler de yayınlıyor. İşte mektuplarla ilgili söyledikleri:

"Milletin karşı kaldığı feci durumu dünya kamuoyuna bildirmek gerekiyordu. Bu nedenle, bu ödevi üzerime almayı kendime bir borç bildim ve 11 Eylül 1937'de Türkiye sınırlarından dışarı çıktım. Milletime karşı Türklerin yaptıkları zulümü protesto etmek, İngiltere, Fransa, Amerika ve diğer bütün devletlerin -konsoloslukları aracılığıyla- Dışişleri Bakanlıkları-

* N. Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, sf. 194, Zêl Yay. '94

na tercümesi aşağıda yazılı şikayetnameyi sundum"(★) Bu ve benzeri belgeler üzerinden bir değerlendirmede bulunmak pek gerçekçi değildir. N. Dersimi bir Kürt yurtseveriydi. Dersim davasını Kürdistan'a bağlıyordu. Seyit Rıza'nın kendisine verdiği yetkiyi görüşleri doğrultusunda kullanmıştır. Ayrıca, Suriye'ye çıkmak konusunda bir yetki aldığını da belirtmiyor. Büyük bir ihtimalle bunu kendi başına kararlaştırıyor. Yukarıda ki pragraftan da bu anlaşılıyor.

Gelelim 1920 yılında Dersim Aşiretleri adına Ankara'ya çekilen telgrafta. Önce, dönemin özelliğini bilmemiz gerekiyor. Sevr Antlaşması bögede Kürdistan kurulmasını gerektiriyor. Sevr Antlaşması'nı imzalayan devletler bölgeyi Ermenistan ve Kürdistan şeklinde ikiye bölüyorlar. Bölgedeki en aktif ve örgütlü güçlerden birisi de Dersimlilerdir. Koçgiri'yi de Dersim'den ayrı düşünmemek gerekiyor. Dersimliler, Sevr Antlaşmasının bu maddesinden yararlanmak isteyebilirler. Siyasi olarak böyle bir taktiğe baş vurmak mantıklı görünüyor. Zira, Dersim sorunu uluslararası bir güvenceye kavuşturulursa daha rahat başarıya ulaşabilirdi.

Burda başka bir belge üzerinde durmak istiyorum. Koçgiri Aşiret önderlerinden Aışan Bey, Kürdistan Teali Cemiyeti aracılığıyla Paris Barış görüşmelerine bir telgraf çekiyor. Telgrafda dile getirilen istemler şöyle:

"... Meclisteki mebusların Dersim'i temsil hakkına sahip olmadıklarını, Dersim'in müstakil bir idare istediğini, ancak bu milli talebin Ankara Hükümeti tarafından kabul ve resmen ilanından sonra, Kürdistan'ın bir Konfederasyon şeklinde hükümetle işbirliği yapabileceği"(★)(abç) belirtiliyor. Nuri Dersimi ise Telgrafın Seyit Rıza tarafından çekildiğini söylüyor, "Kürdistan'ın bir konfederasyon şeklinde Ankara ile iş-

* Sosyalizm ve toplumsal mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt. 6, sf. 1907

** N. Dersimi, age, sf. 92-93

birliği yapabileceği"(") şeklinde verdiği telgrafın içeriğini ise yeterince net vermiyor. Kürdistan'da, kim kimle konfederasyon kuruyor? Burdan anlaşılmıyor.

Nuri Dersimi'nin söyledikleri ve aktardığım bölümü birlikte değerlendirdiğimizde şunu diyebiliriz. Dersim bağımsız bir idare istemekte, daha sonra bir Konfederasyon halinde Kürdistan'la birlikte Türkiye'yle birleşmeyi savunmaktadır. Telgrafın özgün metni görülürse belki istemler daha iyi anlaşılabilir. Ben, araştırmacıların Dersim'in Müstakil idare istemi ve Konfederasyon şeklindeki Kürdistan anlayışına dikkat etmelerini istiyorum. Konu, bugüne kadar bu yönüyle değerlendirilmedi.

Konunun başka bir yanı da Dersim'in sınırları sorunudur. Dikkat edilirse telgrafı Koçgiri Aşireti lideri Alişan Bey çekiyor. Ancak, kendini Dersimli ve yaşadığı yeri de Dersim kabul ediyor. Dersim adına isteklerde bulunuyor. Meclisteki milletvekillerinin Dersim'i temsil edemiyeceğini söylüyor. Gerçekte İç Dersimliler, Kırmanciye ve Dersim'i çoğu durumda aynı anlamda kullanıyor. Bu durum Kırmanciye'nin öteki alanlarının düşman denetimine girmesinin sonucu olarak, Kırmanciye ve Dersim'in aynı sınırlara çekilmesinin sonucu olabilir. Dersim denilince bugün anlaşılan coğrafî sınırlar ile, geçmişte anlaşılan aynı değildi. Bu sınırlar en dar döneminde dahi Koçgiri'yi kapsadı. Bugün bazılarının TC'nin vilayet sınırlarına göre Dersim'i değerlendirmeleri sadece tarihi bir cehalet değil, aynı zamanda böyle düşünenlerin resmi ideoloji ve siyasetten kopmadıklarına da işarettir.

Başka bir Telgraf da Hozat postanesinden çekiliyor. Telgrafda Müstakil Dersim değil, Müstakil Kürdistan yazılı. Bu Telgrafı anlamak için Nuri Dersimi'ye yeniden baş vurmak gerekiyor.

"Alişan Bey'in cezalandırılmasını önlemek maksadı ile Ankara hükümetine, Mustafa Kemal Paşa'ya ve Türk Millet Meclisi'ne, Dersim aşiretleri namına telgraflar ve mazbata-

lar yazmağa ve göndermeye başladım.

Seyit Rıza bana "imza benim, fakat umum Dersim namına sana selahiyet veriyorum. Her ne suretle yazarsanız, yazınız" demekte olduğundan çok etkili telgraflar, mazbatalar yazmağı kendime bir görev bildim"(★). O halde, telgraflardaki imzalar Seyit Rıza ve öteki Dersim önderlerinin, fakat fikirler Nuri Dersimi'nindir. Bunu kendisi de belirtiyor. Bu telgraf ve belgeler üzerinden bir sonuca gitmek mümkün görünmüyor.

Sorunun başka bir yönü de kavram kargaşalığı ve kavramları çevirirken izlenen yoldur. Dersim tarihi, halk edebiyatı incelendiğinde görülen şudur: Dersimliler yaşadığı coğrafyaya, ülkeye Kırmanciye, kendilerine de Kırmanc diyorlar. Çevirilerde görülen durum ise; Kırmanciye Kürdistan, Kırmanc ise Kürt olarak çeviriliyor. Tarihsel olaylara, belgelere bu olguyu da dikkate alarak bakmak gerekiyor. Bugün de Kırmanc yazılan her yere Kürt, Kırmanciye yerinede Kürdistan yazılıyor. Gerçekte ise, Dersimliler tam da kendilerini Türklerden, Kürtlerden, Kürdistan ve Türkiye'den ayırmak için bu kavramları kullanıyor. Yani Dersimlilerin bu kavramlara verdiği anlam ile, M. Çem ve benzerlerinin verdiği anlam çok farklı.

Aslında tartıştığımız her olgu birbirine bağlı olduğundan, hangi konuyu ele alsak bir çarpıtma, keyfine göre yorumlama ile karşılaşırız. Olaylar, kavramlar, tarihsel istemler istenildiği gibi değiştiriliyor. Genellikle değiştirenler birbirini şahit gösterdiğinden ipin ucunu bulup düğümü çözmek zorlaşıyor. Malmısanij Çem'i, Çem'de Malmısanij'i kanıt gösteriyor. Çem, M. Bayrak'ı kendisine örnek alıyor. Bayrak da Çem'i. Kimin kimden ne aldığı, kanıt olarak ileri sürülenin ne olduğu, bunun üzerine oluşturulan tezin ne olduğu belli değil. Yoruma dayalı 'kanıt' tez'e, tez de 'kanıt'a kaynaklık ediyor.

* N. Dersimi, *Hatıratım*, sf. 112. Özge Yayınları

Sonra da hayal ürünü görüşler mutlak doğrular olarak sunuluyor. Bu görüşlerin tartışılması dahi, Kutsal Kitapların tartışılmazlığı gibi yanlış görülüyor.

"Seyit Rıza'dan ve onun mücadelesinden bahsederken, politik çıkarlar vb. hesaplardan uzak durmanın, objektif olmaya özen göstermenin büyük önemi var"(★). Bu sözler Çem'e aittir. Ama, kendisi tarihsel olayları keyfine göre yorumlayabiliyor. Politik ajitasyon için kendi fikirlerini tarihsel olay ve kişilere söylettiriyor.

Seyit Rıza'nın son sözleri konusunda yapılan tahrifatı buna örnek gösterebiliriz. Seyit Rıza'nın son sözleri için kaynak olarak hep N. Dersimi'nin söyledikleri gösterildi. Ancak, N. Dersimi bu görüşünü herhangi bir belgeyle destekliyemiyor. O halde tek başına N. Dersimi'nin söyledikleri ile yetinmeyiz. Çünkü, Seyit Rıza'nın yetiştiği ortam, geleneksel Dersim kültürü bu sözlerin söylenilmesini olanaklı kılmıyor. Çem'in işine gelmese de, Dersimliler kendini Kürt kabul etmiyor. Ve Kürtlere kendi dillerinde Kırdas ya da Khurt diyor. Kendini Kürt kabul etmeyen, Kürtlerle tarihsel ve güncel çelişkilere sahip olan bir toplumun Kürtler adına isteklerde bulunması mümkün değildir.

Bu kadar da değil. Dersimlilere ait milli kimlik ve talepler var. Seyit Rıza kendisi yıllarca bu kimlik ve talepler için mücadele ediyor. Bu yolda Türk sömürgeciliği tarafından idam ediliyor. Son sözlerini kendi milli kimliği ve milli istemleri doğrultusunda söylemesi en normalidir. Zaten, Seyit Rıza'nın Torunu Ware'deki söyleşisinde bunu açıkça belirtiyor. "*Sey Rıza dememiş ki, "Ben ölüyorum Kurroların ülkesi kurtulsun"! Sey Rıza demiş ki, "Ben ölüyorum, Kırmancıların ülkesi ve Kırmancıya yaşasın"! O demek istemiş ki; öyle yapın ki, Kırmanc milletimiz ölmesin, soyu tükenmesin.*

* M. Çem , age, sf. 14

Diğer yandan biz, bugüne kadar hiç bir yakınımızdan duymadık ki, Sey Rıza demiş, "*Ben ölüyorum, Kurroların ülkesi kurtulsun(*)*".

R. Polat, Sey Rıza'nın tornudur. Ailenin kültürü içinde büyüyor. Yurtsever bir insan. Geçmişine ilgi duyuyor. Sorup-soruşturmuş, aile büyüklerinden duyduklarını anlatıyor. Ne varki, Çem bir kez resmi Kürt görüşüne kendini kilitlemiş. İnanmak istemiyor. Gerçeklere değil, politik yalanlara inanmamızı istiyor. Gerçekler gün ışığına çıkartıldığında rahatsız oluyor. Önüne geleni Kürt düşmanlığı ile suçluyor. Anlaşılmayan nokta, Kırmanc/Zazaların kendi milli kimliklerine, tarihine, diline, genel olarak kültürel değerlerine sahip çıkması nasıl Kürt düşmanlığı oluyor? Kırmanc/Zazalar Kürtler'in mücadelesini destekleyip pratik düzeyde katkı da sunuyorlar.

Genel olarak Zazaların, özel olarak Dersimliler'in ülkesini, kimliğini gasp eden Türk sömürgeciliğidir. Türk sömürgeciliğinin bu mücadelenin önünde durması anlaşılır. Peki, Kürt siyasilerine ne oluyor? Neden biz dilimizi, kültürümüzü geliştirdiğimizde rahatsız olunuyor? Zazaca'ya, Dersim ve Kırmanciye'ye özgürlük istemek, bunun için mücadele etmek, nasıl Kürt düşmanlığı oluyor? Kürt dostu olmak için ulusal-demokratik istemlerimizden vaz mı geçmemiz gerekiyor? Bu soruların cevabı verilmelidir.

Seyit Rıza'nın Kırmanc ve Kırmanciye terimleri de keyfi olarak Kürt ve Kürdistan diye değiştiriliyor. Biz döneme ilişkin ağıtlara, türkülere bakıyoruz. Bu kültürel olgular halen canlıdır. Halk kültürü içinde yaşıyor. Tüm bu ağıt ve türkülerde Kırmanc, Kırmanciye deniliyor. Kürt ve Kürdistan tanımlamasına rastlamıyoruz. Halk, ağıt ve türkülerini yakan yerel aydınlar, Kürt ve Kürdistan'ı tanıyor. Ama, Kürt ve Kürdistan'a yönelik hiç bir belirti yok. Çem ve benzerleri kendi niyetleri yerine gerçeklere saygı göstermelidir. Tarihi, halksal

* *Heqie Mergariji'nin Sey Rıza'nın tour'u Rüstem Polat'la yaptığı söyleşi, Ware, sayı. 8, sf. 12*

değerleri birilerinin hoşuna gitmiyor diye değiştiremeyiz.

Çem, Zazaca'da "*Ben ölüyorum Kürdistan kurtulsun*" denebilir diyor. Ona ne şüphe! Zazaca zengin bir dildir. Zazaca'da "*Ben ölüyorum Afganistan, Arabistan kurtulsun*" da diyebilirsiniz. Sorun şudur. Bu istemler, Kırmanc/Zaza toplumunun gerçekliğine tekabül ediyor mu? Etmiyor mu? Etmiyor, çünkü Kırmanc/Zaza toplumunun kendi milli-demokratik talepleri var. Bu talepleri dile getirmeleri en normal olanıdır. Bunu tartışmak dahi abesdir. Çem'in daha iyi anlaması için Kürtlerden örnek vereyim. Bu bir Kürdün, "*Ben ölüyorum Kırmanc/Zaza ülkesi kurtulsun*" demesi anlamına gelir. Çem'e yardımcı olmak için tekrarda fayda var. Milli hareketler kendi kültürlerini, etnik özelliklerini dile getirirler. Onları milli kılan da budur.

Dersim Kırmanc'isinden örnek verelim. Dersimliler kendi dillerinde Kürtler için Kırdası ya da Khurri diyorlar. O halde bu cümle nasıl söylenir. "*Ez miren vaxo Kırdası/Khurri bixeleşiye ra*". Gerçekleri zorladınız mı, böyle açmazlarla karşılaşsınız.

"*Bu konuda devletin resmi belgelerinde yer alıp da dışarıya yansıyan bir şey de yok*"(★). Çem'in bu iddiası da tam doğru değil. Sey Rıza ve öteki Dersim önderlerini asmak için görevli olan İ. Sabri Çağlayangil'in Anıları var. Sey Rıza'nın kararlılığından etkilenen infazcı anılarında bazı gerçekleri açıkladı.

"*Biz Seyit Rıza'yı aldık. Otomobilde benimle Polis müdürü İbrahim'in arasına oturdu. Jeep Jandarma karakolunun yanındaki meydana durdu.*

Seyit Rıza sehpaları görünce durumu anladı.

- Asacaksınız, dedi ve bana döndü.

- Sen Ankara'dan beni asmak için mi geldin?

* M. Çem, age, sf. 10

Bakıştık. İlk kez idam edilecek bir insanla yüz yüze geliyorum. Bana güldü. Savcı namaz kılıp kılmayacağını sordu. İstemedi. Son sözünü sorduk.

- Kırk liram ve saatim var. Oğluma verirsiniz. dedi.

Bu sırada Fındık Hafız asılıyordu. Asarken iki kez ip koptu. Ben Fındık Hafız asılırken Seyit Rıza görmesin diye pencerenin önünde durdum. Fındık Hafız'ın idamı bitti. Seyit Rıza'yı meydana çıkardık. Hava soğuktu ve etrafta kimseler yoktu. Ama Seyit Rıza meydan insan doluymuş gibi sessizliğe ve boşluğa hitap etti.

-Evladı Kerbalayih, Bı Hatayih, Ayıptır, Zulumdür. Cinayettir, dedi.

Benim tüylerim diken diken oldu. Bu yaşlı adam rap rap yürüdü. Çingeneyi itti. İpi boynuna geçirdi. İnfazını gerçekleştirdi"().*

Bunlar gerçeğin tümünü yansıtmıyor. Türk sömürgecileri bazı olguları gizliyorlar. Yine de, bu birinci elden bir kaynaktır. Çem'in bunu bildiği halde 'hatırlamaması' ilginçtir. Sey Rıza'nın son sözleri, asılma gün ve biçimi, cenazelerin yakılması tüm yönleriyle açıkta değil. Araştırmalara devam etmeliyiz. TC'nin arşivleri açması için mücadele yürütmek gerekiyor.

DERSİM DİRENİŞİ NE İSTİYORDU?

Koçgiri Ayaklanma'sında "*Müstakil Dersim*" istemine ilişkin bir telgrafı yukarda gördük. Dersim Direnişi ile ilgili ise herkes önüne geleni söylüyor. Kendi politik görüş ve istemlerini Dersimlilere söyletmek istiyor.

Dersim Direnişini iyi anlamak için Türk ve Kürt tarih yazımını düzeltmek gerekiyor. Türk tarih yazımı "*eşkiya*" ede-

* İhsan Sabri Çağlayangil, *Anıları*m, sf. 51-52, Yılmaz Yayınları.

biyatının ötesine geçemiyor. Kürt tarih yazımına göre ise, "Bağımsız Kürdistan için ayaklanma" var. Türk görüşünün ipliği pazara çıkmıştır. Sömürgeciler dünyanın her yerinde katliamlarına medeniyet, yerli halkın direnişine de eşkıyalık demiştir. Dersim katliam ve sürgününden sonra yazdığı bir kitaba "Tunceli Medeniyete Açılıyor" ismini veren Naşit Uluğ tam olarak bu gerçeği dile getiriyor.

Öncelikle Dersim'de bir ayaklanma yoktur. Devlet katliamına gerekçe oluşturmak için "ayaklanma" teorisini uydurmuştur. Türk ve Kürt solcularının bu teze sarılmaları, onların resmi görüşe karşı fazla dirençlerinin olmadığını gösteriyor.

Dersim, TC'nin işgaline karşı direnmiştir. TC karakollar, köprüler, okullar yaparak Dersim'e hakim olmak ve yarı özerk yapıyı ortadan kaldırmak istemiştir. Silah toplamış, halkı başka yere göçertmeye çalışmıştır. Dersim'e yönelik saldırının öncesi de olmasına rağmen, TC kurulduktan itibaren Dersim'i tasfiye etmeye çalışmış, bunun hazırlığını yapmıştır. Bu durum önemli ölçüde biliniyor. Dersim raporları, 1926 ve 30 saldırısı, Tunceli Kanunu hazırlık sürecinin satır başlarıdır.

1937'de yeterli güç biriktirdiğini, durumun uygun olduğunu, Dersim'i tanıma ve içten çökertme konusunda koşulların olgunlaştığını düşünen Türk idaresi genel saldırıyı başlatmıştır. Dersim bu saldırıya karşı direnmiş, cevap vermiş, kendini savunmuştur. Bu durumu Ayaklanma olarak adlandıramayız. Siyasal literatürdeki anlamı ile buna direniş, savunma, karşı saldırı diyebiliriz.

1937'e kadar, ondan sonra da Dersim ve TC arasında görüşmeler olmuş, iki tarafta kendi istemlerini öne sürmüştür. Seyit Rıza kendiside değişik defalar TC yetkilileriyle görüşmüştür. Genel saldırı başladıktan sonra da Seyit Rıza ve öteki Dersim önderleri Türk idaresine mektuplar yazarak, istemlerini dile getirmiştir. Bu mektupların tam metinleri bugün elimizde bulunmuyor. Dönemin Gazetelerinde bazı ip uçları

var. 18 Haziran 1937'de İsmet İnönü Dersim'e gidiyor. Tan Gazetesin de Hükümetin Dersim programı yayınlanıyor:

"1- Dersime, yol, köprü, mektep, kışla yapılacak,

2- Askerlik, vergi işleri düzene konacak,

3- Ağalık, derebeylik, şeyhlik kökünden kaldırılacak, zorbaların malları devlete geçecek,

4- Ve nihayet Dersimi eşkiya yatağı haline getirenler Garp vilayetlerimize nakledilecekler, orada iskân edilip, namuslu, müstahsil vatandaşlar haline getirilecekler,

5- Dersim tamamen boşaltılacak ve burada Bakanlar Heyetinin müsaadesi olmadan kimse oturmuyacak, yerleşmeyecek,

6- Memleketin diğer köşelerine yerleştirilen Dersimliler ev ev dağıtılacaklar" (★).

Türk idaresi Dersim'in işgalini tamamlamak istiyor, bunun savaşını veriyordu. Dersimliler ise milli-demokratik haklarını istiyor, devlet otoritesini red ediyordu. 19 Haziran '37 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, *"Elebaşılardan Seyit Rıza, dahalet için mütemadiyen mektuplarla müracaatlerde bulunmakta, fakat bir türlü teslim olmuyarak zaman kazanmağa çalışmaktadır"* diye yazıyor. Ancak, mektupların içeriğini çarpıtıyor. 24 Haziran tarihli Tan Gazetesi de Seyit Rıza'nın mektup gönderdiğini yazıyor. Mektubun içeriği açıklanmamış. Sadece, teslim olmak istediğini belirtiyor. Ki, buda yalandır. Çünkü, daha önce yazılanlar ve Mahkeme haberlerinde açıklanan kısmi veriler bunu gösteriyor.

18 Haziran tarihli Tan Tunceli ilavesi yayınlıyor. Aynı sayıda devletin Dersim planını açıklayan Gazete, satır aralarında Dersim'in taleplerini de açıklıyor: *"Dersimli beyin yeniden fesat kaynatarak, memleketin huzur ve sükûnunu bozmaya kalktığı haberi, evvela Elâzize, oradan Ankara'ya geldi. Dersimli sergerde, üstelik bir de bir talep listesi göndermişti."*

Yol, köprü, mektep, kışla, karakol, vergi, memur, hükümet teşkilâtı istemiyordu. Kendisi yerinden oynatılmayacak, silâhı alınmıyacaktı".

Seyit Rıza'nın ve Yusufan Lideri Kamer Ağa'nın gönderdiği mektuplar mahkemede de okunuyor. *"Seyit Rızanın mahkemede okunan mektuplarında, çok küstahça ve ahmakça satırlar vardır. Seyit Rıza, takip müfrezeleri çekilmediği takdirde çok kan döküleceğini, kendisinin 70 aşiretile başka yere gideceğini, hükümete katiyen teslim olmayacağını yazmaktadır. Aşiret elebaşlarından Kamer tarafından tabur komutanına yazılan mektupta da hakikatler öğrenilmektedir. Bunda suçluların nasıl birleştikleri meydana çıkmaktadır(*)". Tan'ın Seyit Rıza'nın "70 aşiretile başka yere gideceğini" söylediği yer Horasan'dır(★★). Devletin yapmak istedikleri ile, Dersimlilerin karşı istekleri karşılaştırıldığında olayın direniş ve savunma biçimi daha rahatlıkla görülebilir.*

Bu istemler, Dersim'in yarı-özerk yapısını korumak istediğini, TC ile bu temelde mücadele yürüttüğünü gösteriyor. Dersim Direnişi konusunda araştırmaları olan, yöreyi yakından bilen Musafa Düzgün'ün N. Dersimi'ye de eleştirel bakan görüşlerine bakalım.

"Nuri Dersimi'nin betimleyip sunduğu tarzda bir ulusal bilinç yoğunlaşmasına o yıllarda rastlamak bizce mümkün görünmüyor. Bununla birlikte Baytar Nuri'nin kendisinin de o yıllarda o denli katı bir milliyetçi olduğu kanısında değilim. Bana öyle geliyor ki kitabındaki biçimiyle tanık olduğumuz

* Tan, 18 Haziran 1937

** Yaşar Kalafat, Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Kerekteri, Dönemdeki İç Olaylar, sf. 25. Yazar resmi görüşü savunduğu için mektubu çarpıtıyor. Horasanın yanına yukarı Türkistanı da ekliyor. Her halükarda zamanın gazetelerinde çıkan haberlerinde gösterdiği gibi böyle bir mektup vardır. Dersimlilerin Horasan'a gitmek istemeleri de normaldir. Çünkü hemen tüm dersimliler kökenlerini Horasan'a bağlıyor.

düşüncelerini Suriye'deki ilişkileri ve oradaki yaşantısı sonucunda edindi... Nitekim Osman Sebri'nin, Kurmanci dersi verdiği bazı Dersimli öğrencilerine anlattıkları da bizim ihtiyatlı tutumuzu doğrulayıcı bir nitelik taşımaktadır. Merhum O. Sebri; Baytar Nuri'nin Suriye'ye gittikten sonra Dersim Ayaklanması ile ilgili olarak yayımladığı ilk bildiride, ayaklanmayı bir Alevi ayaklanması olarak sunduğunu ve bu yüzden onun kendilerine (yani O. Sebri ve arkadaşlarına) dağıtılmak üzere getirdiği bildirileri söz konusu nedenle dağıtmadıklarını anlatmıştır. Bizce bunda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü gerek Koçgiri gerek Dersim Ayaklanmaları genel anlamda Dersim'le, ya da Zaza ve Kurmanc Alevilerin yerleşik bulundukları topraklar üzerinde boy vermiş, hareketin ulusal karakteri de bu kesimin istemleriyle bağlantılı olarak belirlenmiştir..."(★).

M. Çem olgulara gözünü kapamıştır. Sıkıştığında Meme Zêle diye birisinin yayınlanmamış araştırmasını ve bu kişinin kayınbiraderini şahit gösteriyor. Bu satırların yazarının çocukluğu ve gençliği Dersim'de geçti. Batı ve Doğu Dersim'in tüm bölgelerinde bulundu. Semku, Resku, Khozu, Ferhadu aşiretinden yaşlılarla Dersim direnişi hakkında çok ayrıntılı konuşmalar yapıldı. Aynı zamanda Kuresu, Şıx Memedu gibi aşiret bölgelerinde dönemi yaşamış kişilerle konuşuldu. Bu dönemde bizde Kırmanc ve Kürt terimini aynı anlamda kullanıyorduk. Hiç bir Dersim yaşlısı, Kürdistan istemlerinin olduğunu söylemedi. Hemen hepsi Kürt olduğunu red ediyordu. Sadece Kürt ve Türk siyasi hareketinin etkisinde kalmış gençler Kürt olduğunu söylüyordu. Bugün 37/38'i yaşamış in-

* Mustafa Düzgün'le geniş bir röportaj yaptım. Bu röportaj kısaltılmış olarak Jiyana Nû sayı. 25'de yayınlandı. Kısaltmanın keyfi yapıldığı, hoşa gitmeyen görüşlerin makaslandığını da belirtmeliyim. M. Düzgün'den yapılan alıntılar bu röportajdan yapılmıştır.

sanlarımızın önemli bir bölümü hayatta değil. Ama, halâ yaşayanlar var. Çem eğer belge gösterebiliyorsa, buyursun bu konuda belgeler sunsun. Koçan ileri gelenlerinden Cemşi Ağa öldüğünde, Çem'in Medya Güneşin'de bir yazısı yayınlanmıştı. Cemşi Ağa ile defalarca konuştum. O'nun da katıldığı, yaşlı aile büyüklerimizin 38'i anlatan toplantılarını dinledim. Her dağın, derenin, Ali Boğaz Direnişi'nin öyküsünü defalarca birinci ağızlardan dinledim. Tek bir kere dahi Kürt ve Kürdistan terimini duymadım. Kişi gerçekleri siyasi düşünceleri doğrultusunda değiştirmemeli, aksine siyasi düşüncelerini gerçeklerden hareket ederek kurmalıdır.

KIRMANC VE KIRMANCIYE ÜZERİNE

Kırmanc ve Kırmanciye kavramlarını tartışmadan önce, bu konuda genel teorik bir zemine sahip olmak gerekiyor. Ulusal ve toplumsal kimlikler için değişmez bir tanım getirmek, kimlikleri standartlaştırmak mümkün değildir. Bunu denediğiniz her yerde, teoriniz yaşamın gerisinde kalır. Eğer teorik yaklaşımınızı yenileyip-değiştirmezseniz, kendinizi yaşamla çatışma halinde bulursunuz.

Her tanım, bir sınırlama ve ayırma tekabül eder. Tanımlayıp, soyut düzeyde kavramlaştırdığınız her olguyu, benzerlerinden, ilişkide olduğu olgulardan ayırırsınız. Kavram ya da isim bir simgedir. Bir özelliğin, farklılığın yansıtılmasıdır. Kavramın kendisi değil, kavrama kaynaklık eden maddi-manevi olgular önemlidir. Buna öz ve biçim arasındaki ilişki de diyebiliriz. Şu da var. Tanımlama ve kavramlar bir ihtiyacın ürünü olarak oluşur. Yani, kimse keyfince bir kimlik yaratayım, bir toplumsal gurup kurayım diyerek, tanımlayıp-kavramlar oluşturamaz. Oluştursa bile, toplumsal yaşamda yer edinemez. Yapay kimlikler, zorlamalar, toplumların yaşamlarında yaralar açsa da uzun süre yaşamazlar.

Toplumlara ait kimlikler ise nispeten uzun tarihsel süreçlerde oluşur. Toplumun iç yaşantısı, komşularıyla ilişkileri, düşmanlık ve dostluklar, çatışma ve ittifaklar, kimliklerin oluşmasında önemli rol oynar. Yine de tüm kimlikleri tanımlayacak bir çerçeve çizmek, hepsini aynı kalıba koymak mümkün değildir. Doğrusu her kimliği kendi gerçekliği içinde ele almak gerekiyor. Toplumsal süreçler ve kimliklerin oluşmasında birbirine benzer yanlar olmakla birlikte, sonuçta herkes kendine benzer. Süreç ve kimliği tanımayı başka kimliklerden hareket ederek değil, kendisinden hareket ederek tanımak, anlamak gerekiyor.

O halde kimseye, hiç bir toplumsal guruba isim babalığı yapmamak ilk yapılması gerekendir. Her halkın, toplumsal gurubun kendini tanımlamasını esas almak en doğru yoldur.

Tartışma da bu noktada çıkıyor. Başka kültürleri asimile etmek isteyenler, toplumların kendilerini tanımlamalarını esas almıyor. Türk milliyetçileri, *"dağda yaşadığımızdan, dilimize Farsça kelimeler karıştığından, dini nedenlerden Türklüğümüzü unuttuğumuzu"* söylüyor. Onlara kalırsa, *"gerçek Türk"* biziz. Günümüzde insanlar özel okullarda başka bir dili öğrenemiyor, biz dağlarda dolaşırken Türkçe'yi unutmuş, Farsça karışımli bir dil öğrenmişiz. Neyse, neticede ya 'dağlı-türk' ya da 'Zazatürkü' oluyoruz.

Kürt milliyetçileri de kendi kimliğimizi bize az görüyor. Ya 'Zazakürdü', Ya da 'gerçek Kürt' oluyoruz. Doğal olarak insanın sorası geliyor. Gerçek Kürt bizsek, sahtesi kimdir?

Dersimliler kendilerine Kırmanc, dillerine Kırmanci, ülkelerine de Kırmanciye diyor. Bu tanımlamalar kültürün her yanına yerleşmiş. Bu durumu anlamak için Dersim'in komşularına ve beraber yaşadığı halklara bakmamız gerekiyor. Bu hal'lar, Kürtler, Türkler ve geçmişte Ermenilerdi. İşte Dersimli, birlikte ve komşu olarak yaşadığı halklardan kendini ayırmak için bu tanımlamayı oluşturmuş ve halkın ortak belleği halini almıştır. Kırmanc ve Kırmanciye kimliği bazı yön-

leri ile Dımılilerden de ayrılıyor. Dinsel farklılık bu ayrımı getirmiş. Belki, başka tarihsel etmenlerin de rolü olmuştur. Bu noktayı ayrıca araştırmak gereklidir. Ne varki, Kırmancları dil ortaklığı ve etnik köken Dımıllilere bağlıyor. Kırmanc ve Dımılı kimliği de tam olarak birbirinden ayrılmış değil. Bazı bölgelerde Alevi olup Zazaca konuşan kesimler aynı zamanda kendilerini Dımılı olarak adlandırıyor. Laik-demokratik süreçlerin gelişmesiyle birlikte bu bağ daha da güçlenebilir. Bunu, biraz da ulusal-demokratik sürecin gelişme yönü belirleyecektir.

Şimdi, Çem'in dediklerine bakalım:

"Dersimlilerin kendilerine Kırmanc dedikleri doğru. Ancak, bu terim kimilerinin göstermeye çalıştığı gibi sadece Dersim'in Kırmancı (Dımılı/Zazaki/Kırdki) konuşan kesimi için değil, Alevi olsun, Sünni olsun Kurmancı (Kırdaşki) konuşan kesimlerini de kapsıyor" (★)

Çê vesae, hondê zuru çutır kena!

Peki, nerede demişler, hangi kaynaktan var? Böyle bir türkü, şiir, yazılı ve sözlü ürün var mı? Bunlarla ilgilenilmiyor. M. Çem diyor, bize de onaylamak kalıyor. Hızını alamayan yazar, kendi dediklerini de unutmuş. Aynı yazıda, Khurr sözcüğünün anlamını tartışırken *"kimi yörelerde de lehçesi ister Kırmancı olsun, isterse Kurmancı, Alevi Kürtler tarafından Sünni Kürtler için kullanılıyor" (★★)* diye bir tespitde bulunuyor. Yani O, bu sözcüğün kullanım alanını Dersim'in bazı yöreleriyle sınırlasa da, Sünni Kürtlere Khurri denildiğini kabul ediyor. Kendi dedikleriyle, *"Kırmancê Diyarbekiri"* tanımlamasını geçersiz kılıyor. Muhtemelen, Erzurum ve Muş Alevilerinin tamamı için Kırmanc kavramı kullanılıyor. Sözcük bu haliyle dahi, tüm bu kesimleri ifade etmiyor. Çünkü, Kırmancı konuşmayan kesimlerin dilinin Kırdaşki olduğu söyleniyor. Dile yapılan atıfla, başka bir kimlik farklı-

* M. Çem agy, sf. 16

** M. Çem agy, sf. 16

lığı oluşturuluyor.

Kırmanc ve Kırmanciye kavramlarının anlamı ve kapsamını daha iyi anlamak ve Çem'in bu kavramları tüm Kürt/ Kürdistan'a uyarlama çabasının saçmalığını görmek için Mustafa Düzgün'ün konuya ilişkin düşüncelerine bakalım. M. Düzgün düşüncelerini halk kültürü ile destekliyor:

"Dersimo Dersimo

Çor kosê ho gulo sosino

Corê ho Erzurumo, natê ho Bingolo

Cêrê ho Sêvazo

Kamo Kırmanciya Dersimi rê alaqtare vazo

Bu satırlarda Dersim'in sınırları belirtildikten sonra, bu sınırlar içinde kalan halka verilen ada da işaret ediliyor. Bu yöre halkı, özellikle de çoğunluğu oluşturan **Zaza Aleviler, kendilerine Kırmanc ve üzerinde yaşadıkları topraklara da Kırmanciye** adını vermektedirler.

Yine Laç Deresi türküsünde de şöyle deniliyor:

Derê Laçi bivêso

Yivisê mı gavano

Bıra pêrode na qewğa aşire niya

Merêvê Kırmanc u zalımanê Tırkano

Burada da savaşın Kırmancılar ile Türkler arasında geçtiği vurgulanıyor ve bunun aşiretler arasındaki çatışmalarla karıştırılmaması gerektiği uyarısında bulunuluyor.

Dersim halk kültüründe, özellikle de halk türkülerinde bu tür daha pekçok örnek göstermek mümkündür. İki ayrı ağıttan alınan bu örnekte Kırmanc adı altında yöre halkından bahsedildiği açıktır. Baytar Nuri'nin kitabında buradaki **Kırmanc kavramı Kürt, bu halkın üzerinde yaşadığı ülke anlamındaki Kırmanciye sözcüğü de Kürdistan olarak kullanılmıştır...**

Birkez yöre halkı Kırmanc derken bütün Kürtleri ya da Kürt ulusunu değil, yalnız ve yalnız -yukarıda belirtilen sınırlar içinde yaşayan- Dersim halkı, genel bir adlandırma ile

Alevi Kürtleri kastediyor. Kırmanciye'den kasıt ise bütün Kürdistan değil, yalnız ve yalnız Alevi Kürtler'in üzerinde yerleşik bulunduğu topraklardır, türküde de gösterildiği gibi büyük Dersim'dir"(★). M. Düzgün'ün Kürt-Zaza ayrımı konusunda düşünceleri net değil. En azından bu röportajın yapıldığı '95 yılında henüz netleşmemiştir. 'Zazalar ayrı da olabilir, Kürtler'in içinde de değerlendirilebilir', diyordu. Fakat, verdiği bilgiler ve yaklaşımıyla Kırmanc ve Kırmanciye kavramlarının tüm Kürtleri kapsamadığını, yöre halkının kendini birlikte yaşadığı halklardan ayırmak için bu kavramı kullandığını açıkça ve tartışmaya yer bırakmayacak şekilde gösteriyor.

Gerçek şu ki, Zazaları ve Kürtleri kapsayan tek bir tanım halkın belleğinde bulunmuyor. Kimlik, biçimlendiği konuya göre genişleyip daralabiliyor. Bazı durumlarda din, başka bazı durumlarda da dil ve etnik yakınlık öne çıkıyor. Tüm kimlik ve kültürleri tekleştirme yerine, onları olduğu gibi kabul etmek, halkın doğal kültürüne siyasal zorlamalar getirmemek gerekiyor.

Kırmanc kelimesinin sözcük anlamı da her şeyi izah etmiyor. Kırmanc kelimesinin Kürdistan'ın bazı yörelerinde "aşiretsiz halk", "alt tabaka" anlamında kullanıldığını biliyoruz. Halkları ve kültür guruplarını ifade eden kavramların sözcük anlamı ile bugün kullanılan anlamı aynı olmayabilir. Çoğu durumda bu kavramlar yeni bir anlam kazanır. Khurr, Kırmanc, Kırdas, Khurmanc, Zaza vb. kavramların etimolojik kökenini izah ederek bugünkü anlamlarını izah etmek

* Mustafa Düzgün, Yukarıda belirtilen Röportaj'dan
** Bir örnek verelim. "TACIK, eski şekli TÂZİK veya TÂJİK (Kâşgarlı Mahmut, 1,324: TEJİK), bir halk adı olup, aslında <Arap> manasına (sonradan bu manada yalnız Tâzi şekli kullanılmıştır), müteâkiben de, "Türk"ün aksine "İranlı" manasına kullanılmıştır. Bu kelime bir Arap kabilesinin adı olan Tayy'dan teşkil etmiştir...

"Arap" manasında Tâcık kelimesine, Pehlevi'de Tâçık ve Ermenice'de Taçık Çince'de Taşi tekabül etmektedir" (W. Barthold, İslam Ansiklopedisi, TACİK Maddesi, Cilt. 11. sf. 616). Türkiye'de Çingenelerin komşuları tarafından adlandırılmasını da buna örnek gösterebiliriz. "Kıpti" kavramının Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde 'Çingene' kavramıyla özdeşleşti(rildi)ği görülmektedir. Oysa 'Kıpti'ler Mısır'ın ilk haklarından, yerlisidir. Bu anlamda Kıptilerin de Çingenelerle uzaktan yakından bir ilişkisi bulunmamaktadır. Ancak Türkiye'de 'Kıpti' kavramının muhtevası şu ya da bu neden(ler)le tarihsel süreçte değiş(tiril)miş; 'Çingene' kavramıyla eş tutulan bir muhtevaya bürün(dürül)müştür". (Dr. İsmail Engin, Tahtacılar: Kimdir ve Kökenleri Nereden Gelir?-2, Toplumsal Tarih, sayı. 25, sf. 51. Ocak '96)

* Dinin kimliğin oluşmasına yaptığı etkiyi Gürcülerde de görebiliyoruz. "Müslüman Gürcüler, Gürcülüklerini süreç içinde, Kartveli (Gürcü) ve Kartuli (Gürcüce) sözcüklerinin yerine ge-

mümkün görünmüyor! . . .

Sözcük ve tarihsel anlamından hareketle milli kimlikleri izah etmeye çalıştınız mı, Tacikleri Arap, Çingeneleri Kıpti ilân edebilirsiniz. Kırmanc kelimesinin başka yerlerde hangi anlamda kullanıldığı konumuz için önemli değildir. Burda önemli olan, Dersimlilerin bu kavramı kendilerini Türk'ten, Kürt'den, Ermeni'den ayırmak için kullanmasıdır. Kavram burada yeni bir anlama ve bir halkın milli aidiyetini ifade eden biçime kavuşmuştur. Kırmanc ve Kırmanciye kavramı nispeten uzun tarihsel geçmişe, coğrafya ve dil birliğine, hatta din birliğine sahiptir. İstikrarlı bir yapısı var. Tarih, coğrafya, dil ve kültür bu kavramda birleşmiştir.

Alevi olup Zazaca(Kırmancki) konuşan tüm kesimlerin kendilerine Kırmanc demediklerini biliyoruz. Bazı bölgelerde halk kendine Dımılı (Zara ve Sivas Çarekanları), bazı bölgelerde Elevi ya da Ma (Varto'nun Alevi ve Zazaca konuşan aşiretleri), bazı yerlerde de sadece Aşiret ismi kullanılmaktadır.(★) Bu durum uluslaşma, aslında bilimsel literatürde 'devlet ulus' denilen sürecin tamamlanmamasından ileri geliyor. Yine de Zazaca konuşan kesimler bir şekilde, dil, din, ortak ismi gibi referans noktaları ile ortak kimlik oluşturabilmekte. Bu ortak kimlik, hiç bir referansla tüm Kürtlerle sağlanamıyor. Doğal ve kültürel yolla sağlanamayan ortaklık, şimdi siyasal zor ve kültürel asimilasyon yoluyla elde edilmek iste-

çirdikleri ve her iki sözcüğün de anlamlarını yükledikleri "çveneburi" sözcüğüyle ifade etmeye başladılar. Oysa çveneburi sözcüğü yalnızca "bizden, bizim gibi" anlamına geliyordu. Öte yandan Müslüman Gürcüleri, çoğunluğu ve asıl kitleyi oluşturan Ortodoks Gürcüleri de dışlamaya başladılar; onları diğer Müslümanlar ve Türkler gibi "Tatar" olarak adlandırdılar". (Fahrettin Çiloğlu, bir etnik grup olarak Türkiye'de Gürcüler, Birikim, sayı. 71-72, sf. 126)

niyor. Kişi, Türk, Kürt ya da başka milliyetlerden de olsa demokrat olmanın bir gereği olarak bu sürece karşı çıkmalıdır. Zaza Kürt ilişkisi tartışılırken en çok karıştırılan konulardan birisi de, aynı isimli aşiretlerin farklı yerlerde değişik dilleri konuşmasıdır. Daha önce Malmisanij, Zazaların Kürtlüğünü ispatlamak için yazdığı birbirini tekrarlayan yazılarında bunu ciddi bir kanıt olarak öne sürdü. Çem de ondan geri kalmamış. Çem, aynı aşiretin bir yerde Alevi, başka bir yerde Sunni olmasını da teorisine kanıt olarak gösteriyor(★).

Yalnızca bir aşiretin değil, bir halkın da farklı dinsel inanışları olabilir. Bunu tartışmak dahi gereksizdir. Eğer, anlatılmak istenen dinsel farklılığın ulusal kimliğe etkisiyse, bazı durumlarda aynı dili konuşan, aynı kökenden gelen, fakat farklı dinsel kimliği olan toplumlar ayrı ulus olarak değerlendirilmektedir. Doğrusu o toplumlar kendini öyle görmektedir. Bosna, Hırvat, Sırp ilişkisini örnek gösterebiliriz. Başka durumlarda dinsel ayırım ulusal ayırımı belirlememektedir. Ermenileri (Hemşinlileri dışta tutmak gerekiyor), Almanları hatırlayalım. O halde, her durumu kendi gerçekliği içinde değerlendirmek gerekiyor. Zaza ve Kürt aşiretleri bulundukları yöreye göre dinsel değişime uğramıştır. Örneğin Kürt aşireti İzollar da bunu rahatlıkla görebiliriz. Burda dinsel farklılığın rolünü anlamak için, hazır formüller yerine bizzat İzolların farklı kesimlerinin kendini nasıl adlandırdıkları, dinsel farklılığın kimliğin oluşmasındaki yerine bakılmalıdır. Zazalarda Kırmanc/Dımılı ayırımı önemli ölçüde bu ayrıma teka-bül ediyor. Yine de temkinli davranıyor, mutlak konuşmuyoruz.

Aynı ismi taşıyan aşiretlerin bir yerde Khurmanci, başka bir yerde Zazaca konuşması da mümkündür. Çem'in unuttuğu bir ayrıntı var. Bazı aşiretler Türkçe de konuşmaktadır. Yani, aynı ismi taşıyan aşiretin farklı yerlerde yaşayan bölümleri

* M. Çem, *agy*, sf. 16-17

üç ayrı dil konuşmaktadır. Bu durum göç sonucu olabilir. Yeni yerleşim yerinde eski dil terkedilebilir. Örneğin Dersim'e gelen Türk ya da Kürt aşireti dilini unutup, Zazaca konuşmaya başlar. Veya isim benzerliği sadece bir tesadüftür. Aşiretlerin önemli bir bölümü belli aile isimleri ile ifade ediliyor. Aynı isim farklı yerlerde de kullanılabilir. Bir örnek vermek gerekirse, bugün Rusya Federasyonu içinde bulunan Osetler tarihte Alanlar olarak adlandırılıyor. Dillerinin de İranî Aile içinde değerlendirildiğini hatırlatalım. Çem ne düşünüyor? Osetleri Zaza mı, Kürt mü yapacak? Ya da bizim Dersim Alanlarının bir kolu mu ilân edecek? Belli ki böylesine zorlama verileri temel alarak sonuca gitmemek gerekiyor. Öte yandan, bir aşiretin dahi kendi dilini bırakarak yeni bir dil konuşması Kürtçe ve Zazaca'nın aynı olduğuna değil, ayrı olduğuna kanıttır. Yeni yerleşim yerinde ilk dili çevresi ile iletişime yetmeyince, bulunulan yerdeki ekonomik-sosyal duruma göre belli bir zaman sonra yerleşik halkın diline geçilebilmektedir. Tabi her durumda böyle olmuyor. Dilini koruyan aşiretler de var.

Bir halkın mutlaka tek ismi, tek dini, tek etnik kökeni olması gerekmiyor. Ulus veya halk iki ucu kapalı bir olgu değildir. Ortaklık ve ayrılıkları, başka halklarla geçiş noktalarını içinde barındırır. Saf Zaza, Kürt, Türk, vb. yoktur. Bunu yaratmak için yapılan her çaba gerici sonuçlara ulaşır. Şimdi, Kırmanc/Zaza aydınları kültürel ve isim farklılıklarını ortadan kaldırmayı red ediyor. Batı tipi modernleşme kültürel farklılıkları ortadan kaldırarak toplumsal yaşamı kültürel yünden daraltıyor, tek tip insan ve yeni ulus oluşturuyor. Bunu red etmek, doğal olanın yaşam hakkını savunmak gerekiyor. Yerel farklılıklar daha sonra ortadan kalkacak diyerek, siyasal kararlarla bugünden kaldırmak kültür tasviyeciliğidir. Yerel farklılıklar gelecekte kalkacak deniliyorsa, bırakın gelecekte kalsın. Peki, hangi kültür yerel, hangi kültür genel bunun kararını kim veriyor? Açık ki, bu anlayışa neresinden

baksanız çıkmazla karşılaşsınız.

Khur kavramı konusunda yapılan spekülasyona geelim. *"Bu söz en başta, "kuyruklu Kürt" gibi Türk şövenistlerinin bir yaratmasıdır ve onlar tarafından Alevi-Sunni ya da Kırmanç-Kurmanç ayrımı yapılmaksızın bütün Kürtlere karşı kullanılmaktadır, küçük düşürücü bir anlamı var. Daha çok askerlikte kullanılıyor olması nedeniyle aslında buna askerlik hatırası diyebiliriz(*)".* Çem'in askerlik hatıraları nasıldır, bilmiyoruz. Ama, halkın kullandığı bir kavramı ezbere götürüp *"askerlik hatırası", "türkler söylüyor"* diye izah etmek mümkün değildir. Öncelikle, bu kavramın en çok yaygın olduğu yer Dersim'dir. Dersim'de Türk etkisinden söz etmek ise boş bir çabadır. Halk kültüründe belirgin bir etkiye ait örnekler yoktur. Türk kültürüne karşı güçlü bir tepkinin olduğunu söylemek daha doğrudur. Kaldığı, askerlik olgusu yaygın olarak 38'den sonra gündeme geliyor. Khurr adlandırması ise daha önceden kullanılıyor.

Khurr denildiğinde aşağılama, küçük görme gündeme gelmiyor. Khurr, bir etnik gurubu ifade etmek için kullanılıyor. Zaza, Türk, Ermeni kavramları örneğinde olduğu gibi bir halkı ifade ediyor. Sunni Kürtleri adlandırmada kullanılan bir kavram. Kavramın etimolojik anlamı konusunda bilebildiğim kadarıyla bir araştırma yok. Çem'in, Malmisanij'in söyledikleri araştırma sonuçları değil. Onlar, Kürt siyasetlerinin son 20-30 yıllık görüşlerini tekrarlamakla yetiniyorlar. Şimdilik bir tez olarak şu söylenebilir. Khurr adlandırması, Khurrmanc terimi ile ilişkilidir. Kürtlerin büyük çoğunluğu, halk kesimleri kendilerine Khurrmanc diyor.

Khurr ifadesinde aşağılama, küçük görme anlayışı yok, ama ciddi bir güvensizlik var. Güvensizliği oluşturan koşulları bilmemiz gerekiyor. Kısaca, İdris-i Bitlisi'den itibaren Osmanlı ile kurulan ittifak, Dersim'e yönelik saldırılar, Hamidi-

*M. Çem , agy, sf. 16

ye Alayları güvensizliği oluşturan en önemli sebeplerdir.

Bu güvensizliğe ait bir örneği Haydar Işık yazdı. "Ben Dersim'den yola çıkarken, sanki evden cenaze çıkmış gibi annem ve kardeşlerim ağlamıştı. *"Laze mı sono horte Kuru! (Oğlum Kuroların içine gidiyor)(*)"* Oğlu Sunni Kürtlerin içine gidiyor diye ağlayan, yas tutan bir halkı, bu güvensizliğe ulaştıran tarihsel ve güncel nedenleri iyi bilmek ve ortadan kaldıracak yolları bulmak iki kesimden aydınlara, genel olarak halka düşüyor.

Güvensizliğin kalkmasını istiyorsanız, tarihsel pratikten ders çıkarıp gerici mirası red edin. Halkların kültürlerine saygılı olun. Eşit ve demokratik ilişki kurun. Peki, şimdi ne yapıyor? Kırmanc/Zaza kültürü, Kürt kültürünün bir versiyonu, alt biçimi olarak görülüyor. Kırmanc/Zaza dili önce *"lehçe"* ilan ediliyor. Ardından, lehçe olduğu için asimile edilerek yerine üst Kürtçe, Khurmanci geçirilmek isteniyor. Genel olarak Kırmanc/Zaza, özel olarak Dersim davasına sahip çıkanlara düşmanlık yapılıyor. Kırmanc/Zaza aydınlarına her türlü küfür etmek, geçer akçe haline geldi. Şimdi kim ki bir köşe ya da sandelyeye gereksinim duydu, ilk önce Zazalara ve Zaza aydınlarına, Tunceli kişiliğine ilişkin bir iki küfürname yazıyor. Gerisi kendiliğinden geliyor. Tanrı yürü ya kulum dercesine bahtı açılıyor.

* Özgür Politika, 30 Nisan '96. İlginç olan H. Işık'ın bu anısını Dersimlilere küfür etmek için kullanmasıdır. Ne diyelim, kişi bir kez şaşırdımı akla karayı birbirine karıştırıyo.r

ASİMİLASYONA GEREKÇE: LEHÇE TEORİSİ

Lehçe teorisinin mucidi kimdir? Şimdilik bilinmiyor. Artık, Kürt milliyetçiliğinin anonim malı haline gelmiştir. Lehçeciler, bilimsel düzeyde ciddi bir çalışma sunmuyor. Hatta, bu tezin tartışılmasına dahi karşılar. Fiziğin yasaları, bilimin kuralları değişiyor. Ne varki, lehçe teorisi dokunulmaz ilân ediliyor.

Birileri Zazaca, Goranca gibi dilleri Kürtçe'nin lehçesi ilân ediyor. Bu teoriye itiraz edilince, otomatige bağlanmış cevap hazır. Lehçe olmadığını, Kürtçe olmadığını ispatlayın. Ne âlâ, ne güzel! Hem bir halkın dilini inkâr et, hem de o halkın aydınlarını sorguya çek.

Sömürge toplumların belleği zayıftır. Erken unuttur, yenisinden aynı yola koyulurlar. Buna, tarihin tekerrürü de deniliyor. Bu durum, başka şeylerin yanında toplumsal kurumların oluşmaması, sömürgeciliğin yarattığı tahribatın sonucudur.

Unutanlara hatırlatmakta fayda var. DDKO Davası'nda Sıkıyönetim savcısı Kürtçe'yi bağımsız bir dil olarak değil, başka dillerin karışımı olarak görüyordu. Kürt aydınları bu tezin sömürgeci özüne karşı mücadele ettiler. Yinede, yargılanan Kürt Diliydi. Mücadelenin biçimi savunmaydı.

Dil bir toplumun uzun yıllar içinde oluşturduğu en güçlü iletişim aracıdır. Dahası, nerdeyse kültürel varlığın olmazsa olmazıdır. Toplum dilini kaybetdimi, kimliğini de kaybeder. Asimilasyoncuların işe dille başlamaları boşuna değil.

Şimdi, sanık sandelyesine Zazaca oturtuluyor. Savcı Kürt milliyetçileri, savunmacı Kırmanc/Zaza aydınlarıdır. Dilimizi lehçe görenler, bize lehçe olmadığını ispatlamamızı istiyor. Peki, bizim böyle bir zorunluluğumuz var mı? İnkârcı tezleri tartışmak, bir anlamda onların zeminiğe kaymaktır. Milyonlarca insanın binlerce yıldır konuştuğu, kültürünü, felsefesini

ifade ettiği yaşayan bir dilin, dil olup olmadığını, yaşamın her alanında kullanılıp kullanılmayacağını tartışmak asimilasyonu meşrulaştırmaktır.

Zazaca'yı biz bulmadık. İcad edilmiş bir dil değil. Varlığı somut olarak tespit edilebilir. Kırmanc/Zaza halkı konuşuyor. Binlerce türkünün, masalın, şiirin, efsanenin, felsefi anlatımın ifadesi olmuş. Dünya var mı, yok mu? Ağrı Dağı var mı, yok mu? Bunları tartışmakla, Zazaca bir dil mi, başka bir dilin lehçesi mi? tezini tartışmak aynıdır. Ayrıca, tezi kim ortaya atıyorsa o gerekçelendirmelidir. Mesela, birisi kalkıp "*Kürtçe Zazaca'nın lehçesidir*" diye bir tez ortaya atarsa, buna ilişkin verileri kendisi ortaya koymalıdır. Bunu Kürtlerden beklemek saçmadır. Lehçe teorisine sahip çıkanlar, bunu gerekçelendirmelidir.

Zaman zaman bize soruluyor. Zazaca'nın Kürtçe'nin lehçesi olmadığı ispatlanmış mıdır? Bazıları da, sanki suçlu ve böyle bir zorunluluğumuz varmış gibi, Zazaca'nın Kürtçe olmadığını ispatlamaya çalışıyor. Hayır, bu inkarcı teori red edilmelidir. Sahipleri kendi verilerini sunsun, tartışalım.

Yanlış soruların cevabını vermeye kalkışmak boş yere zaman öldürmektir. Bir delinin kuyuya attığı taş misali, yetmiş akıllının onun çıkartılması ile uğraşmasına gerek yok. Yapılması gereken doğru sorular sormaktır. Zazaca'nın Kürtçe'nin lehçesi olduğu hangi verilere dayandırılıyor? Böyle bir inceleme var mı? Lehçe teorisi akademik bir özelliğe sahip mi? Yoksa, siyasilerin uydurduğu ve siyasal şiddetle herkese kabul ettirilmek istenen politik bir tercih mi? Zaza ve Kürt halkı birbirini anlıyor mu? Bu ve benzeri sorulara verilecek doğru cevaplar, sorunu anlaşılır kılar. Mümkün ki, ilerde Zazaca Farsça'nın lehçesi ilân edilebilir. Peki, biz işimizi gücümüzü bırakıp inkarcı teorilerle mi uğraşacağız? Yaşayan dillerin varlığını, yaşam hakkını, özgürlüğünü tartışmanın kendisi gerici bir çabadır.

Lehçe denildiğinde de ne anlaşıldığı belli olmuyor. Kürt

siyasileri Kürtçe'nin lehçeleri dediğinde bir dilin alt bölümü, diyalekti anlamında kullanıyorlar. Bilimsel literatürde ise lehçe, bir dil ailesini, dil gurubunu oluşturan diller için kullanılıyor. Burada lehçe, aynı zamanda bağımsız bir dildir. Örneğin İranî diller, aynı zamanda İranî lehçeler olarak adlandırılmaktadır. Burda tartıştığımız Kürt milliyetçilerinin lehçeye verdikleri anlamdır.

Diller arasındaki yakınlık ve ilişkiyi araştırmak gereklidir. Ancak, bilimsel tartışma ve araştırmanın asimilasyon ve inkar politikalarına alet edilmesi red edilmelidir. Bilimsel tartışma denildiğinde de ne anlaşıldığı belli değil. Bir bakıyorsanız bir marangoz dil bilimcisi, bir öğretmen tarihçi olmuş. Eleştiri kabul etmiyor. Fırsat bulsa kendini mehdi ilan edecek. Tabi, bilim uzmanların tekelinde değildir. Her kes bildiğini, araştırdığını söylemelidir. Ancak, bilimsel yöntem var. Bilim araştırmaya ve tezlerin deneylerle pratikte doğrulanmasına gereksinim duyuyor. Bilimsel kanunlar da değişiyor. Yeni veriler, yeni deneyler öncekini aşıyor. Bugün bilimsel olan, yarın bilimselliğini yitiriyor. Bilimde kalıcı olan yöntemdir.

Sosyal bilimler ise daha karmaşıktır. Yani, toplumsal-sosyal sorunları tek işlemli çarpım tablosu gibi halledemezsiniz. Kesin konuşmak, mutlak doğrulara varmak neredeyse imkansızdır. Burada toplumsal-sosyal konular bilinmez demiyoruz. Denilen, zemin karmaşıktır. Tanımların sınırları değişkendir. Siyasetin bilime öncelik kazanması, ekonomik-siyasi çıkarlar için bilim yapılması konuyu daha tanınmaz kılmıştır.

Zazalar konusunda yazılanlar da böyledir. Yazılanlar dar-madağınıktır. Yazanların siyasi görüşleri, dini inançları, etnik kökenleri, alanlarındaki bilgileri ulaşılan sonuçları etkilemiştir. Yazılanlara eleştirel gözle bakmamız gerekiyor. Lehçeciler böyle yapmıyor. Seçmeci davranıyor. Kendi görüşlerine uyan pasajları aktarıp öne çıkarıyor. Görüşlerine uymayanları ise, ya görmezlikten geliyor ya da red ediyorlar. Bazen aynı

kişinin yazdıklarını parçalıyorlar. Mesela, Minorsky Kürdoloji uzmanı görülüyor. Aynı Minorsky'nin, Zazalarla ilgili fikri rağbet görmüyor, dahası gizleniyor. Bunun bilimle bir ilgisi yok. Bilim, siyasete kurban edilmiş. Zaza-Kürt ilişkisinde herkes aynı fikirde değil. Zazaları Kürt görenler de var. Aynı, bağımsız halk olarak değerlendirenler de var. Bugün Zazaları Kürt değerlendiren uzmanlar giderek azalıyor. Konuya ilgi duyanların çoğu farklılığa vurgu yapıyor.

Zazaların varlığını yabancı uzmanların görüşlerinden hareketle çözmeye kalkmak saçmalıktır. Halkımız kimyasal bir element değilki labaratuvarda bulunsun. Bizim bilirkişilere ihtiyacımız yok. Bazıları kendilerini hakkımızda karar veren kıyamet mahkemesi, yabancı uzmanları da bilirkişi görüyor. Bilimsel araştırmalar yapılmalıdır. Yapılıyor. Şimdi inkarcı-tahakkümcü anlayışı kıran çalışmalar da var. Zazalara yönelik ilgi artıyor. Bunlar sevindiricidir.

Yalnız, araştırınayı öğrenme, tanıma ve sağlıklı gelişme için yapmalıyız. Beklentimiz budur. Yoksa kimsenin "*Amerika'nın keşfine*" ihtiyacı yok. Zira, Amerika'nın keşfi köleleştirilmesiydi. Amerika her şeyi ile vardı. Beyaz adam sahip oldu. Bir anlamda eski Amerika'yı tarihten sildi. Buna da keşif dedi. Doğrusu ülkemizi ve halkımızı da böyle keşfedener var. Red ediyoruz.

Çem, yukarda yazılanlarla aynı fikirde değil. Ona kalırsa, "*eşitlikçi yaklaşım, ifade aracı olarak dilin, dil ya da lehçe olarak nitelendirilmesiyle bağlantılı değil(*)*". Şu saçma sapan cümleye bak. Hem ifade aracı olarak dil, hem de dil mi lehçe mi olduğu belli değil. Anlaşılan, lehçe teorisi spor olsun diye ortaya atılmış! İnsan bu kadar gerçeklerden kopamaz. Çem, bir yandan "*Lehçe konusunun Kürt örgütlerinin programlarında nasıl yer aldığını veya yetkili kişilerin bu alanda söylediklerini çok ayrıntılı incelemiş değilim*" diyor, incele-

* M. Çem, agy, sf. 30

mediği konuda yine de kesin konuşabiliyor: "*Ancak program-sal ve pratik olarak onların Kırmancıyı asimile etmeye, onu ortadan kaldırmaya yönelik bir politikaları olmadığını söyle-mek de zor değil*"(★)

Önce, hemen tüm Kürt örgütlerinin Kürtçe'nin Birliği diye programsal görüşleri var. Bir dilin lehçeleri olunca, leh-çeleri birleştirme ihtiyacı da kendiliğinden doğuyor. Örneğin, Çem'in görüşlerine yer verdiği YEKBUN'un programında da Kürtçe'nin birliği işleniyor(★★). Birleşmek, ayrılıkların orta-dan kaldırılması demektir. Dilde tasviyecilik ve asimilasyon anlamına geliyor. Bugüne kadar Kürtçe ve Türkçe çıkan ga-zete ve dergilerde, "*Kürtçe'nin birliği*" üzerine yüzlerce yazı çıktı. Çem, Kırmanc/Zaza aydınlarının söylediklerini takip et-

* M. Çem, aynı yerde

** YEKBUN'un programında yazılanlara bakalım. "*Kürdis-tan'da birinci dil Kürtçe olacak. Bir yörede Kürtçenin hangi leh-çesi çoğunluk tarafından konuşuluyorsa o lehçe birinçil kabul edilerek eğitim ve yayın olanakları sağlanacak, süreç içinde dilbilimi temelinde ortak bir yazı dilinin oluşmasına yönelik bir politika izlenecek*". (YEKBUN 2. Kongre Belgeleri, sf. 112-113) Öncelikle Kürtçe'nin resmi dil olması demek, öteki diller karşı-sında ayrıcalığa kavuşması anlamına geliyor. İkincisi, bir yöre-de çoğunluk tarafından konuşulan 'lehçe'ye eğitim ve yayın ola-nakları sağlamak ne anlama geliyor? Çoğunluk olmayanlara bu olanakların sağlanamayacağı anlamı ortaya çıkıyor. İyi de ço-ğunluk ve azınlığı belirleyen sınırlar nasıl oluşuyor? Yöre de-neldiğinde anlaşılan nedir? Bir şehir mi, kasaba mı, mahalle mi, köy mü? Mesele Dersim genelinde Zazaca çoğunluk tarafır-dan konuşuluyor. Ancak, bazı köylerde ise Khurmanci konuşu-luyor. Bu anlayışa göre Dersim'i yöre kabul edip, bu köylerde oturanlara Zazaca'yı mecbur kılabilirsiniz. Herkese ana dilinde eğitim hakkı, dil özgürlüğü, dillerin eşitliğini savunmadınız mı, asimilasyondan yakanızı kurtaramazsınız. Ayrıcalıklı diller ve uluslar yaratırsınız. Ayrıcalıklı diller ve uluslar yaratırsınız. "Süreç içinde dilbilimi temelinde ortak bir yazı dili oluşmasına

mekten bunları görememiş! Olabilir. Kişi bulunduğu yere göre görüş sahasına sahiptir.

Zazaca'nın kaldırılmasına ve dilin birliğine ilişkin bazı örnekler verelim. Sürgünde Kürt Parlementosu Nisan 1995'de bu yönde bir karar aldı. Parlamento'nun 13 Nisan'da yapılan toplantısında bazı parlamenterler, 'Resmi dilin Kürtçe olması, diğer dillerin asimilasyonu en azından inkarına yol açabilir' diye karşı yasa önerisi hazırlıyor. Tartışmalar sonucunda Serhat Bucak, *"Zazaca ve Asurca gibi dillerin de yasaya dahil edilmesi" yönünde bir öneri sunuyor. 'Her devletin bir resmi dili var' gerekçesiyle red ediliyor.*(★) Resmi olmayan diller ne yapacak? Evde konuşulur, Kürt devleti izin verirse bazı gazete ve dergiler çıkabilir, özel kurslar açılabilir! Bunların gerçekleşmesi dahi tartışmalıdır. Bu karar Zazaca'nın resmi alandan, eğitim-öğretim, basın-yayın alanından dışlanması, asimilasyon ve inkâr anlamına geliyor. Karar şunu da gösteriyor. Kürt Devletinin kurumları oluşukça, Zazalara yönelik yasaklama ve kısıtlamalar da oluşuyor. Lehçe teorisi, resmi dil, Zazakürdü anlayışı asimilasyon ve bağımlılığın, tasviyenin zeminini oluşturuyor.

Aralık 1995'de Berlinde yapılan, *"Kürt Dili ve Edebiyatı Konferansı"* lehçelerin birleştirilmesine yönelik başka bir karar aldı. MED TV'de yapılan bir açık oturumda, *"Kürtçe'nin birliğini ve bunun Almanya misali zorla elde edilmesi"* savunuldu. Bu görüşler daha sonra Özgür Politika'da da ya-

yönelik bir politika izlenecek" anlayışı isetabloyu tamamlıyor. Bilim politikanın hizmetine sokulacak ve ortak dil oluşturulacak Ortak dil oluştururken sopa yöntemi ile bilimin imkanlarını kullanarak birliği elde etmenin arasında fazla bir fark yoktur. İkincisi de şiddeti barındırır, sonra politik yasak ve kısıtlamalar, şiddit bunu takip eder. Dilin birleştirilmesi anlayışının kendisi kaldıkça, asimilasyonun zemini kalıyor demektir.

* Günay Aslan, Sözde Devlet, Özgür Politika 17 Nisan '95

yınlandı. Çok şükür, Çem bunu duymuş ve yazısında lütfedip bu anlayışa 'sekte eğilim' demiş! Belki de TV'de yayınlandı diye gizlenemeyeceğini görmüştür. Ama ne sekte! Bir dilin ortadan kaldırılmak istenmesi en azından asimilasyon olarak adlandırılıyor. Çem siyasi literatürü de yenilikler getiriyor.

PKK 5. Kongresi dilin birliğini program maddesi haline getirdi: *"Kürdistan halkının ulusal birliğinin sağlanmasının önemli öğelerinden biri de Kürt dilidir. Mevcut durumda Kürt dili. Kürdistan halkının parçalanmışlığını yansıtacak biçimdedir. Dilin parçalanmışlığı ulusal birliğin gerçekleştirilmesinin önünde engeldir.*

... Bu bakımdan Kürtçe'nin tüm lehçelerinin birleştirilip, tek dil olarak Kürdistan halkının tümü tarafından konuşulur ve yazılır hale getirilmesi zorunludur. Ve devrimimizin önünde duran bir görevdir" (★).

Dilin tekleştirilmesi, Kürtçe'nin birliği denildiğinde anlaşılan Khurmanci'nin zorunlu ve ortak dil olmasıdır. Bunu açıkça yazıyorlar. Son olarak Zazalara küfür etmekle gününü geçiren H. Işık'ın söylediklerini aktarmak yeterlidir.

"Avrupa metropollerinde Kürt gençlerine ivedi olarak Kürtçe kurslar açılmalıdır. Burada halkımıza en çok konuşulan Kurmanci lehçesi en modern metotlarla öğretilmelidir.

Demek oluyor ki, Kurmanci her Kiirdün konuşabileceği, görüşlerini ifade edebileceği bir dil olarak yaygınlaştırılmalıdır. Kirmanşah'tan Seva'z'a, Dersim'den Musul'a kadar Kurmanci'yle anlaşma olanak dahilinde olmalı". (★★)

Bunlar olgulardır. Yazılı hale gelip tarihe geçmiştir. İnkâr edemezsiniz. Evet, Çem'e soruyorum. Bu asimilasyon anlamına gelmiyor mu? Ne yapalım, dilimizin asimile edilmesine boyun eğip, senin gibi el-etek mi öpelim?

Bir halkın dilinin ortadan kaldırılması istem ve çabasına

* Berxwedan. Sayı. 181, sf. 20 (abç)

** H. Işık, Kültür Devrimi, Ö. Politika, 23 Temmuz 1996

*** M. Çem. agy, sf. 30

"sekte eğilim" (★★★) diyorsun. Dilimize sahip çıkılması, yaşatılması, tasfiye süreçlerine itiraz edilmesine ise düşmanlık besliyorsun. Bu ne biçim yurtseverlik, sosyalistlik bir şey anlaşılmıyor! Bizim muhtemel hatalarımız karşısında kılıç kuşanıyor, senin de dilin olan Zazaca'nın asimile edilme çabasını ise yaptıklarıyla destekliyorsun.

Yazında İsviçre örneğini de veriyorsun. İyi etmişsin. Her şeyin tekleştirilmek istendiği bir ortamda, farklı halkların eşitlik içinde birlikte yaşadığı coğrafyaları sürekli hatırlatmak iyidir. Yalnız, İsviçre'de hiç kimse Almanca, İtalyanca, Fransızca ve Romansca'nın birleştirilmesini savunmuyor. Hiç bir partinin kongresinde, her hangi bir yazarın yazısında böyle bir görüş yok. Birisi bu yönde talepte bulunsa, kesin onu çılgınlar müzesine kaldırırlar. Siyasal birliklerle, ulusu da karıştırıyorsun. Sözde mozaikçi Türk aydınları da böyle yapıyor. İsviçre devleti var. İsviçre ulusu yoktur. Yugoslavya devleti vardı. Ama, Yugoslavya ulusu yoktu. Bir ulusun içinde farklılıklar olabilir diyorsun. Doğru. Peki, sen ne yapıyorsun? Bu doğrudan hareket ederek, bizi Kürtlerin folklor unsuruna indirgiyorsun. Bazılarının sevdiği gibi, Kürdistan ve Kürdü üst, halkımızı da (Goranların da kulakları çınlasın) alt kimlik içinde değerlendiriyorsun. Tanrı kimseyi bu duruma düşürmesin. Kişinin kendi arzusuyla ben alt statüde olayım, ötekinin ayrıcalığı olsun-üst kimliği oluştursun demesi ender rastlanan bir durumdur. Yazının konusu psikoloji olmadığı için bu durumun ismini veremiyoruz. İsteyen araştırabilir.

Kürt örgütlerini eleştirdiğimiz için, "*Kürt düşmanlığı*" suçlamasını getiriyorsun. İlahi M. Çem, biz nerede ve ne zaman Kürtçe Zazaca'nın lehçesidir. Tüm Kürtler Zazaca öğrenmelidir. Kürtçe ayrı bir dildir diyenler düşmanımızdır, dedik? Kürt halkının sömürgeci baskıya karşı çıkma ve özgürlüğünü elde etme davası haklıdır. Desteklenmelidir. Destekliyoruz. Bu alanda mücadele ettik. Etmeye devam edeceğiz. Ancak, Kürt halkının haklı davasını aşan, başka kültürleri

asimile etme çabasına ise karşı çıkıyoruz. Asimile halkımızı ilgilendirdiği için bu görev daha da aciliyet kazanıyor. Kürt sosyalistleri, demokratları, başka kültürleri asimile etme çabasına karşı çıkmalıdır. Kürt halkının haklı davası, milliyetçi emellere perde yapılmamalıdır.

Çem sorunu başka açıdan da yanlış ele alıyor. Bazı Kürt Partilerinin Zazaca eğitime karşı çıkmadığını söylüyor. Sorun iyi Kürt yönetimi, kötü Kürt yönetimi sorunu değildir. Bir halkı, başka bir halkın insafına bırakmak açık ki doğru değil. Her halk gibi Kırmanc/Zazalar da kendi geleceklerini kendileri belirlemelidir. Birlikte yaşamak eşit ilişkilere, güven ve siyasi koşullara bağlıdır. Güzel ve istenilir olan, ulusal çitle- rin yıkılarak halkların eşit ve özgür bir ortamda birlikte yaşa- masıdır.

SALDIRI VE SAVUNMA YA DA DERSİM YURTSEVERLİĞİ

Dersim'e ilişkin söylenenler Çem'i rahatsız etmiş. O'na kalırsa Dersim'in üzerinde çok duruluyormuş. Niye? Bununla ilgilenmiyor. *"Son bir kaç yıldır kimi çevrelerde, Dersim üze- rine yanlış ve abartmalı değerlendirmeler yapmak moda ha- lini aldı... İçlerinde işi durup dururken "Dersimliyim, Alevi- yim, bununla gurur duyuyorum, "Dersim bambaşka bir yer, onu öteki hiç bir yerle karşılaştırmak mümkün değil" deme komikliğine kadar vardırıanlar bile var"*(★)

İşte Çem böyledir. Adeta bir dedektif gibi çalışıyor. Sözlü söylenenleri, halkın tepkisini dahi takip ediyor. Biraz daha gücü olsa tümünden konuşmamızı da yasaklıyabilir. Der- simliler bu *"komiklik"*leri nerde yapmışlar? Bilmiyoruz! Çem

* M. Çem , agy, sf. 30

söylediğine göre inanalım.

Bir kişi ya da toplum neden kendi kimliğine vurgu yapar? Vurgunun biçimi, aşırılıklar üzerine konuşmadan bunu bilmek gerekiyor. Genellikle inkâr edilen, baskı gören, dışlanan, hor görülen guruplar kimliklerini öne çıkarır. Onu savunur. Görülmek istenmeyeni göstermek, kaldırılmak isteneni yaşatmak ister.

Dersimlilerin tavrını da böyle değerlendirmek gerekiyor. Dersim'e yönelik yüz elli yıllık bir saldırı var. Öncesini şimdilik ikinci plana bırakıyorum. Tanzimatla birlikte Dersim'i ortadan kaldırma, asimile etme, köleleştirme eylemi planlı olarak başlatılıyor. Sonuçları yazmıyorum. Biliniyor. Çem de bunu iyi biliyor.

Sadece bazı hatırlatmalar yapmak istiyorum. 1891'de Hamidiye Alayları kuruluyor. Ermeni halkının sürgün ve katliamı 1915'de jenositte tamalanıyor. Hamidiye Alayları yalnızca Ermeni jenosidinde Osmanlıya ortaklık yapmakla kalmıyor, Dersim'e yapılan saldırılara da ortaklık yapıyor. 1921'de Koçgiri'de katliam yapılıyor. 1926'da Koçan bölgesine, '30 da Pülümür'e saldırılıyor. '35 de Tunceli Kanunu çıkartılıyor. 37-38 de katliam ve sürgün tamamlanıyor. Dersim işine nokta koyduklarını söylüyorlar. 10-15 yıl sonra Dersim'e geri dönüşler başlıyor. 1960'lardan itibaren Dersim yavaş yavaş ayağa kalkıyor. Sol, Alevi ve daha sonra Kürt hareketinde varlığını hissettiriyor. 1970'den sonra Türkiye'de Sol denildiğinde öncelikle Dersim akla geliyor. Dersim isminin yerine Tunceli'yi geçiren devlet, Tunceli'yi istediği kılıfa sokamayınca Tunceli'li olmak başa bela oluyor. *"Türkiye'nin neresinde olursanız olun, "Tunceli'li" olmanız başlı başına "bela" şimdilerde"* diye yazan N. Kutlay da bu gerçeği dile getiriyor.(★)

Yani, başkaları komünist, Kürt, Alevi vs. olduğu için baskı görüyor. Tunceliler fazladan doğdukları yerden dolayı

* Naci Kutlay, *Özgür Politika* , 4 Nisan '96

da baskı görüyor. TC Tunceli'yi potansiyel tehlike olarak görüyordu. Şimdi bunu güncel pratik politikası haline getirmiştir. '75 den itibaren Demirel Dersim sendromuna yakalanıyor. Demirel '79 da şöyle diyor: *"3 gün evvel Tunceli'nde cerayan eden olaylarda bana istihbarat teşkilatımızın verdiği bilgilere göre makinalı tüfek kullanılmıştır. Eğer o istihbarat teyit edildi ise bilemiyorum, bundan çok korkarım. Dersim intikamı söz konusudur. Türkiye'deki anarşinin kökeninde bu vardır. Buna çok dikkatle bakmak lazımdır"*(★). TC tarihi aynı zamanda Dersim'e saldırı, karşı önlem tarihidir. Demirel'in korkusu yapılanlar karşısında duyduğu korkudur. Cuntanın özel uygulamaları biliniyor. Kenan Güven'in Cami yaptırma girişimleri, mezar taşlarını dahi söküp atması, Cezaevleri'nin Dersimlilerle dolup taşması da biliniyor. 94'de Dersim köylerinde dumanlar yükseliyor. Dersimliler yeni 38'e dünyanın her yerinden cevap veriyorlar. Son yıllar her bakımdan Dersim'i gündeme oturtuyor.

Türk rejimi yeniden Dersim'i ilk sıraya alıyor. Uzun yıllar İstanbul ve Ankara Hükümetleri Doğu denildiğinde Dersim'i anlıyor. *"Şark denilince bizim nesilde hatıra gelen Dersimdir"*.(★★) Dersim'e yönelik baskı ve asimile çabalarına Kürt hareketleri de katılıyor. Kürt siyaseti Dersim'i talep ediyor. Tunceli tartışmaları yapılıyor.

Bu anlatım sürecin çok yetersiz bir görüntüsüdür. Gerçekte yazılacak, anlatılacak çok şey var. Tarihsel ve güncel gerçeklik Dersimlilere bir tercihi dayatıyor. Yok olmak ya da yeni temelde yaşamı devam ettirmek. Kimlik vurgusunu öne çıkaran bu durumdur. Bu olguları dikkate almadan yürütülen her tartışma, ya bilinçli bir manipilasyon ya da uyur gezerlik halidir. Başka yerlere de baskı yapıldığı, devletiın buralara da yöneldiği doğrudur. Sorunu olan, şu ya da bu biçimde karşı

* Kenan Evren'in anıları

** Tan, 18 Haziran 1937

tepkii ve çözüml yönünde çabaya da giriyor.

Bunu Aleviler'de, Kürtler'de görüyoruz. Aleviler Aleviliğine, Kürtler Kürtlüğüne vurgu yapıyor. Çünkü eksik kalan, bastırılan, tasviye edilmek istenen kimlikler itiraz ediyor.

Öte yandan ulusal-demokratik hareketler mücadelelerinde genellikle tarihe vurgu yapıyor. Bu durum aşırılıkları da beraberinde getiriyor. Her halkın tarihinde ilerici-demokratik bir miras vardır. Ulusal kültürlerin demokratik yanı ve bunların birleşerek dünya demokratik kültürünü oluşturması, halkların ortak malı haline gelmesi biliniyor. Dersim'in ise tarihi olarak vurgu yapılması gereken yönleri var.

Çem'i dinleyelim. *"Aleviliğin ilerici yanları olmadığını söylemiyoruz elbet. Örneğin onun zulme karşı direnmeyi öngören, eşitliği ön plana çıkaran, farklı inanç ve düşüncelere saygılı olmayı esas alan hoşgörölü yapısı"*yla(★) gurur duyulabilir. Osmanlı ve TC'ye boyun eğmemesiyle gurur duyulabilir. Ermeni jenosidine ortaklık yapmaması ve korumasıyla gurur duyulabilir. Türkiye'de sağ ve gericiliğe karşı durmasıyla gurur duyulabilir.

Gurur duymak yetmez. Eleştirmek de gerekiyor. Tarihine ve bugününe eleştirel bakmayanlar her bakımdan kaybetmeye mahkumdur. Dersim tarihinde aşiretçiliğin oynadığı olumsuz rol, feodal gelenekler, kültürel sürekliliğin 38'den sonra devam ettirilemeyip zayıflaması, solculuk adına yaratılan erozyon ve yabancılaşma gibi yönlerden Dersim tarihi ve güncelliği eleştirilmelidir.

Kimse tek başına Dersimli olmakla başkasından üstün ya da aşağı olmaz. Kişi toplumsal-sosyal konumu, siyasal düşünceleri, eylemi ile birlikte değerlendirilmelidir. Çem, benim daha önce yazdığım Dersim Rönesansı(★★) isimli yazımda kullandığım *"Dersim Yurtseverliği"* kavramına da takılmış.

* M. Çem , agy, sf. 18

** Roj, Sayı. 18, '95

Ona kalırsa yurtseverlik tanımını sadece ulus bağlamında kullanmak gerekiyor. 1514-1938 arasında dinmeyen bir mücadele var. Bir halk 400 yıl işgalciye karşı direnip toprağını korursa, bu sürecin siyasal sonuçlarından birisi de yurtseverlik olur. Sömürgeci kalemlerin Dersim raporlarında da bunu görüyoruz.(★)

Dersim-Osmanlı ilişkisi de çarpıtılmış. *"Demek oluyor ki ortada sırf bir tarafın işbirlikçilik yaparak öteki tarafa karşı olması durumu yok. Bu genel bir sorundur ve geçmişte toplumun her kesimine, yere ve zamana göre zarar vermiştir"*(★★)

Kızılbaş katliamlarına, Hamidiye Alayları'na, Kürt Beylik ve Hükümetleri'ne, Dersim'e yönelik kuşatma ve saldırılara ne diyelim? Dersim tarihinde ortaya çıkan ihanet ve işbirlikçi pratikleri eleştirmek gerekiyor. Daha ileriye gidip bunu genelleştirmek en başta tarihe haksızlıktır. Resmi belgelere bakalım. Osmanlı belgeleri Dersim'de hiç bir zaman denetimin sağlanamadığını söylüyor. TC ise bunu '38 de tamamlıyor. Sen başkalarını temize çıkartayım derken, bedeli de ödenmiş direniş tarihini inkâr ediyorsun. Kişi gerçeklerden koptumu yönünü ve yolunu hepten şaşıyor.

Çem'in yazdıklarını izleyelim: *"Dersim'in Kürdistan'ın öteki yerlerinden öyle çokça farklı yanları yok... Üç aşağı-beş yukarı aynı dağ, dere, nehir ve yaylaları; aynı meşe ağaçlarını; kimi dıştan sıvalı, kimi çıplak taş duvarlı, bir ya da iki katlı olan aynı evleri, aynı değirmenleri, aynı keklikleri, keçileri, inekleri, koyunları ve ağılları; aynı tarzda bölünmüş tarlaları, aynı tür atları, eşekleri, katırları ve geleneksel nakliye yöntemlerini; aynı aşiretsel ilişkilerini, kan davalarını ve ihtilafları halletme yöntemlerini, aynı kız kaçırma olaylarını, aynı başlık parası ve çok kadınla evliliği*

* Hasan Tankut, Zazalar Hakkında Sosyolojik Tetkikler, Kürdoloji Belgeleri, sf. 442-446, hazırlayan Mehmet Bayrak

** M. Çem , agy, sf. 19

*** M. Çem , agy, sf. 18

ve düğünleri, aynı dayanışma ve öteki sosyal ilişkileri görürüz" (★★★) Bu yaklaşım siyasal mizah için iyi bir malzeme olabilir. Yazar kafaya Dersim'i Kürdistan'a benzetmeyi koyduğu için, dağ-tepe, koyun-keçi, eşek-katırlar da kurtulamamış. Tek tip kültür yaratma sevdası öyle bir aşamaya ulaşmış ki, anlaşılan ilerde Kürdistan standartları oluştuğunda hiç bir canlı-cansız varlık standart dışı kalmayacak. Komik olmayalım. Biraz seviye ve ciddiyet istiyoruz. Asimilasyondan yakamızı kurtarmak için, ayrı cins hayvanlar, değişik bir doğa mı yaratalım?

Siyasal-sosyal olgulardan hareket edelim. Yazının konusu değil ama, ne aşiret ilişkileri, ne kan davaları, ne kız kaçırmaları söylediğin yerlere benzemiyor. Alevi ve muhalif olmanın, sol kültürün etkisini dikkate almalıyız. Yanısıra, ekonomik ilişkilerdeki farklılıklar da burda etkilidir.

Siyasal olarak ise yukarda söylenenler yeterlidir. Sadece, Dersim'de neden Köy Koruculuğu zemin bulmuyor? diye sormak yeterlidir. Elbetde Dersim'de her şey mükemmel değil. Eleştirilecek çok şey var. Geçmişte ihanet eden kesimler vardı, bugün de var. Dersim'den -faşist ve şeriatçı hariç- her türlü insan çıkıyor, diye hatırlatmamıza gerek yok. Bu tartışma dahi, nasıl insanların çıktığını gösteriyor.

KIRMANC / ZAZA HAREKETİNE KURULAN TUZAK VE KOMPLO TEORİLERİ

Siyasal bir hareketin önünü almanın, tasviyeye zemin hazırlamanın yöntemlerinden biri de hareket hakkında kuşku yaratmak, meşru olmadığını söylemek, dış güçlerin oyunu olduğunu, yapay olduğunu yaymaktır. Bu eski bir oyundur. Kim dara düşüyor ayıbını örtüp suçunu gizlemek istiyorsa, kağıt oyunlarının bağımlısı haline gelen emekliler gibi bu oyunu hatırlıyor. Ermeniler, Süryaniler, Pontus Rumlari, Ko-

münistler, Kürtler sırasını geçirdi. Sıra Zazalarda. Ne yapalım, can çıkar huy çıkmazmış.

Kırmanc/Zaza hareketi son yıllarda belli bir yükseliş, bilinçlenme ve örgütlenme çabasına girdi. Karşı propaganda da başladı. Kürt milliyetçileri çirkin bir oyun başlattılar. Adeta tek bir ağızdan, Zazaları Kürt hareketine karşıt gösterme çabasına girdiler. Onlara göre, TC Kürt hareketini engellemek için Zazaları öne sürüyor. MİT-ajan teorileri Zaza sorununun geçtiği her yerde bunların imdadına yetiştii. Kendini akıllı başkalarını sersem sananlar, herkesin bu oyunu seyredeceğini düşünüyor olacaklar ki perdeyi kapatmıyor.

Bir halkın sorununa böyle yaklaşmanın kendisi komplo- dur. Bunun devrimcilikle, dostlukla bir ilişkisi yoktur. Düşmanca bir tutumdur. Halkımıza ve onun aydınlarına ne yapılmak istendiğinin göstergesidir. Eğer gerçekten birlik isteniyorsa, tarihsel güvensizlikler aşılmaq isteniyorsa bu kirli oyun red edilmelidir. TC'nin oyunlarını boşa çıkarmanın yolu da bu değildir. Zazaların hakları inkâr edilerek, asimilenin teori ve pratiğı yapılarak TC'nin ekmeğine yağ sürülmektedir. Bu kadar da değil. Halkımızın devrimci-demokratik alternatifine yöneltilen saldırı, TC'ye sunulmuş bir hizmettir.

Biz kimsenin geçmişı ile ilgilenmiyoruz. Kişinin bugün yaptıkları, toplumsal-siyasal pratiğı, yapmak istedikleri öncelikle bizi ilgilendiriyor. Sicil defterleri tutmuyoruz. O tarakda bezimiz yok. Bizim yok ama, maşallah Çem başarılı bir sicil memuru gibi herkesin geçmişini biliyor. Bu da olabilir. Her kesin bir hobisi, mesleğı vardır. Konumuzla ilgisi olmazsa, bizi ilgilendirmez.

Meraklılarına söyleyelim. Kırmanc/Zaza aydınlarının büyük çoğunluğu son 25 yılın devrimci-demokratik mücadelesi içinden geliyor. Kürt ve Türk Sol'unun çeşitli örgüt ve partilerinde mücadele yürüttüler. Sicil memurlarına hatırlatıyoruz. Kırmanc/Zaza aydınları DDKD, KAWA, TEKÖŞİN, TKSP gibi örgütlerde her düzeyde çalıştı. THKP/C, TKP/

ML, THKO gibi örgütlerin her kademesinde mücadele yürüttüler. Listeyi uzatmamak için tüm örgütleri saymıyoruz. Tarihimiz doğru yazıldığında bunları daha iyi göreceğiz. Türkiye'de demokrasi ve sosyalizm mücadelesine, Kürdistan'da özgürlük mücadelesine katkıda bulundular. Taraf oldular. Türk ve Kürt Solu'nun ülkemiz ve halkımızın yok oluşuna karşı bir alternatif sun(a)mamaları ayrılığı gündeme getirdi. Kırmanc/Zaza hareketi bu zeminde doğdu. Türk ve Kürt Solu'nun güçlü-zayıf yanlarını bilen ve bundan dersler çıkaran bu kuşak, bazı yönleriyle halkımız için de bir şanstır. Tabi bizde kimse 'ben henüz kumda oynarken devrimci mücadeleyi örgütledim' demiyor. Diyen olursa dikkate alınmaz. Kırmanc/Zaza hareketi de tek parça değil. Farklı eğilimleri içinde barındırıyor. Bu çok normal bir durum. İsteyen AYRE, PİYA, RAŞTİYE, DESMALA SURE, WARE, TİJA SODİRİ, KORMIŞKAN'nın çizgisini izleyebilir. Tüm bu eğilimlerin ortak yönü, sol ve ilerici olmalarıdır.

Çem ve bir murid edasıyla görüşlerini tekrarladığı Malmisanij her yazısında E. Pamukçu'nun geçmişi ile ilgileniyor. Pamukçu geçmişte sağ görüşlerden etkilenmiş, daha sonra bu yanlışını düzelterek Kürt hareketini desteklemiş, içeriye düştüğünde polisin işbirliği önerisini kabul etmiş, çıkınca bunu kendisi açıklamıştır. Sonra Kürt hareketinden ayrılmış ve Zaza halkının davasını savunmuştur. Çizgisi ve pratiği ile sömürgecilige karşı mücadele yürütmüştür. Siyasal çizgisi ortada. Eğer bir şey söylenebiliniyorsa, siyasal çizgiye ait konuşulmalıdır. Kişinin geçmişi hatırlatılarak, sonradan yaptıklarını yargılamak pek dikkate alınacak bir yol değildir. Bu politik kurnazlıktır. Pamukçu'ya duyulan kin O'nun yaşamının son yıllarında kararlıca Zaza davasını savunması, bu konuda tüm saldırıları göğüsleyerek sis perdesini, inkâr teorilerini yıkmaya çalışmasından dolayıdır. Yine de Pamukçu ile ilgili tartışmalar bir ayrıntıdır. Biz şimdi Kürt Hareketi içindeki belli kadroların, bugün kalem oynatanların geçmişi ile il-

gilensek mutlaka ilginç örnekler çıkar. Sadece Türkiye KDP'si ile ilgili kurulan MİT bağlantıları buna yeterlidir. Öteki iddialar dergi sayfalarından takip edilebilir. Biz bu görüşlere itibar etmiyor, parti, gurup ve kişilerin siyasal eylemi ile ilgileniyoruz.

Zaza tartışmalarının popüler isimlerinden birisi de Hayri Başbuğ'tur. Bu kişi Türkçüdür. Zazaların Türk olduğunu ispatlamak için hayli çaba sarfetmiştir. İddiaya göre bugün adını değiştirmiş ve Zazaları bağımsız bir halk olarak değerlendirmiş. H. Başbuğ'un adını değiştirip, yeni bir isimle çalıştığını ve onun MİT ajanı olduğunu söyleyenlerin mutlaka bir bildikleri vardır. Kişi uğraştığı alanda bilgi sahibidir. Bizi ilgilendiren şudur. H. Başbuğ bir inkarcıdır. Resmi görüşün savunucusudur. Rejimin adamıdır. Bizi bu sonuca götüren H. Başbuğ imzalı kitaplardır. O'nun Zaza kökenli olması önemli değildir. Kişilerin etnik ve biyolojik kökeniyle ilgilenmiyoruz. Bizi görüşleri ve siyasal pratiği ilgilendiriyor. H. Başbuğ görüşlerini değiştirir, sömürgeci ideloji ve siyaseti red ederse bu iyidir. Sömürgeci cepheden kopan her kişi Kürt, Türk, Zaza veya başka kökenli de olsa buna sevinmek gerekir. Ne varki, H. Başbuğ'un resmi ideolojiyi terk ettiğine dair bir veri bulunmuyor. Gerisi bizi ilgilendirmez.

Kırmanc/Zaza mücadelesi ilerledikçe sömürgeci cephe parçalanacaktır. Karşı tarafa geçenlerden bazıları rejimden kopacaktır. Kürtlerin özgürlük mücadelesi yükselince, Türk tarafına geçmiş, kendini Türk hisseden bazı kesimler resmi ideolojiden ve rejimden kopmuştur. Kimi kesimler kopma sürecine girmiş, tavrını sorgulamıştır. Kırmanc/Zaza sorununda da aynı gelişme beklenmelidir. Rejimden kopanlar olacaktır. Bu iyidir. Her devrim, karşı-devrimi parçalayarak ilerler. Kopmanın sağlıklı olması için, geçmiş ideoloji-siyaset ve pratik red edilmeli, kamuoyu önünde özeleştirel bir tavır geliştirilmelidir. Burda sözden çok, pratik öne geçer.

İlginc olan Çem ve Başbuğ arasındaki benzerliktir. İkisi

de Zaza kökenlidir. İkisi de Zazaları inkâr ediyor. Birisi Türk, diğeri Kürt görüyor. İnkâr ederken izledikleri yol, kullanılan argümentler birbirine benziyor. İsteyen Kürt ve Türk kavramlarını değiştirerek yakınlığı görebilir. İkisi de Ermeni karşıtlar. Farkları da var. Çem solcu, Başbuğ ise sağcıdır.

Çem ve Malmisanij Ermeni Garnik Asatrian'a da kızıyorlar. Asatrian Zazaların desteklenmesi gerektiğini ve gelecek yıllarda Zazaların Ortadoğu'da önemli bir güç olacağını söylemiş. Onları ilgilendiren, Asatrian'ın Ermeni olması. Anlaşılan, 80 yıl önce Kürt egemenlerinin kulağına fısıldanan 'Kürdistan Ermenistan olacak' masalı unutulmamış. İlgimi çekiyor. Zazaları inkâr edenlerin büyük çoğunluğu, Ermeniler hakkında da iyi düşünmüyor.

Zazaları uluslararası planda destekleyen kimse yok. Çünkü, siyasal temsil sağlanamamış. Öncelikle Türk devleti, sonra da Kürt Hareketi desteğin önünü kapatmışlar. Dünya kör, sağır ve dilsiz. Koca dünyada bir tek kişi Zazaları savunmuş. Çem onu da çok görüyor.

Bugün Kürt hareketi en enternasyonalize halini yaşıyor. Dünyanın her gücüyle ilişki kurmaya çalışıyor. Bölge devletleri, Avrupa, Rusya ve ABD gibi ülkelerle ilişki kurmaya çalışıyor. Bu ilişkide önemli mesafede katedilmiş. Örnek vermiyoruz. Her kes biliyor. Kürt yayınlarında açıklanıyor. Ne varki TC ve onun güdümüne girenler hariç, kimse bu durumu garipsemiyor. Zira, günümüz ilişkileri her bakımdan iç içe geçmiş. Uluslararası ilişki kurmak her halkın hakkıdır. Bunu kendilerine tanıyıp, başkalarına yasaklayanlar sadece sömürge sahipleri ve şovenistlerdir. Biz ilişkilere karşı değiliz. Halklar arasında kurulan ilişkilerde izlenecek yöntem şu olmalıdır. İlişkiler eşit ve açık olmalı, başka halkların lehine olmamalıdır. Zazalar ilişki kurmadığı, kuramadığı, yalnızlık çemberini kıramadığı için eleştirilmelidir.

Her gelişmeyi Kürtlerle ilişkilendirmek de akıl kârı değildir. Dünyanın merkezinde Kürtler bulunmuyor. Türkiye'de

en önemli sorunlardan birisi Kürt sorunudur. Son yıllarda gündemin birinci sırasını işgal ediyor. Mevcut çelişki ve ittifaklarda Kürt sorunu en önemli etkenlerden birisidir. Yalnız, tek etmen değildir. Bölgesel ve uluslararası çelişki ve ittifakları, sınıf çelişkilerini, Kırmanc/Zaza ve Alevi sorununu, Çerkez, Laz, Gürcü, Asur, Arap halklarının taleplerini unutmamamız gerekiyor. Buna Şeriat istemli dinsel hareketi, sömürgecilerin iç çelişkileri de ilâve edilmelidir. Bu ve benzeri çelişkiler birbirini etkilemekle birlikte, toplumsal-siyasal yaşamda hepsine kaynaklık eden objektif zemin bulunuyor.

Kürt hareketinin önemli bir bölümünün her şeyi kendisi ile başlatması ve kendine tabi kılmak istemesi bir yanıyla etnosentrist eğilimin, öte yandan kendine güvensizliğin, sağlam bir siyasal çizgi ve programa sahip olmamanın sonucudur.

Zaza ve Kürt halkı arasında yakınlaşma ve ittifak isteniyorsa, öncelikle bu tür tartışmalara son vermek gerekiyor. Yakın kültürlerle sahip olmamız, asimile taleplerine gerekçe yapılmamalıdır. Yakınlık birlikte mücadeleye, eşitlik temelinde birlikte siyasal geleceğimizi kurmaya zemin olmalıdır. İnkârcılık ayrılığı derinleştiriyor, tarihsel güvensizlikleri güncelleştirip genelleştiriyor. İki halkın devrimci ve demokratları içe kapanmaya karşı çıkmalı, güven ve birlikte mücadeleyi güçlendirecek açılımları gündemleştirmelidir.

Son söz yerine şu söylenebilir. Dersim için neredeyse bir kaç yüz yıldır raporlar yazılıyor. Önlemler öneriliyor. Dersim'in farklılığı ve özgünlüğü yok edilmek isteniyor. Çem'in bu yazısı Mehmet Emin Yalman'ın yaklaşık 60 yıl önce yazdığı, "*Dersim ıslahatı hakkında yazılan raporlar ve lâyhalar bir oda dolduracak kadar çoktur*" (★) diye belirttiği yazılara benziyor. Şimdi yazılanlar artık bir odaya sığmıyor. Çem'in

yazdığı da odalardan birisinde yerini çoktan aldı.

BİR MEKTUP

Merhaba !

Sana, Suat Akgül'ün "*Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler*" isimli çalışmasının kopisini gönderiyorum. Tabi, bu çalışma Türkçü açıdan yapılmış ve resmi görüşü tekrarlıyor. Yine de, gerçeklere ulaşmak bakımından bazı ip uçları var. Ayrıca, çalışmanın sonuna ilave edilmiş zamanın Gazete ve Dergi küpürleri var, ki bunlar daha önemli. Özellikle, Dersim'in ne istediği bu belgelerde görülüyor. Seyit Rıza'nın ve öteki aşiret önderlerinin mektuplarından verilen parçalar bunu açıkça gösteriyor. Elbet de, mektupların aslı verilmediği için gerçeği tam olarak bilemiyoruz. Burda bize düşen, sözlü bilgi ile yazılı kaynakları birleştirmektir. Bu da çok dikkatli yapılmalı, acele ve kesin değerlendirmelerden kaçınılmalıdır.

37/38 Direnişine Türk ve Kürt resmi ideolojisi tarafından getirilen yorumlar propagandaya yöneliktir. İki tarafta politik çıkarları için gerçeği kendi görüşlerine göre yorumlamakta ve değiştirmektedir. Bu güne kadar yapılan araştırma ve ulaşılan belgeler şunu gösteriyor: Dersim'de bir Ayaklanma yoktur. Devletin saldırısına karşı savunma ve direniş vardır. Ayaklan-

ma iddiasını devlet, soykırımına gerekçe yapmak için uydurmuştur.

Türk ve Kürt Sol'u ise yeterli bir araştırma yapmadan devletin görüşüne yatmış, bunu kendi ideolojik-siyasi çizgileri doğrultusunda işlemiştir. Dersim, yarı-özerk yapısına yönelik tasviye saldırısına karşı direnmiş, konumunu korumak istemiştir. "*Bağımsız Kürdistan*" için ayaklanma yapıldığı zorlama ve uydurmadır. Dersimliler kendilerine bugün dahi Kürt demiyorlar. Kürt ismi Türk ismi ile birlikte düşünülüyor. Bunun tarihi ve sosyal nedenleri var: Sosyal neden, Kürt ve Türklerin islami temeldeki birliğidir. Tarihi neden ise, sosyal zeminin beslediği; 1500 yılından itibaren(-öncesini bir kenara bırakırsak-) Şafii Kürt Ağa ve Beylerinin Osmanlı yönetimiyle yaptığı antlaşma ve neticesinde Dersim'e yönelik saldırılardır. Saldırının doruk noktası; Hamidiye Alayları'dır. Ayrıca, 37/38 Direnişinde de Kürtlerin büyük çoğunluğu' Kızılbaşlara karşı sefer yapılıyor' diye, TC'nin yanında yer almışlardır.

Dersimlilerin kökeni konusu da çok tartışılan bir konudur. Öncelikle bizim gibi, devlet iktidarı yaratamamış bir halkın tarihini tam olarak yazmak hemen hemen imkansızdır. Tarihi belgelerin çoğunu düşmanlarımız ile kısmen seyyah ve komşularımızın yazdıkları oluşturuyor. Bunlar da taraflı yazılmıştır. Ki, bunları dahi henüz sağlıklı bir şekilde inceleyemedik.

Belgeler ve görüşler de birbirini tutmuyor. Horasan'dan gelme meselesi de net değil. Acaba, Horasan'a bağlanma, Yol bağlılığı mı ya da Soy bağlılığı mı?

Horasan'dan da farklı dönemlerde göç olmuş. En büyük göç, yanılmıyorsam 1200 yıllarında Moğol Hülagü'nün önünden kaçma şeklinde olmuş. Göç edenler Mezopotamya'ya, Anadolu'ya yayılmışlar. Zamanla bugünkü yerlerine ulaşmış. Göç sırasında ve daha sonra birçok kültürle karşılaşmış, karşılıklı etkilenmeler olmuş ve yeni kültürel biçimlen-

meler oluşmuştur. Bugün aynı dili konuşan ve aynı halk gerçekliğini oluşturan kesimlerin hepsinin aynı yerden geldiğini söyleyemeyiz. Mutlaka geline yerdeki yerli halktan ve daha sonra gelen farklı göçlerle, katılımlar olmuştur. Zaten, bugün yaşayan halkları götürüp tek ana-baba'ya bağlamak pek gerçekçi değildir.

Batı Dersimlilerin(Şıx Hesenenlerin) daha sonra Malatya tarafından gelip bugünkü yerlerine yerleştiğine dair bazı belgeler var. Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, "*XVIII. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN İSKAN SİYASETİ VE AŞİRETLERİN YERLEŞTİRİLMESİ*" isimli çalışmasında şöyle demektedir. "*Güney-doğu Anadolu aşiretlerinden olan ve eskiden beri oturmakta oldukları Gerger kazasını terkederrek, Çemişgezek, Pertek ve Sağman kazalarına tâbi köylere girip, ahâlisini sürerek kendileri yerleşen Cihanbeylû, Şeyh Hasanlı, Dede Sülü v.s. cemâatlerin bu hareketleri, Çemişgezek kadısı Mevlâna tarafından bir arzla İstanbul'a şikayet edilmişti*". (sf. 49-50) Bunun üzerine 1705 tarihinde bir fermanla bu aşiretlerin eski yerlerine ve Rakka'ya yerleştirilmesi Erzurum, Sivas valileri ve Palu, Kiği, Kuzucan ve Çemişgezek beylerine bildiriliyor. Şeyh Hasanlı Cemaati içinse şöyle deniliyor. "*Bu cemâatlerden Şeyh Hasanlı'nın hangi aşirete tâbi olduğu bilinmediği için, eğer Rakka'ya iskân olunan gruplardan ise oraya yerleştirilmeleri, aksi takdirde hangi mahalde sakinlerse o bölgeye iskânları emredilmiştir*" (sf. 50). Muhtemelen Şıx Hesenenler bu tarihten sonra geri dönüyor. Bu konuda başka belgeler de var.

Kesin olan, halkımızın kendisini Kürt ve Türk'ün dışında ayrı bir halk olarak görmesidir.

Mayıs 1996

ISBN 975-8277-00-6

9 789758 277001